

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK İNANÇLARININ TÜRK İSLÂM
ANLAYIŞINDAKİ İZLERİ

Büşra KARA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2023

©2023-Büşra KARA

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK İNANÇLARININ TÜRK İSLÂM
ANLAYIŞINDAKİ İZLERİ

TRACES OF OLD TURKISH BELIEFS IN THE
TURKISH UNDERSTANDING OF ISLAM

Hazırlayan

Büşra KARA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin ŞAHİN

KIRŞEHİR-2023

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı Antropoloji Bilim Dalı yüksek lisans/doktora öğrencisi, Büşra KARA tarafından hazırlanan “*Eski Türk İnançlarının Türk İslâm Anlayışındaki İzleri*” adlı tez çalışması .../.../2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin ŞAHİN (İmza)

Üye Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (İmza)

Üye Doç Dr. Kayhan ATİK (İmza)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../2023

(İmza)

Prof. Dr. Cemalettin İPEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezinin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezinin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezinin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezinin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2023

Büşra Kara

İmza

ÖZET

ESKİ TÜRK İNANÇLARININ TÜRK İSLÂM ANLAYIŞINDAKİ İZLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Büşra KARA

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin ŞAHİN

2023 – 91

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Antropoloji Ana Bilim Dalı

Jüri

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Doç. Dr. Kayhan ATİK

Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin ŞAHİN

Şamanizm Dünya ve Türk tarihi açısından oldukça önemli görülen, üzerinde tartışmaların olduğu ve halen araştırmacıların merak ederek araştırmakta olduğu önemli konulardan biridir. Bu konunun bu denli tartışılmasında ve araştırılmasının nedeni ise içerisinde barındırmış olduğu uygulamalar bütünü ve günümüzde hâlen daha varlığını bir şekilde hissediyor olmamızdan kaynaklanmaktadır. Araştırmacıların Şamanizm ile ilgili düşünceleri genel olarak iki kısma ayrılmaktadır. Bir kısmı Şamanizm’i Türklerin eski dini olarak görmekte iken diğer kısmı Türkler gibi önemli bir medeniyete ve tarihe sahip halkın böyle bir dini kabul etmeyeceğini ve böyle bir dine sahip olamayacağı kanaatinde bulunmuştur. Tüm bu fikirlerden çıkarılacak sonuç, Türklerinin eski dinlerinin Tek Tanrı inancı, “Kök Tengri” olduğudur. Tarihi süreç içerisinde Türkler bununla birlikte farklı dinlerin etkisi altına girmişlerdir. Bilhassa buldukları coğrafi konum nedeniyle farklı milletlerle etkileşim halinde olmuş, bu etkileşimler sayesinde de Manihaizm, Budizm, Hristiyanlık, Musevilik gibi dinleri benimsemişlerdir. Fakat bu dinlerin Türklerin kültür ve yaşayışına uymamasından dolayı bu benimseyişleri çok büyük kitleler halinde olmamış ve uzun süreli olmamışlardır. Bu dinlerin tam tersine İslâmiyet; tarih içerisinde büyük kitleler halinde kabul edilmiş, geniş alanlara yayılmış ve Türk-İslâm devletleri kurulmuştur. Tüm bunlarla birlikte İslâmiyet güçlenerek kalıcı olmayı başarmıştır. Türkler İslâmiyet’i kabul etseler de eski dinlerinde yer alan uygulamaları İslâmiyet’in içerisinde gizleyerek ve onunla meç ederek nesilden nesle aktararak yaşatmayı başarmışlardır. Günümüzde de Türk-İslâm anlayışı içerisinde eski Türk dininin izlerine rastlamamız mümkün olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Eski Türk Dini, İslâmiyet, Şamanizm, Kök Tengri*

ABSTRACT

TRACES OF OLD TURKISH BELIEFS IN THE TURKISH UNDERSTANDING OF ISLAM

M.Sc. Thesis

Preparer: Büşra KARA

Advisor: Asst. Prof. Dr. Hayrettin ŞAHİN

2023- (XCI-91)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

Anthropology Department

Jury

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Assoc. Prof. Dr. Kayhan ATİK

Asst. Prof. Dr. Hayrettin ŞAHİN

Shamanism has been a subject that is considered very important in terms of world history and Turkish history, on which there are debates and which researchers are still curiously researching. The reason why this subject is discussed and researched so much is due to the whole of the applications it contains and the fact that we still feel its existence in some way today. Researchers' thoughts on Shamanism are generally divided into two parts. While some of them see Shamanism as the ancient religion of the Turks, the other part is of the opinion that the people with an important civilization and history like the Turks would not accept such a religion and could not have such a religion. The conclusion to be drawn from all these ideas is that the ancient religion of the Turks was the belief in One God, "Kök Tengri". In the historical process, however, Turks have come under the influence of different religions. Especially due to their geographical location, they interacted with different nations, and thanks to these interactions, they adopted religions such as Manichaeism, Buddhism, Christianity, and Judaism. However, since these religions do not fit the culture and life of the Turks, these adoptions did not occur in large masses and could not be permanent. Contrary to these religions, İslâm was accepted in large masses throughout history, spread over large areas and Turkish-İslâmic states were established. Along with all these, İslâm has managed to become stronger and permanent. Even though the Turks accepted İslâm, they managed to keep the practices in their old religions alive by hiding them in İslâm and by passing them down from generation to generation. Today, it is possible to encounter traces of the old Turkish religion within the Turkish-İslâmic understanding.

Keywords: *The Former Turkish Religion, İslâm, Shamanism, Kök Tengri*

ÖNSÖZ

İnsanların ve milletlerin manevi olarak bağlandıkları, kutsal olarak kabul ettikleri, iman edip ibadet ettikleri, doğüstü olduklarına inandıkları varlık, Tanrı ya da Tanrılara inanma, bağlanma biçimindeki olguya din denir. Din, bir milletin kültürü başta olmak üzere yaşamlarını dâhil pek çok alanı etkilemektedir. Biz bu çalışmamızda Türklerin inancını etkilemiş ve bu etkilerini halen daha görebildiğimiz “Şamanizm” üzerinde durduk. Ayrıca çalışmamızda Türklerin İslâmiyet öncesinde benimsedikleri Budizm, Manihaizm, Hristiyanlık gibi dinlerden de kısaca bahsettik. Burada da söyleyebileceğimiz gibi insanların bağlı oldukları, inandıkları bir dini bırakıp yeni bir dini benimsemeleri kolay bir durum değildir. Yeni bir dini kabul etme durumu kişilerin yaşamı dâhil pek çok sosyal, ekonomik, siyasi vs. alanı etkilemektedir. Bu etkiler bir yandan olumlu olurken bir yandan da inanan milletin benliklerini kaybetmesine yol açabilecek şekilde olumsuz olabilmektedir.

Çok geniş bir coğrafi alanda hüküm sürmüş ve birçok fetih hareketinde bulunarak daha geniş alanlara yayılmış olan Türkler, birçok milletle karşılaşarak kendilerine zengin bir din ve kültür ortamı oluşturmuşlardır. Fakat İslâmiyet’i benimsemelerine kadar olan süreçte benimsedikleri dinler kendi yaşantı ve kültürlerine tam olarak uymamıştır. İslâmiyet’in gerek eski Türk dinine benzerliği, gerekse Türklerin yaşantısına ve kültürlerine yakınlığı sebebiyle kitleler halinde kabul edilmesi ile Türkler arasında din olgusu konusunda birlik yaşanmıştır. İslâmiyet’ten önce var olan eski Türk dininin bazı etkileri, Türkler İslâmiyet’i kabul ettikten sonra da varlığını devam ettirmiş ve belli uygulamalarda kendini göstermiştir.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız: geçmişten günümüze halen merak konusu olan ve günümüzde de batıl, hurafe gibi kelimelerin adı altında yaptığımız uygulamaların karşılığı olan Şamanizm’in İslâmiyet’e ve Türk kültürüne yansımalarını ortaya koymaktır.

TEŞEKKÜR

Çalıőmalarım boyunca bana destek olan hocam Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin ŞAHİN ve beni maddi ve manevi her alanda destekleyen aileme teőekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	2
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	3
ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	3
KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	4
YÖNTEM.....	5
BÖLÜM I.....	5
1.TÜRKLER ARASINDA YAYILAN DİNLER VE ŞAMANİZM	5
1.1. GÖK TANRI İNANCI	5
1.2.BUDİZM	6
1.3. MANİHAİZM	7
1.4. HRİSTİYANLIK	7
1.5. MUSEVİLİK.....	8
1.6. ŞAMANİZM.....	8
1.6.1. TARİH VE ŞAMAN.....	8
1.6.2. ŞAMAN KELİMESİNİN KÖKENİ.....	9
1.6.3. ŞAMANLIK NEDİR VE ŞAMAN NASIL OLUNUR?.....	10

1.6.4. ŞAMANLIĞIN KAYNAKLARI?	14
1.6.5. YARDIMCI RUHLAR VE YER ALTI RUHLARI	15
1.6.6. ŞAMAN AYINLERİ	16
1.6.6.1. Kurban Merasimi.....	17
1.6.6.2. Şamanın Kozmik Seyahati	18
1.6.6.3. Ölüp Dirilme	19
1.6.6.4. Yurdu Ölülerin Ruhundan Temizleme Ayini	20
1.6.6.5. Şaman'ın Kaldırılması Eğitimi	20
1.6.6.6. Hastalıkların Tedavisi.....	21
1.7. ERKEK VE KADIN ŞAMANLAR.....	22
1.8. ŞAMAN KIYAFETİ, ŞAMAN SİMGE VE SEMBOLLERİ	23
1.8.1. Şaman Cübbesi	24
1.8.2. Şaman Başlığı Ve Maske	24
1.8.3. Şaman Davulu.....	25
1.8.4. Ayna	26
1.9. ŞAMANİST DÜNYA GÖRÜŞÜNDE YARATILIŞ	26
1.9.1. Evrenin(Kâinatın) Yaratılışına Dair Efsaneler.....	26
1.9.2. İnsanın Yaratılışı.....	27
1.9.3. Kıyamet (Kalğançi Çak)	28
1.10. ŞAMAN İNANIŞINDA KÂİNAT FİKRİ	29
1.11. ŞAMANİZM İNANCINDA KÜLTLER.....	29
1.11.1. ATALAR KÜLTÜ	30
1.11.2. HAYVAN ANA KÜLTÜ	31
1.11.3. HAYAT AĞACI.....	32
1.11.4. OBA KÜLTÜ	34
1.11.5. ATEŞ VE OCAK KÜLTÜ	34
1.11.5.1. Ocak-Ateş İnancı	35
1.11.6. ÖLÜLER KÜLTÜ.....	35

1.11.7. EVLENME VE DOĞUM RİTÜELLERİ	36
1.12. ŞAMANİZM İNANCINDA PUTÇULUK.....	38
1.13. ŞAMANİZM’DE ÖLÜM VE ÖLÜM SONRASI RİTÜLLERİ.....	39
1.13.1. YAS TUTMA RİTÜELİ	39
1.13.2. DEFİN İLE İLGİLİ GELENEKLER	39
1.13.3. ÖLÜ AŞI (YOĞ TÖRENİ)	40
1.13.4. ŞAMANİZM’DE ŞAMAN DEFİN TÖRENİ	41
1.14. ŞAMANİZM’DE FALCILIK VE KEHANET	42
BÖLÜM II	43
2. İSLÂMİYET VE TÜRKLER	43
2.1. TÜRKLER VE İSLÂMİYET’İN KARŞILAŞMASI	43
2.1.1. Araplar İle İlk Münasebetler.....	44
2.1.2. Emeviler Dönemi	46
2.1.3. Abbasiler Dönemi	48
2.1.4. Samaniler Dönemi.....	49
2.2. TÜRKLERİN İSLÂM İYET’İ KABUL ETMESİNE ETKİ EDEN ETMENLER	50
2.3. TÜRKLERİN İSLÂMİYET’İ KABULÜ	51
2.3.1. KARAHLILAR VE İSLÂMİYET.....	52
2.3.2. SELÇUKLU DEVLETİ VE İSLÂMİYET.....	52
2.3.3. GAZNELİLER VE İSLÂMİYET.....	53
BÖLÜM III	53
3. ŞAMANİZM’İN TÜRK İSLÂM ANLAYIŞINDA VE KÜLTÜRÜNDE YER ALAN İZLERİ	53
3.1. ALEVİ VE BEKTAŞİLİK ANLAYIŞINDAKİ ŞAMANİZM’İN İZLERİ	54
3.1.1. Dede Rolü.....	55
3.1.2. Ölü Gömme Geleneği	57
3.1.3. Alevilik Ve Merasim.....	57
3.2. ŞAMANİST İNANCIN YANSIMALARI.....	57

3.2.1. Üfürükçülük.....	58
3.2.2. Paçavra Asmak, Kurban Kesimi	59
3.2.3. Yog Töreni, Mezar Taşı, Mezar Ziyaretleri, Mevlit Geleneği.....	62
3.2.4. Kurşun Dökme, Nazar Boncuğu, Muska	64
3.2.5. Ateş Ve Ocak İnancı, Alaslama/Alazlama, Tütsü Yakma.....	67
3.2.6. Alkarısı	71
3.2.7. Don Değişirme.....	73
3.2.8. Yağmur Duası	75
3.2.9. Afsun Ve Fal Bakma.....	78
3.2.10 Suyun Kutsallığı, Gök Cisimlerinin Kutsallığı, Eşiğin Kutsallığı	78
SONUÇ VE TARTIŞMA	80
KAYNAKÇA	84
ÖZGEÇMİŞ.....	91

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
ED	Editör
ÇEV	Çeviren
M.Ö.	Milattan Önce
HAZ.	Hazırlayan

GİRİŞ

Zaman içerisinde geçip giden süreçlere baktığımızda insanların hep bir arayış içinde olduklarını görebilmekteyiz. Bu arayış yaratılışlarının gayesini veyahut hayatı, kendilerini arama şeklinde gerçekleşmektedir. Bu arayış ile birlikte hayatı sürdürürken de bir destek ve bir güce bağlı kalmak, huzuru bulmak amacı içerisindeydiler. İşte bu arayışın içerisinde karşımıza çıkan kavramlardan birisi de din olmaktadır. Din geçmişten itibaren insanların bağlı oldukları, inandıkları, ondan güç almaya çalıştıkları bir olgu şeklinde kendini göstermiştir. Din kavramının anlamına baktığımızda da tanım olarak bir sınırı olmadığını ve birçok araştırmacının kendi ifadeleri ile din kavramını ortaya koyduklarını görebilmekteyiz. Yapılan din tanımlarından yola çıkarak dini kısaca; inanılan, tapınılan, doğaüstü anlamlar yüklenen bir olgu şeklinde tanımlayabilmekteyiz.

Türklerin eski inanışları ile ilgili çalışmalara baktığımızda ilk dinleri için bir kısım araştırmacıların “Kök Tengri” başka bir kısım araştırmacıların ise “Şamanizm” dediği görülmektedir. Göçebe hayat süren ve bozkır yaşamına sahip olan Türkler arasında tek Tanrı inancı bulunmaktaydı ve birçok Türk topluluklarında kutsal sayılan varlıklara karşı kurban sunmak önemli bir yer almaktaydı. Türkler Tanrı’yı çeşitli isimler ile ifade etmişlerdir. Bu isimler; Tengeri, Tengri, Çalap vs. gibi. Türk boyları arasında daha çok kullanılan isim “Tanrı” ifadesi olmuştur.

Din kavramının geçmiş tarihine baktığımız da bazı araştırmacılar tarafından dinin başlangıcı olarak animizm kabul edilmektedir. Animizm tabiiatta var olan her şeyin bir ruhu olduğuna dair bir din anlayışıdır. Başka bazı araştırmacılara göre ise dinin başlangıcı totemizme dayanmaktadır. Onlara göre din bir milletin sembolüdür. Tüm bu düşüncelerden yola çıkarak dinin başlangıcını: Totemizm, Animizm, Natürizm, Şamanizm şeklinde sıralamamız doğru olacaktır. Fakat dünyanın her yerinde dinlerin oluş sıralamasının bu şekilde olacağını düşünmek bizi hataya sürükleyecektir. Çünkü dünyanın her yerinde aynı zamanda aynı yaşam koşullarının yaşanması oldukça zor ve mümkün olmamaktadır.

Totemizm, Animizm, Manimizim ve Natürizm gibi din anlayışlarını Türkler arasında da tarihin derinliklerinde görüldüğünü Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi adlı eserinde belirtmiştir. Bundan yola çıkarak biz bu din anlayışlarını iptidai Şamanlık adı altında toplayarak incelememiz yanlış olmayacaktır. Totemizm içerisinde ruh tasavvurlarının olduğu bilinmektedir. Totem fikri de Şamanizm içinde yer alan unsurlardan biridir. Bu totemlere örnek olarak ateşi, bazı ağaçları, bazı hayvanları göstermek mümkündür.

Din kavramı hayat alanlarını etkileyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Din her alanı etkileyen bir kavram olmakla birlikte içerisinde birçok unsuru da içeren bir kavramdır. Bu kavramlardan birisi de inanıştır. İnanış genel anlamıyla gözle göremediğimiz tüm şeylere karşı bağlanma, ona güvenme ve inanma demektir. İnanış da din gibi hayatımızın döngüsünde pek çok yerde etkili olabilmektedir. Türk milleti de yaşadığı coğrafi konum gereği veya fetih hareketleri nedeniyle oldukça geniş alanlara yayılmış bir millet olmuştur. Dolayısıyla da birçok inanç ile karşılaşmış ve bunlardan bazılarını bünyesinde barındırmıştır. Bu inanışlardan birisi de Şamanizm'dir. Şamanizm'in Türklerin inandığı en eski inançlardan biri olduğu düşünülmektedir.

Şamanizm bir inanç olarak Moğollardan Orta Asya'ya, Kuzey Asya ve Japonya olmak üzere dünyanın birçok bölgesine yayıldığı bilinmektedir. Bu onun farklı milletler tarafında tanınan bir inanç olmasına neden olmuştur. Şamanizm üzerine araştırma yapan bazı bilim insanlarına göre Şamanizm bir inançtan daha çok bir kültürdür. Başka bir kısım bilim insanlarına göre ise içerisinde maneviyatı barındıran, doğüstü güçlerin yer aldığı ve ruhsallığı temel alan bir tekniktir.

Şamanizm'in Türkler arasında ne zaman ortaya çıkarak, yayılmaya başladığı konusunda araştırmacılar VII-XII yüzyıllar arasında olabileceğini düşünmektedirler. Şamanizm'in Türklerin üzerinde uzun yıllar boyunca etkisi olduğu söylenilebilir. Özellikle Türk devletlerinden Altaylar ve Yakutlar üzerinde çok önemli etkilerde bulunduğunu söylemek mümkündür.

Bu kadar uzun süre inanılan bir inancın etkilerinin birden yok olup gitmesi muhtemel midir? Biz de bu araştırmamızda etkisinin hâlâ var olup olmadığını, etkileri hâlâ devam ediyor ise bu etkilerinin neler olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Eski Türk dini tarihi, din tarihimizi anlamamız açısından oldukça önemli bir konudur. Konumuz hakkında araştırmalar yapıp bir takım bilgiler verilse de Türkiye'de konumuz hakkında yapılan çalışmaların azlığı ve araştırmacılar arasında tam olarak görüş birliği olmadığı için, biz de yapılan çalışmaları bir araya getirerek farklı şekillerde düşüncelere sahip araştırmacıların kaynaklarından faydalanmaya çalıştık. "Eski Türk İnançlarının Türk İslâm Anlayışındaki İzleri" isimli çalışmamızda bir yandan Türklerin İslâmiyet öncesi benimsedikleri dinler hakkında bilgi verirken bir yandan da Şamanizm hakkında bilgiler verdik. Ayrıca Türklerin İslâm ile karşılaşma ve kabul etme yolu hakkında

da bilgilendirmelerde bulunduk. Şamanizm'den bahsetmemizin ardından bugün İslâm 'da var olan izlerini inceleyerek bir bölüm altında toplamaya çalıştık.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türkler önemli ve köklü tarihe sahip bir millettir. Bu tarih dinler tarihi açısından da kendini göstermektedir. Eski Türk inanç sistemi genel olarak “ Gök Tanrı”, “Tabiat Kuvvetlerine İnanma” ve “Atalar Kültü” etrafında şekillenmiştir. Türkler İslâmiyet’i kabul ederken Arap Yarımadası’na geldiği şekilde değil, kendi inandıkları eski inançları ile uyumlu hale getirerek benimsemişlerdir. Bu nedenle İslâmiyet içerisinde eski dine ait unsurların bugün halen olup olmadığı araştırılmalıdır. Çalışmamızın genel olarak amacı: Şamanizm’i anlatırken Türklerin İslâmiyet’i neden diğer dinlere kıyasla kolayca kabul ettiklerini ortaya koyarak, eski Türk dini ve inançları ile İslâmiyet arasındaki benzerliklere dikkat çekmek ve Şamanizm’den günümüze kadar gelen yansımaları ortaya koymaktır.

Eski Türk dini konusu hem Türklerin kültürünü hem de bugün ki yaşantıları açısından önemli bir konudur. Bu kadar önemli olmasının nedeni Türklerin tarih boyunca birçok farklı dini benimsemelerine rağmen kendi öz benliklerini kaybetmeyerek korumayı başarmış olmalarıdır. Türkler kültürlerini yaşatabilen, nesilden nesile aktarabilen bir millettir. Türkler İslâmiyet’i diğer dinlere göre daha rahat bir şekilde kabul etse de kabul edişleri hemen toplu kitleler halinde gerçekleşmemiştir. Bizim çalışmamızda Türklerin İslâmiyet’i kabul ederken Şamanizm’in bu konuda bir etkisinin olup olmadığını ve günümüzde de İslâmiyet’in içerisinde izlerinin bulunup bulunmadığı konusunda bir araştırma yapmayı hedef almıştır.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Şamanizm’in ana hatları ile incelendiği bu çalışmamızda Türklerin İslâmiyet’i kabulü ve İslâmiyet’in kabulünden önce benimsenen dinleri ve inanışları anlatmaya çalıştık. Şamanizm’in İslâmiyet içerisindeki izleri ve günümüzdeki bu yansımalarının varlığı çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın ana kısımları haricinde temel olarak üç kısımda ele aldığımız çalışmamızın birinci kısmında Türkler arasında daha önce yayılmış olan Budizm, Hristiyanlık gibi dinler olmak üzere çalışmamızın ana konusunu oluşturan Şamanizm’i inceleyerek bu inanışlar hakkında bilgiler vermeye çalıştık. Bu kısmın alt başlıklarını: Şamanizm kelimesinin etimolojisi ve içerisinde yer alan ayinleri gerçekleştiren, hastalıkları iyileştiren şamanlar hakkında bilgiler, Şamanist inanışta kâinat fikri, Şamanizm

içerisinde yer alan kültler, put fetişler vb. konular oluşturmuştur. Biz de bu konulara değinerek, bilgiler sunmaya çalıştık.

Çalışmamızın ikinci kısmında ise Türklerin İslâmiyet ile karşılaşmasını, Türklerin Araplar ile olan ilk temaslarını, Emeviler, Abbasiler ve Samaniler döneminde Türklerin Müslümanlaşmasını, Türklerin İslâmiyet’i kabul etmesine neden olan etmenleri ve Türklerin İslâmiyet’i kabulünün ardından kurulan Türk-İslâm devletlerini anlatmaya çalıştık.

Çalışmamızın üçüncü son kısmı, bu çalışmayı yapmamızdaki amacın anlatıldığı kısımdır. Bu kısımda Şamanizm’in Türk İslâm anlayışı ve kültürü üzerinde yer alan yansımalarının yer aldığı kısımdır. Bu bölümde Şamanizm’in Alevi ve Bektaşilik anlayışında bulunan izlerini, kültür ve dinimizde yer alan paçavra asmak, mevlit geleneği, kurban kesimi, alkarcısı gibi Şamanizm’den günümüze taşınmış uygulamalar alt başlıklar halinde yazılarak ele alınmıştır.

KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Çalışmamızın önemli bir kısmını oluşturan Şamanizm’in tartışmalı bir konu olduğunu ve halen daha araştırmacılar tarafından araştırılmakta olduğunu ifade etmiştik. Bu konu ile ilgili önemli çalışmalar yapanlardan bir araştırmacı da W. Radloff’tur. Radloff’un yazmış olduğu “Türklük ve Şamanlık” adlı eserinde Türk kültürüne ve Şamanizm’e ayrıntılı olarak değinmiş ve Şamanizm’i Türklerin ilk inancı olarak ifade etmiştir. Genel olarak ondan sonraki yapılan eserlerde kendisinden etkilenmiş ve Şamanizm’i Türklerin inanç sistemi olarak görmüşlerdir.

Türk dini ve Türk kültürü üzerinde çok önemli araştırmaları olan Ziya Gökalp “Türk Medeniyet Tarihi” isimli eserinde, Türklerin dinini “Toyonizm” veya “Nom” olarak ifade etmiştir. Türklerin dini üzerine yaptığı çalışmalardan yola çıkarak yaptığı “Tarihte ve Bugün Şamanizm” ve “Eski Türk Dini Tarihi” isimli eserlerinde Şamanizm’i Türklerin eski dini olarak ifade etmiştir. Abdülkadir İnan’ın da Şamanizm üzerine yapmış olduğu çalışmalar, kendi çalışmamız açısından oldukça önem taşımaktadır. Old. “The Shu King or the Chinsese Historical classic”, Franke, “Die Chinesen” Schmitt, “China, II, Chinesische Religion” Zelenin, “Ideologiya Sibiryskago Şamanstva” gibi eserlerinde araştırmacılar Şamanizm’in Çin etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Faruk Sümer “Oğuzlar” isimli eserinde Oğuzların tek Tanrı inancına sahip olduğunu ifade etmiştir.

Türk-İslâm anlayışı ile ilgili araştırmalar yapan Osman Turan’da “Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi” isimli eserinde, Türk dinini Gök Tanrı olarak ifade etmiştir.

Mircea Eliade'de Şamanizm üzerine eser ortaya koymuş araştırmacılar arasında yer almaktadır. Kendisi “Şamanizm” adlı eserinde Şamanizm'in bir din olmadığını ifade etmiştir. Kültür tarihimiz açısından önemli çalışmalar yapan Bahaddin Ögel'de Şamanizm'i bir din olarak kabul etmemiştir. Türklerin Gök Tanrı inancına sahip olduklarını ifade etmiştir. “Türklerin Dini Tarihçesi” isimli eserin sahibi Hikmet Tanyu'da Şamanlık adında bir din olmadığını vurgulamıştır. Şamanizm üzerinde çalışma yapmış araştırmacılardan biri olan Cemal Şener'de “Şamanizm” adlı eserinde Şamanizm'in içerisinde büyülerin yer aldığını büyü merkezli bir din olarak ifade etmiştir.

YÖNTEM

Çalışmamıza başlamadan önce ilk olarak konu ile ilgili eserler okunarak fikir edinildi. Bunun ardından yerli ve yabancı kaynaklar da incelenerek çalışmanın ana ve alt başlıkları oluşturuldu. Bunların ardından edinilen bilgilerle ortaya bir sentez koyuldu.

BÖLÜM I

1.TÜRKLER ARASINDA YAYILAN DİNLER VE ŞAMANİZM

Şamanizm'in tam olarak ne olduğunu, ne içerdiğini, içindeki öğretileri, felsefesini anlayabilmek için öncelikle Türklerin tarih boyunca inandıkları inançlara/dinlere/kültürlere vs. kısaca değinmek gerekmektedir.

1.1. GÖK TANRI İNANCI

Tek Tanrı anlayışı Türklerin dinlerinin merkezinde yer almış ve en eski kavramın Tanrı kavramı olduğu görülmektedir. “Gök Tanrı inancında Tanrının adı Tengridir ve rengi mavidir. Tanrı'ya bir renk yükleyen başka bir millet de olmamıştır. Mavi sonsuzluğu, başlangıcı, bitişi, hiç bitmeyecek olanı sembolize etmektedir. Gök'ü, yardımcı ve koruyucu iyeler, gök ve yer iyeleri ve atalar ruhları ile tanımlamak mümkündür”.(Kalafat, 2012:80). “Yardımcı koruyucu iyeler İslâm kültüründe yerlerini dört büyük meleğe bırakmışlardır: Azrail-İsrafil-Mikail-Cebrail.” (Kalafat,2010:459). Orhun Kitabelerinde, Tanrı yaratıcı olarak ifade edilmektedir. Tanrı kelimesi bazen kitabelerde Türk Tengrisi şeklinde de belirtilmektedir. Bu kavram onun ulusal bir Tanrı olduğunu göstermektedir. Eski Türkler Gök Tanrı'ya yüce varlık olarak bakmışlar ve Moğol döneminde sonsuz, ebedi anlamına gelen “Bengü” kelimesini kullanmışlardır. Eski Türkler gökyüzünde bulunan cisimlerin değil, gökyüzünün kendisinin Tanrı olduğuna inanmış ve benimsemişlerdir. Bunun neticesinde Tek Tanrı Türklere özgü bir inanç sistemi olarak kendisini göstermiştir. Eski

Türklerde Tanrı insan özelliği taşımazdı ve bu nedenle Tanrı'nın putu, heykeli yapılmamıştır.

Gök Tanrı inancının çıkış yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Konuyla ilgili farklı araştırmacılar farklı tarihler belirtmektedirler. Fakat araştırmacıların ortak noktada bulunduğu yer Orta Asya'dan çıktığına dairdir. Gök Tanrı inancı çok eski bir din olduğu için o dönemlere ait yazılı kaynaklara pek rastlanmamaktadır. Bilgi edinebileceğimiz kaynaklar; Çin kaynakları, Bengü Taş yazıtları ve Orhun Kitabeleridir. Bu dönemden kalmış olan yazıtlara göre çıkan sonuç Türklerin Tengri ismini verdikleri bir yaratıcıya inanmış olduklarıdır. Bu destanlar arasında yer alan Oğuz Kağan Destanı bu inanç ile ilgili bilgi alma konusunda oldukça önemlidir.

1.2.BUDİZM

Budizm'in türetildiği kelime olan Buddha Sanskritçe kökenlidir ve farkına varmış, uyanmış anlamlarına gelmektedir. Budizm ilk olarak Hindistan'da ortaya çıksa da zamanla civar bölgelerde yayılmıştır. Felsefeyi merkez alan bir dindir ve Budizm'in Brahmanizm'in uyguladığı sert kurallara ve kasta karşı ortaya çıktığı bilinmektedir.

Türklerin Budizm ile ilk karşılaşmaları Maveräumnehir ve Doğu Türkistan'da gerçekleşmiştir. O dönemlerde bu coğrafyada birden fazla din olsa da en çok yaygın olan din Budizm'di. Türklerde en çok Budizm'in Mahayana ve Lamaizm kolları yayılmıştır. Mahayana'nın Türklerin arasında yayılmasının temel nedeni Türklerin İnançlarına olan yakınlığıdır. Fakat zamanla etkisini kaybetmiştir. Lamaizm ise bazı Türk boylarında yer almış fakat ilgi alanı olan faaliyetleri çok gösterememiştir. XV. yüzyıla kadar Şamanist olan Moğollar, XVI. yüzyılın başlarında Lamaizm'e girmişlerdir. Yörükan'a göre Moğol Budizm'i olarak adlandırabileceğimiz Lamaizm zaten Şamanlıktır(Yörükan,2006).

“Uygurlar arasında Budizm'in hızla yayılmaya başlaması IX. yüzyıldan itibaren olmuştur. Bu yüzyılda Turfan bölgesine yerleşmeye başlayan Uygurlar, bu bölgede sayıları gittikçe artan kitleler halinde Budizm'i benimsemişler, eski dinleri Maniheizm'i bırakmaya başlamış olsalar da Maniheizm'i kabul ettirmeye devam etmişlerdir. Türkler kendileri için çok da uygun olmayan Budizm'in benimsenmesi ile birlikte birçok alanda zarar görmüşlerdir. Budizm ile Türkler arasında kültürel olarak çok farklılıklar vardı. Türklerin yaşam biçimleri ve yaşadıkları çevre ile de Budizm'in uyuşmayan ilkeleri bulunmaktaydı. Et yememe gibi koyulan kurallar, savaşlarda kılıç kullanmamaları gibi kurallar bulunmaktaydı. Tüm bu durumlar Budizm'i benimseyen Türklerin asimile olmalarına neden

oldu. Bütün bu nedenlere bağılı olarak, Budizm XV. yüzyıldan itibaren İslâmiyet'in Uygur beyleri arasındaki hızlı yükselişini engelleyememiş bu yüzyıldan itibaren yerini İslâmiyet'e devretmek durumunda kalmıştır.

“Köprülü, Anadolu'ya gelip yerleşen Yeseviler vasıtası ile Şamanizm'de olduğu gibi Budizm kalıntılarının da Anadolu'ya iletildiğini aktarır. Menkıbeler ile Yesevi menkıbeler arasındaki benzerlik bunun en büyük kanıtıdır.”(Ocak,1983:82-83).

1.3. MANİHEİZM

İran'da bulunan eski Sasani toplumunun sınıflara ayrılmış, eşit olmayan yapısına karşı doğan ve melez karakterli bir dindir. Maniheizm ile birlikte kutsal görüp benimsedikleri kitap “Arzhang” tır. Birçok bölgeye yayılmıştır. Fakat İslâmiyet ve Hristiyanlığın benimsendiği alanlarda yeterince etki gösterememiştir. Budizm'de olduğu gibi Maniheizm'de de zıtlıkların mücadelesi vardır. Zıt unsurlar aydınlık ve karanlıktır. Aydınlık ve karanlığın mücadelesinin ardından iki zıt kutup birbirlerinden tamamen ayrılacaktır.

Siyasi nüfusu artan ve gittikçe güçleşen Uygur Devleti, Mani dininin yayılmasını da sağladı. Mani dininin Uygurlar sayesinde yayılım gösterdiği bilinmektedir. Uygurlar zayıfladıkça Mani dinini de zayıflatarak yok olmuş ve yerini Budizm'e bırakmıştır. Ayrıca Maniheizm'in Orta Asya'da Şamanizm, Budizm ve Hristiyanlık gibi inançlarla yan yana yaşayabilmesinin temel nedeni Uygurlar tarafından kontrol altında olmasıdır.

Mani dini ile birlikte devlet sistemi teokrasi ile yönetilir hale gelmiştir. Bu durum neticesinde diğer dinlere karşı bir önyargı ve dayanışma ortaya çıkmıştır ve bu da yıkılmalarına neden olmuştur. Maniheizm Türk hükümdarlar tarafından temelleri sağlam olmayan bir din olarak görülmüştür. Din kuralları çok yumuşak olduğu ve Türklerin yaşam tarzına uymadığı için geniş bölgelere yayılmadan etkisini kaybetmiştir.

1.4. HRİSTİYANLIK

“Türklerin tarih içerisinde benimsedikleri dinlerden biri de Hristiyanlıktır. Türklerin ne zaman Hristiyanlık ile tanıştıkları tam olarak bilinmemekle beraber, Hristiyanlıkla tanışmalarının Hristiyan kiliseleri ile gerçekleştiği söylenebilir. Orta Asya'da en çok etkili olan kiliseler arasında Ortodoks ve Nesturî kiliseleri yer almaktadır.” (Anzerlioğlu,2009:173). “Türk tarihinde birçok beylikte benimsendiği bilinmektedir. Bu vaziyetten en çok Bizans İmparatorluğu faydalanmıştır. Türk topluluklarını birbirine karşı

kışkırtmış, onları birbirine düşürmüş ve birçok askeri kendi himayesi altına alarak onları kendi ordusunda kullanmıştır.”(Alp,2017:30).

“Şamanizm’in Hristiyan inancına etkisine bir örnek olarak dünyada en bilinen Aziz figürü olan Nikola’yı gösterebiliriz. Aziz Nikola, IV. yüzyılda Türkiye’de yaşamış bir piskopos ve İtalya gibi yerlere havadan yaptığı sihirli yolculuklarla ünlüydü. Hava yolculukları ve Türkiye’de yaşamış olması onun şaman olabileceğini düşündürmektedir.” (Harner,2014:123). Ayrıca Aziz Nikola’nın en büyük yardımcılarının birinin geyik olması ve geyiğinde Şamanizm’de şamanların erk hayvanı olması, bu iddiayı güçlendirir niteliktedir.

1.5. MUSEVİLİK

Coğrafi konum olarak kültürel geçiş yolları üzerinde yer alan Hazarlar, tarih olarak tam bilinmemekle birlikte Bulan Hakan egemenliği döneminde Müslüman Araplar ve Hristiyanlığı benimsemiş olan Bizanslar arasında kalarak ve her iki taraftaki dine geçmeyerek Museviliği benimsemişler ve benliklerini korumuşlardır(Güngör,2002). “Hazarlardan başka Museviliği benimseyen başka bir Türk boyu da Kıpçaklardır. Kıpçaklar arasında, İslâmiyet ve Hristiyanlığa nazaran çok az da olsa Yahudiliği benimseyenler de olmuştur. XI. yüzyılın ilk yarısından sonra Hazar topraklarına giren Kıpçaklar arasında Yahudi, Hazarların etkisiyle bu dine girenlerin fazlaştığı belirtilmektedir.” (Raonyi,1971:115).

1.6. ŞAMANİZM

1.6.1. TARİH VE ŞAMAN

Yapılan son araştırmalar Şamanizm ve Şamanlığın çıkış tarihinin Üst Paleolitik Dönem’e kadar uzadığını göstermektedir. Bu tarihe ulaşılmasının nedeni duvara resmedilmiş olan duvar çizimleridir. Bu resimlerin şamanlar tarafından çizildiğine inanılmaktadır. Şamanizm’in sadece Orta Asya’da bulunmadığı Orta Asya çevresi, Çin, Tibet, Japonya hatta Amerika’ya kadar yayıldığı düşünülmektedir. Biz bunları o milletlerin yaşamlarında, ritüel ve uygulamalarında görebilmekteyiz. Şamanlığın tarihine baktığımızda en eski Şamanlığın Kuzey ya da Orta Asya’da olduğu görülmektedir. Şamanizm’in birçok yere yayıldığı ve yayıldığı yerlerde her zaman aynı şekilde yaşanmadığı için ve Şamanizm ile ilgili bilgiler hem kısa hem dağınık olduğu için Şamanizm’in yaşanmış olduğu bu bölgeleri bizim bir bütün olarak incelememiz gerekmektedir.

Hunlar her yılın başında tapmakta ayın yaparlardı. Hun toplumları yılın beşinci ayı toplanır, atalarına ve ata ruhlarına kurban sunarlardı. Ele geçirilen bir Hun imparatorunun karargâhından altından yapılmış put bulunmuştu. Hun prensi bu putun karşısında Gök-Tanrı'ya kurban sunardı. Hun devletinden sonra da Orta Asya'da bulunan devletler Gök-Tanrı'ya ibadet etmeye, kurban sunmaya devam etmişlerdir. "Hun devletinden sonraki dönemde M.Ö. III. yüzyılda o bölgede yaşayan Tobalarda Hun devletine ait ritüellerin devam ettirildiği, yine aynı şekilde Gök Tanrı'ya kurban kesildiği ayinin yapıldığı görülmüştür. Büyük Göktürk devletine baktığımız zaman yine Şamanizm unsurlarınının yaşatıldığını görebilmekteyiz. "Her yıl atalarının mağarasına kurban sunmaktaydılar. Ayın ilk onunda ırmak kenarında kurban kesmekteydiler. Ötüken'in batısında yüksek bir dağ bulunmaktaydı. Burada ruhlara tapar ve kamlara inanırlardı."(Hyacinth,1950:271).

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Kırgızlar da Şamanist idiler. Onlarda ruhlara ve Tanrılara kurban sunarlardı. Şamanlara Kam adını verirlerdi. XI. yüzyıl araştırmacı ve tarihçilerin Gardizi Kırgızlar ile ilgili olarak, Kırgızların ateşi bir temizleyici olarak gördükleri, ateşin en temiz şey olduğuna inandıkları için Hintliler gibi ölülerini yaktıkları bilgisini vermektedir. Kaynaklardan alınan bilgilerde Oğuzların şaman olmakta direndiklerine dair bilgileri görebilmekteyiz. Ayrıca Oğuzların İnal için "eğer Müslüman olursa başkanımız olamaz" denildiği de bilinmektedir. Bunların doğrultusunda İnal 'in tekrar Şamanlığa döndüğü bilinmektedir.

1.6.2. ŞAMAN KELİMESİNİN KÖKENİ

Türkler XVIII. yüzyıla kadar şaman kelimesini kullanmışlardır. Türkler bu kelimenin yerine "kam" kelimesini, Moğollar ise "böge" kelimesini kullanmışlardır (Radloff,2008). Şaman kelimesi Tunguzlara ait olan bir kelimedir. Bu kelime ilk olarak Avrupa'da Ebehard Isbrand tarafından kullanılmıştır. Araştırmacılar, şaman kelimesini Sibiryaya toplumunda bulunan büyücülerin genel adı şeklinde literatüre almışlardır(Harva, 2014).

"Şaman kelimesinin kökeninin nerden geldiği konusunda araştırmacılar arasında çok farklı düşünceler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre kelimenin kökeni Moğolcadan, bazı araştırmacılara göre ise Manguca'dan gelirken diğer başka araştırmacılara göre Sanskritçeden gelmektedir. "(Eliade,1999:22). Şaman kelimesi Mançularda "sıçrayan, coşan ve oynayan "anamlarına gelmektedir(Tuna,2000). "Belirli kaynaklara göre şamanların çok eski tarihi olduğunu ifade eden Bazarou; Orta Asya'da VI. yüzyılda yaşadığını söylemiştir. Mançurya'da Cücen dilinde "büyücü" anlamına gelen "Şaman"

kelimesinin XIII. yüzyıldan beri kullanıldığını belirtmiştir.” (Şener,2000:20). Kam kelimesi, “kâhin, filozof” gibi anlamlara gelmektedir. Bazı kaynaklarda rahip ve sihirbaz anlamlarında da kullanıldığı görülmüştür. Kam için hastayı ruhani yollardan sihirle iyileştirdiği söylenir. Pali dilinde de yer alan “şamana” kelimesine bakarak kelimenin Hint kökenli olabileceği de söylenmiştir.

“Kaşgarlı Mahmut “kam” sözcüğünün kâhin kelimesi ile açıklamıştır. Yusuf Has Hacip ise bu kam sözcüğünün karşılığı “otacılar” kelimesidir demiş ve insanlar için yararlı birey olduğunu açıklamıştır. Kam kelimesi Türk boyları arasında değişik şekillerde kullanılmıştır. Kazak ve Kırgızlar kam yerine Bahsi, Eski Kartuklular da Sagun kelimesini kullanmıştır. Altaylılar ve Tuvalılar’ın bugüne kadar Kam kelimesini yaşattıklarını görmekteyiz. Müslüman Türklere baktığımızda kam kelimesini unuttuklarını görmekteyiz.” (Gömeç,1998:40).

1.6.3. ŞAMANLIK NEDİR VE ŞAMAN NASIL OLUNUR?

Şamanizm’i daha iyi anlayabilmek için bu inanç içerisinde yer alan ve birçok önemli görevi üstlenen şamanı ve Şamanlığı oldukça iyi anlamamız gerekmektedir. Sibirya’da, Kuzey Asya’da ve dünya’nın pek çok yerine yayılan bu inanç sistemine verilen ad Şamanlık ya da Şamanizm’dir. Birçok araştırmacı Şamanizm’i Türk ya da Sibiryalılara ait bir inanç sistemi olarak görmektedir. Fakat Mircea Eliade Şamanizm’in Dünya coğrafyasında pek çok yere yayılan ve ilkel zamanlardan itibaren var olan fakat farklı varyasyon ve formatlarda devam eden bir inanç sistemi olarak kabul etmektedir.

Şamanizm’i birçok araştırmacı kökeni tarih öncesine dayanan ilkel bir din/inanış olarak tanımlamakta, bunların dışında kalan bazı araştırmacılar ise içerisinde ritüeller barındıran bir inanç sistemi olduğu görüşündedirler. Şamanizm’in temelinde şamanların vecd/esrime halindeyken ruhlarla girdikleri iletişim bulunmaktadır. Şamanlığın merkezinde ilkel zamanlardan bu yana dek yer alan bütün dönem ve evrelerde doğanın düzen ve dengesini korumak, canlılarla bağlantılı olduklarını düşündükleri ruhların bulunduğu düşüncesini onların varlığını kabul etmek yer almaktadır(Medeni,2021). Şamanlık Eski Türkler için sadece bir inançtan ziyade toplumlara yön veren bir hayat felsefesi de olmuştur. Türklerin ezoterik kültürlerinin şekillenmesine yön vermiş, dünya ve ruhlar arasındaki dengeyi korumada öncülük etmiştir. Bu yüzden ki Şamanizm’i doğa dini olarak da tanımlayabiliriz(Bayat,2006). Şamanizm’e ait kutsal bir kitap olmadığı için, Şamanizm ile ilgili bilgileri sözlü kaynaklar, efsaneler ve bazı yazıtlardan öğrenebilmekteyiz. Fakat

bilgiler karışık ve kısa olduğu için tam kesin sınırlar net çizilememektedir. Günümüzde ve gelecekte devam edecek olan çalışmalar sayesinde daha aydınlatıcı bilgilere ulaşacağımızı umut etmekteyiz.

Şamanizm'i bir bütün halinde incelemek oldukça zordur. Bunun nedeni sadece Türklerde inanılan bir inanışın olmasının aksine dünyanın pek çok yerinde yayılış göstermesinden kaynaklanmaktadır. Şamanizm inancı farklı din ve inançların içerisinde de kendisine yer bulmuş, o din ve inançlarda varlığını sürdürmüş, bu kültürle uyum sağlamış ve onlara göre şekillenmiştir(Medeni,2021).Türk Şamanlığına baktığımızda, Altaylar 'da, Sibirya Türklerinde, Kırgızlar arasında yaşamakta olduğunu ve geliştiğini görürüz. Bu Şamanlık her ne kadar Türk topluluklarına ait olsa da her boy ve kabile de farklı uygulamalar şeklinde yapılmış, birebir aynı yaşanmamıştır. Türkler zamanla Budizm, Maniheizm, Hristiyanlık, Musevilik ve İslâm dinini kabul etmiş olsalar da Şamanlık bu dinlerin içerisinde varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Şamanlık inanç ve pratikleri inançların sistemine göre uyarlamıştır. Şamanizm tabiatla bir bütündür. Bu yüzden ki “doğa dini ve inancı” şeklinde tanımlanmaktadır.

Şamanın temel işlevlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Hastaları iyileştirmek,
- 2- Ölen kişinin ruhunu öteki dünyaya götürmek,
- 3- Çocuğu olmayan kişileri yani kısırları tedavi etmek,
- 4- Şamanlığın yaşandığı dönem avcı göçebe yaşamdı. İnsanlar avlanarak besin ihtiyaçlarını karşılıyordu. Bu yüzden şamanların bir diğer görevi de avın bol olmasını sağlamaktı.
- 5- Fal bakarak gelecekte bilgi vermek,
- 6- Evi kötü ruhlardan arındırmak
- 7- Kurban sunmak (kurbanlar daha çok Bay Ülgen Ve Erlik Han'a sunuluyordu ve törenlerin en önemlisi buydu),
- 8- Mevsim ritüellerini düzenlemek,
- 9- Hayvanlara zarar veren ruhları kovmak,
- 10- Kayıp şeylerin bulunması konusunda bilgi vermek vs.

Tüm bu görevlere ek olarak şamanlar zamanla başka törenlerin de başında yer almışlardır. Bunlara örnek olarak ev yapmayı, sulama kanallarını arındırma merasimlerini gösterebiliriz(Bayat,2006).

“Şamanın işlevlerinin geniş olması ve bir kısmının dini içerikli olmasından dolayıdır ki Şamanlığı eski Türklerin dini olarak düşünmüşlerdir. Burada şamanın dünya görüşü, Şamanın kozmogonik tasavvurları, özel merasimler, şaman simgeleri, şaman folkloru, şamanın toplumdaki statüsü vs. Şamanlığı bir din olarak değerlendirmeye yardımcı olmuştur. Aynı ayrı kültür ürünleri ile yakınlık ve benzerlik oluşturan Şamanlık, kültürün özel birikimi niteliğinde olup, yeni bir olgudur ki ne dinle, ne folklorla, ne de tıpla bağdaşmamaktadır.”(Bayat,2006:23).

“V. Basilov’un (1997) tespitine göre şamanın faaliyetine dâhil olan öğeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- a- Şaman bütün işlerini yardımcı ruhların aracılığı ile yerine getirmektedir.
- b- Kâhinlerden ve başka din hadimlerinden farklı olarak şaman, ruhların seçtiği ve yeniden oluşturduğu kişiliğe sahiptir.
- c- Şaman, yardımcı ruhlarının aracılığıyla evrende (gökte, yeraltında) seyahat edebilir ki buna şamanın kozmik seyahati adı verilir.
- d- Şaman, ruhlarla esrime halinde (extase) iletişim kurabilir ve bu iletişim Şamanın isteğiyle gerçekleşir.”(Bayat, 2013: 26)

Şamanizm kişinin trans hale geçtikten sonra doğüstü varlıklarla iletişime geçerek onları amacına göre kullandığı bir teknik ve ritüeller bütünüdür. Şamanlığı herkesin yapamayacağı, genetik olarak aktarıldığı düşünülmektedir. Şaman olmanın en önemli özelliklerinden biri de ruhlarla iletişime geçebilmesidir ve herkes de bunu yapamaz.

Türk Şamanlığının canlı olarak yaşandığı bölgelere bakılarak çıkan veriler sonucunda şamanın seçilme yolları şu şekillerde olabilmektedir:

- a- Soyla geçen Şamanlık. Bu durumda aileden birinin ya da birilerinin şaman olması ve bu aileden bir kişiyi şaman olarak seçmesi gerekmektedir.
- b- Soyunda şaman olmayan kişinin ruhlar tarafından şaman olarak seçilmesi.
- c- Kişinin kendi isteği ile Şamanlığı seçmesi ve bu yolda Şamanlık ile ilgili sırları öğrenerek eğitim alması ile mümkün olmaktadır(Bayat,2006).

Soydan soya geçerek gerçekleşen Şamanlık seçiminde, şaman atanın ruhu Şamanlık görevi için seçeceği kişiye musallat olarak onu şaman olması için zorlar. Kişi şaman olmak istemezse bile bu durumdan kaçışı yoktur. Bu görevi kabul etmek zorundadır. Eğer Şamanlık görevini kabul etmezse ya delirir ya da ölür. Şamanlığı kabul eden birey ise tecrübeli bir

şamanın himayesi altında eğitim alarak Şamanlığa dair sırları, duaları, ayin ve törenlerin nasıl gerçekleştirileceğine dair bilgileri öğrenir.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi soyunda şaman olmayıp ruhlar tarafından şaman seçilen kişinin de belirli özellikleri olmak zorundadır. Bu yükü kaldıracabilecek güçte olmalıdır. Çünkü şaman olmanın yolu oldukça meşakkatli yollardan geçmektedir. Bedensel olarak da normal insanlardan farklı olmalıdır(Medeni,2021).

Birçok araştırmacıya göre Şamanlığın ilk belirtileri çocukluk çağında belli olmaya başlamaktadır. Araştırmacıların söyledikleri belirtiler şu şekildedir: Radloff'a göre ;“Şaman adayı önce kendinde bir yorgunluk hisseder. Sonrasında vücudu titrer, esnemeye başlar. Göğsü daralır ve ağlar. Etrafında bulunan iğne, demir, balta, bıçak gibi nesnelere yutar ve sonrasında da bunları aynı şekilde geri çıkarır. Bu nesnelere hiçbir şekilde zarar vermez. Sonra yerinden sıçrayıp ayakta dönmeye başlar. Yere yığılır ve hissizleşir. Bir süre sonrada şaman davulunu alıp çalmaya başlar. Şaman adayı olarak seçilen kişi Şamanlık görevini yapmaz ise ya delirir ve canına kıyar ya da tüm bu ıstıraplarının artmasının ardından hayatını kaybeder.” (Radloff,2008:335).Kişilerin şaman olma yaşı altı ve elli yaş arasında olmaktadır. Fakat çoğunlukla kişiler yirmili yaşlarında şaman olmak istemektedirler.

Şaman adayları her ne kadar farklı bölgelerde olsalar da hepsi birer eğitimden geçmektedir. Genellikle şaman adayları bir ustanın yanında eğitim görürler. Bu eğitimde Şamanlık için gerekli olan her şeyi, dua etmeyi, ruhlarla iletişim kurmak için trans haline geçme gibi pek çok ritüeli öğrenirler. Belli bir süre eğitim aldıktan sonra yapılan bir törenle eline şaman asası verilir ve şamanlığı resmileşmiş olur. Bu Şamanlık eğitimi toplum gelenekleri, ustanın bilgisi gibi çeşitli durumlara göre değişmektedir. Eğitim süresi genel olarak üç ya da beş yıldır. Bu eğitim de arınma eğitimi olarak nitelendirilmektedir. Bu arınma eğitimi ve törenin de Şaman adayının kemiği etinden ayrılır ve yenilenir. Kendisinin de dışardan başka birini izler gibi izlediği bu anlar Şamanlık yeteneğini kazandığı andır(Müller,2000). “Şaman adayının Şamanlık elde etme aşamalarını kısaca şöyle özetleyebiliriz:

- 1- İlk olarak soydan soya Şamanlığın geçmesi,
- 2- Şaman hastalığı olarak tanımladığımız hastalığın belirtilerinin görülmesi,
- 3- Şaman adayının Şamanlık sırlarını öğrenebilmesi için bir eğitimden geçmesi,
- 4- Şaman adayının ölüp daha sonrada dirilip yeniden doğması,

- 5- Adayın bedeninin parçalanıp etlerinin kemiklerinden sıyrılması,
- 6- Vücudunun ve organlarının yenilenmesi,
- 7- Göğün yükselmesi,
- 8- Yardımcı ruhlar ve Tanrılar ile konuşabilmesi,
- 9- Karanlık dünyaya yani yeraltına inebilmesi,
- 10- Ölmüş atalarının ruhları ile konuşabilmesi,
- 11- Şamanlık sanatını gerçekleştirilmesi.

Şamanlığı resmileştiren aşama ölüp dirilme olayıdır.”(Eliade,2014:114). Sufilerin “ölmeden evvel ölmek”, Bektaşilerin “iki kez doğmayan Hakk’ın sırrına ermez” sözlerinin şamanların bu ritüeli ile ilişkilidir. İnsanlar yaşadığı maddi ortamdan öteki âlem olarak ifade edilen manevi dünyaya geçerler. Bu bir reenkarnasyon değildir. Kişi kendi vücudunda ikinci kez doğar(Bayat,2013).”Şaman’ın inzivaya çekilmesi Sufi dervişlerinde görülen kendilerini çilekeş haneye kapatmaları sürecine benzer. Osmanlı geleneğinde “süluk” olarak ifade ettiğimiz, inisiyasyon kelimesinin ta kendisidir.” (Arıt, 2016:92). Şaman adayı geçtiği süreçlerin ardından yeni bir statü elde etmiş olur. Şamanın bu süreçlerde çektiği tüm acılar kabul törenlerinin merkezini oluşturmaktadır. Bu süreçlerden başarılı bir şekilde çıkan şaman, toplum tarafından şaman olarak kabul edilir ve şifacılık çalışmalarına başlar. Şaman adaylarının bu süreç boyunca çektikleri bu acılar için Yakutlar, ruhlar tarafından çalınmış olan “kut yüzünden olduğunu, Altay, Şor, Hakas ve Tuvalara göre ise kişinin ruhunun o insanı şaman olmaya zorlaması nedeniyle bu acıları çekmektedir” (Alekseyev,2013:142).

1.6.4. ŞAMANLIĞIN KAYNAKLARI?

Şamanizm’le ilgili kaynaklara bakıldığında Şamanlıkla ilgili farklı düşüncelerin yer aldığını görebilmekteyiz. Bu kaynaklara baktığımızda çoğunlukla Şamanizm’in Sibirya bölgesiyle alakalı olarak onun çevresinde oluştuğunu görebiliyoruz. Ohlmarks’ a göre dünyanın kuzey kısmından olan Şamanizm ile güney bölgelerinde yaşanan Şamanizm arasında farklar bulunmaktadır. Yine Ohlmarks’ a göre şamanlar buldukları yerin çevre koşullarına göre hasta olabilmektedirler. Soğuk, uzun geceler, ıssızlık, yalnızlık gibi faktörler şamanlar da sinir hastalığı gibi hastalıklara sebep olabilmektedir(Buluç, 1942). Bulunduğu bölgelerde yedikleri besinlerdeki vitaminlerin eksikliği yaşadıkları ortam, yiyecek besinlerin azlığı gibi nedenlerle sinir sistemleri etkilenerek hastalıklar meydana gelebilmektedir.

Güney'den ayrılıp Kuzey'e gelen topluluklar o bölgenin yaşam koşullarına uymakta çok zorlanmışlardır. Bu zorlukları şiddetli hastalıklar "isteri" krizi gibi krizlere girmelerine neden olmuştur. Bu hastalığı ortadan kaldırmak insanları iyileştirmek için de kehanetlere başvurmuşlardır ve Şamanlığın doğuşu bu şekilde olmuştur. Ruhlarla iletişime geçen şamanlar halk için birer umut olmuşlardır.

Şamanizm birçok bölgede yayılmışken diğer üç din bölgelere gelince bu dinlerde kendilerine taraftarlar bulmuştur. Bu dinler: Budizm, Hristiyanlık ve İslâm'dır. Sonradan bu üç dine geçmiş milletlerde Şamanizm'in izleri hala görülebilmektedir.

1.6.5. YARDIMCI RUHLAR VE YER ALTI RUHLARI

Şamanizm'de ayin sırasında şamana yardımcı olan ruhların Şamanizm'de önemli bir yeri bulunmaktadır. Yardımcı ruhların ayin sırasında şamana yardımı ne kadar olursa şaman ayinde o kadar başarılı olabilmektedir. En güçlü Şaman en çok yardımcı ruhu olan ve en güçlü yardımcı ruhları olan kişilere denmektedir. On yardımcı ruha ait şamanlar büyük şamanlar, iki yardımcı ruha sahip Şamanlar da küçük şamanlardır. Ayin ve törenlerinde şamanlar yardımcı ruhları çağırırlar. Şaman içine giren yardımcı ruh sayesinde özellik kazanır. Örneğin, ateşe dayanıklılık gibi. Yardımcı ruhlar bazen hayvan ve kuş figürlerinden esinlenen ruhlardır. Buradaki amaç: İyi ruhların güçlerini devam ettirmesini sağlamak, kötü ruhların ise engelleyici zararlı etkilerini önlemektir. Şaman tüm bunlarla istenilen sonucu almak için ruhlarla bir iletişim içerisine girer. Bu yardımcı ruhların çoğu hayvan silüetindedir. Örneğin Sibiryaya ve Altay halklarında kurt, geyik, tavşan her çeşit kuş ve iri solucan vb. olarak görülebildiği gibi hayalet, hortlak olarak da ortaya çıktığı belirtilmektedir.

Yakutlar 'da her şamanın kendi özel hayvan figürlü bir yardımcı ruhu vardır. Baktığımızda zayıf şamanların mitsel hayvanının köpek, güçlü olan şamanların ise mitsel hayvanlarının boğa, tay, boz ayı gibi hayvanlar olduğunu görmekteyiz. Tüm şamanların yardımcı ruhları vardır. Fakat bu ruhlar etkileri ve görevleri bakımından farklı kategorilere ayrılırlar. Sihirbaz veya büyücü ile "ruhları" arasında ilişkiler hizmetçi-efendisi ilişkisini birçok şekilde gösterir. Hayvan biçimli yardımcı ruhlar şamanın göğe yükselişinde ya da yer altına gidişinde ona yardımcı olmaktadır. Bu ayinler sırasında onların yardımcılığı şamanın hayvan sesi ya da hareketini taklit etmesinden belli olmaktadır. Hayvana dönüşen o'dur; ya da şaman için yeni bir kimlikten söz edilebilir. O artık bir hayvan-ruh olmuştur ve hayvanlar gibi konuşabilir. Hayvanların dili aslında ruhların dilinin bir değişim biçimine yöneliktir. Bu da şamanların gizli dilidir(Medeni,2021).

Yardımcı ruhlardan en önemlisinin emeget olduğuna inanılır. Emeget şamanın kamlık yaptığı sırada onu koruma görevini üstlenir. Şaman kamlık yaptığı sırada Emegetin gözüyle görür, kulağıyla duyar onunla bir bütün olur. Emegeti olmayan kişi şaman olamaz. Şaman öldüğünde bu ruh şamanın bedenini terk eder ve tahta kuş figüründe şamanın mezarını korur(Medeni,2021).

Yakutlarda yardımcı ruhların başındaki ruha “ıye kıl” denilmektedir. Bu ruha Emeget de denilmektedir. İnanıldığına göre ıye kıl ve Emeget şamanın ruh eşidirler. Eğer ıye kıl ölürse şamanın da öleceğine inanılmaktadır(Radloff,2008). Yakutlara göre çok eski zamanlarda bu emeget sadece şamanlara özgü değildi. Herkesin emegeti vardı. Şamanların ateşten, kesici aletlerden hiçbir şekilde etkilenmediği bilinmektedir. Bunun nedeni olarak şamanın içine giren yardımcı ruhlar olduğu düşünülmektedir. Örneğin, hasta bir şamanın bedenine giren koruyucu ruh eğer gençse ve hasta olan şaman yaşlı ise onun birden bir coşkuyla genç davranışlar gösterebilirdi. Eğer bu koruyucu ruh ateşten korkmayan bir ruh ise şaman ateşten herhangi bir zarar almadan yürüyebilir, kızgın bir demire dokunup hatta onu yalayabilirdi ve yine de zarar görmezdi. Bıçak saplandığında şamanın zarar görememesi de buna örnek olarak gösterilebilir. Bu örnekler gibi birçok olağanüstü durumlara şahitlik edenler olmuştur. Bunun farklı bir formu da İslâm tasavvufunda yer almıştır. Yanaklarını şişleyen tarikat müritlerini bu konuya örnek olarak gösterebiliriz.

Yeraltında yaşayan kötü ruhlar için çeşitli isimler mevcuttur. Birçok toplumda da bu ruhların çeşitli hastalıklara sebep olduğuna inanılmaktadır. Bu hastalıklardan kurtulmak için de çeşitli ritüeller yapılmaktadır. Bu yapılan şeyler de sadece şaman tarafından yapılabilir ve bu kötü ruhlar şaman tarafından uzaklaştırılabilmekteydi. Yeraltında kötü ruhların başında Erlik ve çocukları dışında Kürmes, Kara Neme olarak isimlendirilen kötü ruhlar da yaşamaktadır.

1.6.6. ŞAMAN AYINLERİ

“Şamanlar hastalıkları tedavi edebilmek, iyileştirmek için ayin yaparlar. Şamanlık tarihi zamanlarda bilinen en eski tedavi etme yöntemidir.”(Harner,2014:75). Şamanın tedavi ettiği yön daha çok ruhi hastalıklar ve vücudun genel zayıflığı gibi problemler ile ilgilidir. Diğer problemler için otacı dediğimiz kişiler bulunmaktır (Bayat,2015). “Şamanist düşüncede iyileştirmenin iki temel prensibi bulunmaktadır: Bunların ilki yararlı güçleri yeniden etkinleştirmek diğeri de kötü ve zararlı olanları ortadan kaldırmaktır.”(Harner,2014:80).

Şaman bazı törenleri ışık tanrısı Bay Ülgen için ve karanlık tanrısı Erlik Han'a yapar. Birisi hastalanırsa, ya da herhangi birine bir kötülük gelmişse bu kötülük ve hastalık Erlik Han'dan gelmiştir. Bu yüzden de kurtulmak için ona kurban sunulması gerekir. Kurban sunma işlemi de şamanlar vasıtası ile gerçekleşir.

Türk Şamanlığında dini ayinler için tam olarak belirli bir zaman yoktur. Ayinler ihtiyaç duyulduğunda yapılmaktadır. Şamanların ayin sırasında görevi sadece ayini yapmak değil ayin sırasında kozmik seyahatte gördüğü rüyalardan aldığı bilgileri toplumuna çeşitli şekillerle ifade etme gibi görevleri de vardır. Türk şaman inancına mensup kişilerde ayin merasimlerinin iki farklı şekilde gerçekleştiğini görebilmekteyiz. İlk olarak düzenlenen ayin belirli gün ve zamanlarda yapılan ayindir. Diğerisi ise herhangi bir zamanda yapılan ayindir. Bu ayin ilkbahar, sonbahar gibi mevsimlerde yapılmaktadır.

Radloff belirli zaman dâhilinde olmadan yapılan ayinleri dört kategoriye ayırmıştır. Bu kategoriler şu şekildedir:

- 1- Kurban merasimi
- 2- Kozmik seyahat
- 3- Yurdu ruhlardan temizleme merasimi
- 4- Şamanın kaldırılması/Eğitimi.”(Radloff,2008:199).

Yukarda bahsedilen ayinleri daha detaylı bir şekilde inceleyelim.

1.6.6.1. Kurban Merasimi

Kurban etme inancı çağlar öncesi monoteist dinlerden günümüze kadar ulaşmış bir gelenektir. Eski çağlarda insanlar Tanrı'yı memnun etmek ve mutlu etmek için onun adına kurban adamaktaydılar. Bunun haricinde Tanrı'dan onlara karşı bir ceza bir durum olmaması için de kurban kesmekteydiler. Farklı olarak da kendilerini hayatta pek çok şeye karşı korumak amacı ile kurban kesmişlerdir(Medeni,2021).

Şamanlığın etkin olduğu zamanlarda Gök Tanrı kelimesi hiç geçmemiştir. Ona kurban sunulmamıştır. Sunulan kurbanların çoğu Ülgen'e ithafen yapılmıştır. Ülgen için kurban edilecek hayvanın rengi beyaz olmalıdır. Ayin yapılacak yere şaman getirilir. Şaman durumların nedenini saptar ve ne yapılması gerektiğini, kurbanın gerekli olup olmadığını, kurbanının hangi Tanrı'ya sunulacağını ve sunulacak kurbanın özelliklerini söyler. Erlik için sunulacak kurban felaketin olduğu yerde, çadırın içinde veya ölen kişinin mezarının başında kesilir. Bay Ülgen için sunulacak kurbanlar ise ıssız, sakin yerlerde sunulur. Ülgen'e sunulan

kurbanın töreni kurbanların en büyüğü olmaktadır ve bu tören üç bölümde gerçekleşmekte ve her bir tören ayrı bir akşam yapılır. Ayinin gerçekleştirileceği çadırın yanına bir ateş yakılır ve şaman davulunu eline alıp çalmaya başlar. Davulunu çalarken bir yandan ilahiler söyler ve dua eder. Bunları yapmaya başladıktan kısa bir süre sonra yardımcı ruhlarını çağırır. Sonrasında ise bu ruhları bavuluna hapseder. Hapsettikten sonra da ayağa kalkar ve dışarda bezlerle yapılmış olan cansız kazın yanına gider. Onun üstüne binerek kollarını yana açar ve tıpkı uçuyormuş gibi yapar. Bu merasimlerin akşamları yapılma nedeni, diğer dünyadaki her şeyin bu dünyadakinin tersi olduğuna inanılırdı. Bu dünyada gece ise orda gündüzdür. Kurban edilen hayvanın kemiği kırılmaz, atılmaz ya da bir hayvana verilmez. Bu kemikler ya yakılır ya da toprağa gömülmektedir. Bunun bu şekilde yapılmasının nedeni kemikte ruh olduğuna dair olan inançtır(Köprülü,1976:87-88).

1.6.6.2. Şamanın Kozmik Seyahati

Şaman bu yolculuğa kurbanı sunmak için çıkıyor olsa bile bu kozmik seyahatin farklı nedenleri de olmaktadır. Bir hastanın çalınan ruhunu aramak, hasta kişinin hastalığının nedenini anlamak için de bu seyahatleri yapmaktadır. Şaman için bu seyahat görevi, hünelerini gösterebileceği, kullanabileceği ve trans yeteneğini kullanabileceği bir zamandır(Medeni,2021). Şaman'ın aslında mistik âleme çıkma isteğinin altında yatan neden, Tanrı ile birebir iletişime geçerek isteklerini ona iletme isteği yer almaktadır.

“Kozmik seyahat ayini kurbanlık hayvanın kurban edilmesinden sonraki akşam yapılmaktadır. O akşam insanlar çadırda toplanırlar. Çadırın ortasında bir ateş yakarlar. Şaman çadırın ortasına gelerek yardımcı ruhlarını çağırır. Şaman yardımcı ruhlarından ona kılavuzluk yapmalarını ister ve çadırın ortasına koyulan kayın ağacına giderek ona çıkmaya başlar. Çıkarken davulunu çalmaya devam eder. Şaman göğe yükseldikçe bulunduğu kata göre sesler çıkarmaya başlar. Şaman bu yolculuğuna devam ederken katlarda gördüklerini çadırda bulunan kişilere anlatır. Gökte Ülgen'in bulunduğu kata ulaştığında, şaman kurbanın Ülgen tarafından kabul edilip edilmediğini öğrenir. Daha farklı bilgiler de edinir ve konuşmanın bitiminin ardından yere uzanır. Oldukça bitkin düşmüştür. Çok uzun bir yolculuktan gelmiş şekilde yorgun bir halde etrafındaki insanları selamlar. “Ayın bu aşamadan sonra son bulur. Herkes evlerine dağılır. Sonrasında bu tören bir gün daha sürer yemekler ve içkiler ikram edilerek son gün şenlik içinde tören tamamlanmış olur.”(Medeni,2021:213).Şamanın yaptığı yolculuklardan biri de yeraltı yani Erlik 'in hüküm sürdüğü dünyaya yaptığı yolculuktur. Şaman bu yaptığı yolculuğu hasta insanın ruhunu kötü ruhlardan kurtarmak amacıyla yapmaktadır.

1.6.6.3. Ölüp Dirilme

Şamanların trans durumuna geçişlerindeki mistik parçalanma ‘ölüp dirilme’ gibi olmaktadır. Şamanlardaki bu transa geçme durumu pek çok bölgelerde dinsel tören olarak görülmektedir. Bu törenle birlikte aday Şamanlığa giriş yapmış olarak kabul edilir.

Şamanizm’deki öğretilerin temelinde ruhsal arınma, spirüalini geliştirmek için yapılan metotlu eğitimler ve inisiyasyon kültü yer almaktadır. İnisiyasyonu bir üyeyi bir toplumun üyesi haline getirme, ezoterik bilgisini ışığa kavuşması şeklinde açıklayabiliriz. Ezoterik inisiyasyon da kişinin ruhsal varlığı bir alt durumdayken üst duruma getirilir. Burada yapılan metotlarda verilmek istenen duygu, kişinin ölüp yeniden doğmasıdır. İnisiyasyonda kişi bulunduğu evrenden bir üst evrene çıkmaktadır. Ölmeden önce ölmeyi İslâm mistikleri de dile getirmektedir. Bu süreç özellikle Türk-İslâm mistiklerinin yalnız kalıp kırk gün süre ile nefsi hesaplaşma içine girme süreçlerini hatırlatmaktadır (Medeni,2021). Bu arınma dediğimiz olay Hinduizm’den Musevîlik’e hemen hemen her dinde yer almaktadır.

“İnisiyatik Ölüm” olarak da tanımlanan bu deneyim sırasında trans halindeki şaman aday, kimilerinin “spatyum”, kimilerinin “astra” olarak tanımladıkları âlemde, öte âlemde geçmişten getirdiği, pişman olduğu konulardan vicdani hesaplaşma ile kurtulmak zorundadır. Bu oldukça sarsıcı deneyiminde ustası şaman adayını yalnız bırakmaz. “Astral seyahat” veya “şuur projeksiyonu” denilen yollarla şamanın yanında olur ve ona destek olur. Platon ve Orfe’ye göre “vicdani hesaplaşma” olarak tanımlanan ve kefarete ödeme şeklinde ifade edilen bu olay kişinin zaten öldükten sonra yaşayacağı bir olaydır. Bu arınma töreninden sonra aday arınarak yeryüzüne doğduktan sonra gelen kişinin şuur halini elde etmiş olur. Çocuk gibi ve yeni doğmuş bir bebek kadar saftır. Bunlar eğitimin ilk aşamasında geçmektedir. Eğitimin ikinci ve üçüncü aşamasında inisiye adayının öğrendiği bilgileri uygulama aşamasıdır. Adayın görünmez âlemi görerek tanınmasını içeren aşamadır. Adayın psişik yetkilerinin geliştirildiği aşamadır. Üçüncü aşamada ise aday üstadı olmadan manevi âlemden kendi başına bilgiler alması ve aktarması gerçekleşir. Kişinin inisiyasyonu bu şekilde tamamlanırdı. Bunu belirgin olarak ifade etme biçimi sezgileri ile bilgiler paylaşabilmesiydi. Aday daha sonrasında ustasından diplomasını alır ve bu diploma ile istediği yerde kendi inisiyasyonunu kurabilirdi. Anadolu’da bu “el almak” olarak tanımlanır. İnisiye olmuş kişi başkalarını inisiye eder ve inisiye ettiği kişi de başkasını ederse bir zincir oluşur ve bu zincir de hermetik zincir, inisiyatik zincir olarak çeşitli adlarla isimlendirilmiştir(Medeni,2021).

Bu insisasyon ritüelini şaman adaylarının ölmüş akrabalarının ruhları yönetmektedir. Arınma sürecinde şaman adayının eti parçalanıp, kemiklerinden sıyrılır. Şaman adayı bunların olduğu esnada dövülmüş gibi bir ruh hali içerisine girer, ağzından köpük gelir. Nefes alıp veriş i yavaşlar. Aday bu ritüelle ölüme hazırlanmaktadır. Tüm insani yeteneklerini kaybeder. Bu süreç esnasında adaya sadece kara su içirilir. Arınma ritüelinin bir diğer geldiği anlam da adayın vücudunun parçalanması, pişirilmesi ve yenilmesidir. Bunu yapacak olanlar ise ruhlardır. Bu ritüel yeniden ölüp dirilmeyi temsil eder (Medeni,2021).Özetle bu ayinin ardından şaman adayı hem fiziki hem de ruhsal yönden yenilenmiş ve günahlarından arındırılmış olur. Şaman adayı böylelikle her açıdan Şamanlık görevi için hazır hale gelmiş olur.

1.6.6.4. Yurdu Ölülerin Ruhundan Temizleme Ayini

Şamanist inançta yer alan atalar kültü ve ruhlara duyulan saygı ölüm sonrası geleneklerin oluşmasına neden olmuştur. Şaman inancına göre ölen insanların ruhları üç gün boyunca evden çıkmak istemez. Bu düşünceye göre yapılan iki gelenek vardır ve bunlar oldukça zıttır. İlki ölünün ruhu her an gelebilir diye evden üç gün boyunca kimse gitmez. Bu sırada da ölü için aş yemeği verilir. Diğer durumda ise ruhunun gelmemesi için çeşitli yolların kapatılmasıdır. Kürek gibi eşyaların yakılması, mezarlıktan gelenlerin arınması gibi(Medeni,2021).Ölülerin ruhlarının eve dönmesinin altında yatan neden diğer tarafı bilmemelerinden kaynaklanan bilgisizlik ve belirsizliktir.

W. Radloff ölmüş bir kadının ruhunun ölümler dünyasına gönderilmesi için yapılan bir ayini şu şekilde anlatmaktadır:

Şamanın yaptığı en iyi işlerden birisi de yurdun temizlemesi olarak tanımlanan ritüeldir. Yurt temizleme töreni kişi öldükten sonra kırkıncı gününde yapılmaktadır. Bu ritüeli her şaman yapamamaktadır. Bu yüzden zengin olanlar oldukça ünlü olan şamanları çağırıp onlara yaptırırlar. Bu işlem sonrasına şamana oldukça yüklü miktarda ödeme yaparlar. Yurdun temizlenmesi ritüelinde şamana yardımcı olan ruh Yayık Han'dır. Ve sonrasında şamana yardımcı için ona kurban sunulur. Bu tören özellikle bir ailede peş peşe ölümler gerçekleşince yapılmaktadır(Radloff,2008).

1.6.6.5. Şaman'ın Kaldırılması Eğitimi

Buryatlar'da Şamanlık eğitimi süreci sonrasında şaman adayı için arınma merasimi düzenlenir. Bu ayini bir yaşlı ata şaman yönetir. Kendisine yardımcı olsun diye de yanında

dokuz genç bulunur. Ata şaman, şaman adayının ruhlarını bir araya getirir ve bu ruhlara saç saçması ile birlikte bu ayın son bulur(Medeni,2021).Şamanlığa adımı atmış olan şaman adayı ata şaman ile birlikte gökyüzüne çıkarak Şamanlık ile ilgili sırlara ulaşır. Bu yolculukta şaman gücünü keşfeder ve mistik özelliğini de keşfetmiş olur.

Şaman kaldırma ayininin farklı bir versiyonu da şu şekildedir:

Şamanın kaldırma ayini yapılacağı gün halk belli bir yerde toplanır. Toplanılan yere üç sıra halinde dokuz ağaç dikilir. Dikilen ağaçlar hayvan derileri ile süslenir. Şaman adayı bir keçe üzerinde durarak bekler. Yaşlı bir Şaman, Şaman adayının başına Tarasun adında bir madde döker. Diğerleri de ellerine aldıkları ağaç yaprakları ile Şaman adayı titretmeye çalışırlar. Bundan sonra şamanı alarak ağaçların yanına getirirler. Şaman ağacı sonuncu ağacın dalına atlayarak o daldan başka diğer ağaçların dallarına atlar ve bu işlemi üç defa gerçekleştirir. Şaman sonrasında yeniden kecenin üzerine oturur. Ve kamlık mertebesine ulaşır. Bu ayinin ardından Şaman adayının yakınları güçlü ve tecrübeli bir şamandan, adayı şaman yapması için kurban ritüelini yapmaya davet ederler. Eğer şaman adayı ve ailesi fakirse ritüelle ilgili kurbanlık dâhil her şeyi toplum tarafından halledilir(Medeni,2021).

1.6.6.6. Hastahkların Tedavisi

Şamanların genel olarak iki görevi olduğunu söyleyebiliriz. Bu görevlerden ilki hastaları iyileştirmek, diğer görevi de ölenleri öbür dünyaya yolcu etmektir. Bu görevler dışında büyü yapmak, fal bakmak gibi farklı görev ve özellikleri de bulunmaktadır.

Orta ve Kuzey Asya'ya baktığımızda hastahkların temel nedeni ruhun kaçırılması olarak görülmekteydi. Hastahkların iyileştirilmesi için yapılacak olan şeyler kaçan ruhun bulunması, tutulması ve kaçtığı vücuda geri gönderilmesidir. Asya'nın bazı bölgelerinde ise bu hastanın ruhunun kötü ruhlar tarafından çarpılmasıyla hasta olduğu inancı bulunmaktaydı. Böyle durumda tedavi de ruh bulunur ve kötü ruhlardan arındırılması ve uzaklaştırılması sağlanır.

Araştırmacı Ohlamarks şamanın iyileştirme sürecini şöyle anlatmıştır: Şaman gelir ve hıçkırmaya başlar. Giysilerini giyerek süslerini takar. Titremeye başlar ve giderek hıçkırması ve titremesi artmaya başlar. Şaman biraz su içtikten sonra odanın ortasına gidip ağzındaki suyu dört bir yana serpmeye başlar. Çadırın bir yerinden martı diğer yerinden atmaca gibi sesler çıkarmaya başlar. Sonra şaman davulunu çalmaya başlar. İlk önce davuldan sivrisinek gibi ince sesler gelmeye başlar daha sonrasında ise bu ses gök gürültüsü sesi gibi gittikçe artmaya başlar. Daha sonra bu sese zil ve çan sesleri eklenir. Bu ses adeta

çağlayan bir su sesine benzer. Bu ses bazen kesilir. Sonra tekrar başlar. Bu şekilde devam ettikten sonra şaman büyüsel şarkılar söylemeye başlar. Şaman şarkı söyleyerek yardımcı ve koruyucu cinleri yanına yardıma çağırır. Onlara soru sorar ve bu soruları kendi cevaplar. Daha sonrasında şamanın içerisine giren koruyucu cin sayesinde şaman hareketsiz olmaya başlar. Cinlerden yardım alacağına dair söz alır. Ve hastanın içinden onu hasta eden kötü cin uzaklaştırılmış olur. Daha sonrada kurban kabul edilir ve dua edilir (Ohlmarks,1939).Şamanların uyguladıkları bu tedavi yöntemleri bölgeye, kültüre, yaşam koşullarına göre değişebilmektedir.

Yakutlar ve Dolganlar'da bu hastalığı tedavi etme süreci temel olarak dört aşamadan oluşmaktadır:

- 1- Yardımcı ruhların çağrılması,
- 2- Hastalığın sebebinin bulunması,
- 3- Çeşitli yöntemlerle ruhun kovulması sağlanır,
- 4- Sonucusu da şamanın göğe çıkmasıdır(Buluç,1948).

Genellikle törenler iki bölümden oluşmaktadır. İlki koruyucu ruhların çağrılması ve sonrasında da bu ruh ile mücadelesini kapsamaktadır.

1.7. ERKEK VE KADIN ŞAMANLAR

Şamanizm'in ilk dönemlerinde kadın merkezli, ata erkil olmayıp anaerkil olan bir inanç sistemi olarak bilinmektedir. Buna delil olarak oldukça önem verilen Tanrıça Umay Ana ve onun benzeri olan Ayızıt Tanrıçası örnek olarak gösterilebilir. Avcı ve toplayıcı toplumlarda kadınların oldukça önemli rolü vardı ve kadınlar ön plandaydı. Doğurganlık özelliğinin bulunmasından ötürü ilkel insanlar tarafından ilk Tanrılar dişi olarak tasvir edilmiştir. Özellikle yapılan araştırmalarda tarih önceki dönemlere ait Venüs heykelciklerine ulaşılması şaman inancında da Tanrıların dişi olarak tasvir edildiğini düşündürmektedir (Medeni,2021).

Türk Şamanlığını Paleolitik Çağ'a tarihlendiren araştırmacılara göre ilk şaman bir kadındır. Erken Tunç Çağ'ına ait Altaylıların yaşadığı bölgede kadın şamanların ayınlarının tasvirleri, kadın ve erkek şamanlara ait figürler de bulunmuştur. Altay dağ eteklerinde M.Ö 2000 yılına tarihlendirilen bir kadın şamana ait boynuzlu bir tasvir bulunmuştur. Kuzey İsrail'de yapılmış olan bir kazıda Mezolitik Çağ'a ait olduğu düşünülen 40-45 yaşlarında bir kadın şamana ait ceset bulunmuştur. Cesedin göçebe hayat tarzından yerleşik yaşam tarına geçen bir kadın şaman olma ihtimalinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Bu kadın şaman,

literatürde ilk kadın şaman olarak kabul edilmiştir(Medeni,2021). Bir kısım araştırmacılar da ilk şamanların erkek olduğunu söylemektedirler. Bu düşüncelerinin temel nedeni Şamanizm'in Paleolitik Çağ'da avcılık ile beraber ortaya çıkmış olma düşüncesidir.

Kısaca özetleyecek olursak eski zamanlarda ana Tanrıça ve kadın merkezli inanç sisteminin olduğu toplumda, toplumun ekonomik statüsünün değişimi ile birlikte Tanrıça yerine Tanrı getirilmiş ve anaerkil değil ataerkil merkezli bir inanç sistemi haline gelmiştir. Böylelikle kadın şamanların sayısı azalmış, erkek şamanların sayısı artmıştır. Fakat kadın şamanlar işlevlerini bırakmamış bazı uygulama ve törenlerde yer almaya devam etmişlerdir(Arslan,2011).

1.8. ŞAMAN KIYAFETİ, ŞAMAN SİMGE VE SEMBOLLERİ

Şamanist inancın hâkim olduğu topluluklarda ayin yaparken günlük kıyafetler daha çok tercih edilirken Sibiry'a da bulunan şamanların ayinlerde özel kıyafetler giydiklerini görebilmekteyiz. Sibiry'a da olduğu gibi bazı toplumlarda da ayinlerde şamanların giydikleri kıyafetler oldukça önemlidir. O kadar önemlidir ki şaman dünyasının en önemli sembolleri bu kıyafette yer almaktadır. Şamanın kıyafeti özel bir merasim ile giydirilmektedir. Şaman bu merasimde diğer şamanın söylediği duaları tekrar eder ve hastalara, ihtiyacı olanlara yardım edeceğine, ruhlara hizmet edeceğine dair yemin eder. Şaman cübbesini ruhlara sunar ve herhangi bir değişiklik isteyip istemediklerini öğrenir. Giysinin zarar görmesi kıyafetin sahibi olan şamanın hasta olacağına ya da öleceğine inanılmaktadır. Kıyafet zarar gördüğünde ya da şaman öldüğünde atılmaz. Zarar gördüğünde bir ağaca, şaman öldüğünde ise mezarının yanındaki ağaca asılmaktadır. Şaman öldükten sonra da kıyafetin önemliliğini bir miktar kaybettiğine inanılmaktadır(Radloff,2008). Tüm bu bilgileri verdikten sonra şamanların kıyafetlerini tamamlayan parçaları inceleyebiliriz.

Şamanların kıyafetlerinde yer alan parçaları şu şekilde ayırabiliriz:

- 1- Cübbe
- 2- Başlık
- 3- Göğüslük
- 4- Davul
- 5- Ayna
- 6- Ayakkabı

Şimdi bazı parçaların özelliklerini ayrıntılı bir şekilde inceleyelim.

1.8.1. Şaman Cübbesi

M. Eliade Sibirya’da bulunan şamanların yere kadar uzanan cübbeleri olduğundan bahsetmiştir. Bu cübbenin üzerinde de belirli semboller bulunmaktadır. Yardımcı ruh ve hayvan ana simgesi gibi figürler bu sembollerden bazılarıdır(Eliade,1999). Ruhların kendisine yaklaşmaması için şamanın cübbesi simge ve sembollerle kaplıdır. Kötü ruhlar demirden korktukları için şamanın üzerinde dokuz çingirak yer alır. Bu çingirakların dört tanesi sağda, beş tanesi solda olmak üzere her iki tarafa yerleştirilmiş halde bulunurlar. Şamanın cübbesinde Ay ve Güneş’i temsil eden semboller de bulunmaktadır. Bu Güneş ve Ay Şamanizm’in ilk ortaya çıktığı dönemdeki Ay ve Güneş merkezli inancı yansıtır olabilir.

“Tunguz şamanlarına ait cübbelerin kollarının ucunda demirden halkalar ve kıyafetlerde de el ve kol kemiklerini temsil eden kemikler yer almaktadır. Bazı araştırmacılara göre kıyafetlerde yer alan kemikler, bazı hayvanları simgeleştirmek için bulunmaktaydı. Mesela kuşun canlandırıldığı bir kıyafette bulunan metal kemikler aslında kuş kemiklerini temsil eder. Bazı araştırmacılara göre de Yakutların kıyafetlerinde bulunan kemikler ise insan kemiklerini temsil etmektedir. Başka araştırmacılar ise bu kemiklerin şamanın kendi kemiklerine ait sembollerin olduğunu söylerler. Yakut şamanlarının eklem yerlerinde bulunan kemiklerin eklemleri korumak için olduğu tespit edilmiştir. Altaylar da ise baykuş tüyü ile süslenmiş cübbeler daha fazla bulunmaktaydı. Altaylarda kötü ruhların baykuştan korktuğuna dair bir inanç bulunduğu için baykuş tüyü ile süslenmiş cübbeler vardı. Kuş şeklini andıran şaman kıyafetinin amacının şamanın öbür dünyaya gittiğinde bir kuşun hafifliğinde uçmasına olanak sağlamaktır.”(Medeni,2021:178).Kartalların da şamanların ataları olarak düşünüldüğünü unutmamalı ve kıyafetlerin bu şekillerde yapılması ile bağlantılı olabileceği düşünülmelidir.

Tüm bilgileri bir araya getirip bakacak olursak şamanların kıyafetlerinin ruhlar âlemine yapılacak yolculuk için özenle yapıldığını gerekli sembol ve simgelerin birebir birer seçilerek özenle nakış edildiğini görebilmekteyiz. Bu özenle yapılan kıyafet şamanın bir nevi ruhlardan koruyuculuğunu yapmaktadır. Kıyafet üzerinde yer alan simgeler de Şamanizm ve şamanın anlaşılmasında oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

1.8.2. Şaman Başlığı Ve Maske

Şamanın maskeyi ruhlar âlemine yolculuk yaparken kullandığı bir kalkan olarak tanımlayabiliriz. Bu maske sayesinde ruhlardan kendilerini gizlemekte ve korumaktadırlar.

Şamanlarda kullanılan başlığın rengi genel de kırmızı olmaktadır. Altay şamanlarına baktığımızda başlıklarının kare veya dikdörtgen şekillerde oldukları görülmekte, Tuva şamanlarında ise bu başlıkların rengi mavi olmakta ve ayrıyeten kuş tüyü eklenmektedir(Medeni,2021).

Maske de ruhlar tarafından tanınmasını önlemek ve onları korkutmak için kullanılmaktaydı. Bazen şamanlar bu maskeyi kullanmadan sadece yüzlerini boyarlardı. Burada da hem maske hem de boyanın mantığını açıkça görebilmekteyiz ki, o da kamufle olmaktır. “Araştırmacılar tarafından şamanların taktıkları maskelerin demircilikle bir bağlantısı olabileceği düşünülmektedir. O zamanlarda demircinin işini yaparken taktığı şaman maskelerine benzer maskeler, şaman ve demircinin aynı inanca sahip olduğunun bir göstergesi olabilir.”(Medeni,2021:184).

1.8.3. Şaman Davulu

Davul şamanlar için ayinlerde bulunması gereken en önemli parçalardan biridir. Davul gibi aletler ile yapılan merasimlerin tarih öncesi insanlara kadar gittiğini görebilmekteyiz. Şaman davulu üzerinde de belirli simge ve desenler bulunmaktadır. Bu desenlerde ilkel insanların kutlu olarak gördükleri, anlam yükledikleri şeylerin figürleri bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak evren ağacını, ayı, güneşi vs. verebiliriz. Davul, gök, yer ve yeraltını betimler şeklinde süslenmiş ve belirli kısımlara ayrılmıştır(Medeni,2021). Mistiksel olarak da davul şaman için ayrılmaz bir parçadır.

Eski Türkler ve Moğollarda davula tünür veya dünür adı verildiğinin görmekteyiz. Yakutlarda baktığımızda tünürün evlilik yolu ile oluşan akrabalık için kullandığına şahit oluyoruz. Günümüzde de Anadolu’da dünür kelimesi kullanılmaktadır(Medeni,2021). Bu iki kelimenin bağlantılı olduğunu düşünebiliriz Ayrıca şaman davulunu araştırmacılar farklı isimler ile nitelemişlerdir. Radloff, tunut, tünür veya tür olarak. Potanın tünir, Anohin, tünür veya çalu olarak bahsetmiştir. Şorlar Şaman davullarına tür adını vermektedirler. Anahon’in bahsettiği çal kelimesi Türkçe bir kelimedir ve çal filinin isim halidir.

Şaman davulunun ayrılmaz parçalarından birisi de davulun tokmağıdır. Bu tokmak kayın ağacından yapılmaktadır. Davulun kötü ruhları kovma özelliği olduğu gibi tokmağın da bu özelliğe sahip olduğu düşünülmektedir(Buluç,1942).Yakut şamanları bazen tokmağın yerine asa kullanmışlardır. Buryantlar’da da tokmak dışında iki asa bulunmaktadır ve bu asalara “at” ismini vermişlerdir. Asaların yapıldığı ağaçta davulun ve tokmağın yapıldığı ağaç gibi kutsal bir ağaçtır. Şamanlar kozmik seyahat öncesi davul çalar ve ruhları davulun

içine hapsederler. Bu yüzden tokmak bir çağırın olarak görülmüştür. Davul ve tokmak şamanın trans haline geçip kozmik seyahat etmesine yardımcı olan önemli unsurlardır. Bazı boylarda şamanın göğe çıktığı hayvana Barak denilir. Bu tabirin Hz. Muhammed'in miraca yükselirken bindiği Burak hayvanını hatırlatması oldukça manidardır(Medeni,2021). M. Eliade Peygamber'in miraç için göklere çıkmasını kozmik seyahate benzetmesi ilginç fakat önemli bir yaklaşımdır.

1.8.4. Ayna

Şamanların ayinlerde ihtiyaç duydukları araçlardan biri de aynadır. Ayin sırasında şamana yardımcı olacak ruhların yerlerinin belirlenmesinde ayna kullanılır. Aynayı en çok Tunguz, Mançu ve Tuva şamanları kullanmıştır. Tuvalar ruhların yerini belirlemenin dışında hastaları tedavi etmek için de ayna kullanmışlardır. Şamanların ayna önünde eğilmeleri aynaya karşı saygı duyduklarını gösterir. Bu da aynaların bir ruha sahip olduğuna inandıklarına dair bir göstergedir(Medeni,2021).

1.9. ŞAMANİST DÜNYA GÖRÜŞÜNDE YARATILIŞ

İlkel zamanlardan günümüze kadar her boydan farklı bir yaratılış efsanesi günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu yüzden yaratılışa dair düşünceler ve efsaneler karışık birer hal almıştır. Şimdi Şamanist inançta kabul görmüş bu efsaneleri inceleyeceğiz.

1.9.1. Evrenin(Kâinatın) Yaratılışına Dair Efsaneler

“Türlere ait pek çok yaratılış efsanesi bulunmaktadır. Bu efsanelerin ortak paydası başlangıçta sadece suyun olması, sudan sonra yaratılışın gerçekleşmesidir. Türkler tarih sahnesinde pek çok dinle karşılaşmış, yeri gelmiş o dinlerle yaşamış yeri gelmiş ait oldukları dini bırakıp başka dinleri benimsemişlerdir. Türklerin yaratılış mitolojisinin monoteist dinler dâhil, İran ve Hint dinlerinden izler taşıdığını görürüz.”(Medeni,2021:87).

Yakutların efsanelerine göre evren, yeryüzü mutlak varlıktan bu yana zaten hep var olmuştur. Bu düşünce hep vardır. Yakutlara ait Tunguz efsanesinin devamında birbirine zıt olan iki varlığın çekişmesi anlatılmaktadır. Tunguz efsanesine göre Tanrı'nın gökten gönderdiği bir ateş, “ilk denizin bir kısmını kurutmuş, sertleşmesine yol açarak yeryüzü ile gökyüzünün birbirinden ayrılmasına neden olmuştur.”(Harva,2015:70). Efsanenin devamında iki zıt gücün arasında ki mücadele devam eder.

“Moğolların efsanelerine baktığımızda efsaneye göre gökyüzü ve yeryüzü daha önceden bitişik haldelermiş. Tanrı'nın araya girmesiyle gökyüzü ve yeryüzü ayrılmıştır.

Diğer efsanelerden olan Buryat efsanelerine göre de denizin ilk olarak altında kırmızı balçık ve siyah toprak bulunmaktaydı. Tanrı olarak adlandırılan Burkhan yeryüzünü yaratmaya başladığında dalgıç kuşuna bu siyah toprak ve kırmızı balçıktan biraz getirmesini ister. Dalgıç kuşu istenileni yapar ve yüzeye çıkar. Çıkarıldıktan sonra da denizin üstüne bunları yayar. Bu şekilde denizin üstünde bir yeryüzü oluşur. Çok kısa bir süre sonra da bu yeryüzünün üstünde bitki ve ağaçlar oluşmaya başlar.”(Medeni,2021 :88-89).

Türk boyları arasındaki efsanevi inanışa göre kaplumbağa dünyanın yaratılması bir zemin olarak kullanılmıştır. Bazı Türk boylarına göre ise dünya yaratılıp Gök Tanrı tarafından kaplumbağanın sırtına yerleştirilmiştir. Bilge Kağan, Kültigin Anıtı'nı bir kaplumbağa şeklindeki bir taşın üzerine yerleştirdiğini görmek bu efsanenin varlığını kanıtlar niteliktedir(Arslan,2011).Altaylılar 'da evrenin yaratılışına dair efsanelere baktığımızda efsanelerde evrenin Ülgen tarafından altı günde yaratıldığını, yedinci günde Ülgen'in uyduğunu ve sekizinci günde ise bu uykusundan uyandığı söylenmektedir. Tevrat'ta da yaratıcının Dünya'yı altı günde yaratıp, yedinci günü dinlenmek için ayrılmasının geçiyor olması günler açısından uyumaktadır. Bu yaratılış efsanesine baktığımızda İncil ve Kur'an da da bu sürelerde evrenin yaratılmış olduğu söylenmektedir. Buna bakarak monoteist anlayışlarda ve Şamanist anlayıştaki yaratılışın benzer olduğunu söyleyebilmekteyiz(Medeni,2021).

Birçok yaratılış efsanelerinden bahsedebiliriz. Fakat Türk efsanelerindeki karışıklık durumu bu işi oldukça zorlaştırmaktadır. Şaman inanca yakın olan efsaneler şaman tanrılarla bağlantılı olmaktadır. Biz şamanlarla ilgili tüm bilgileri şamanların ilahilerinden ve dualarından öğrenmekteyiz.

1.9.2. İnsanın Yaratılışı

Dünya mitolojilerine baktığımız zaman ortak olan noktalarının biz insanların yaratılışı konusunda anlattıkları hikâyeler olduğunu görebilmekteyiz. Bu efsanelerde insanın yaratılışına ait ortak düşünce insanların bir balçık veya topraktan yaratılmış olmasıdır. Türk mitolojileri monoteist dinlerden birçok hikâyeler, kendi efsanelerinin zenginleşmesine olanak sağladı. Bu hikâyeleri sadece monoteist dinlerden almamıştır. Farklı mitolojik hikâyelerden de faydalanmıştır(Medeni,2021).

Türk mitolojisine göre Ülgen insanı yaratmaya karar vermiş ve insanların ilklerini Altın Dağı'nda yarattığına inanılmaktadır. Ülgen ilk insanları yaratmadan önce kendine hizmetçiler yaratmıştır. “Bundan sonra da kemikleri kamıştan, bedenleri kilden yedi erkek

yaratmıştır. Sekizinci bir başka erkeği de Altın Dağı'nın doğusunda yaratmıştır ve ismini "Myadere" koymuştur. Yaratırken de kulağına "sen bil, sen bil" şeklinde tekrarlayarak onu diğer yarattıklarından üstün hale getirmiştir."(Medeni,2021:95). Maydere kendisine söylenmiş olan "sen bil, sen bil" sözünü sürekli söyleyerek bir kadın yarattı. Fakat bu kadına nasıl can vereceğini bilmiyordu. Bunu Ülgen'e danışmak istedi. Bunu fırsat bilen Erlik yeraltından çıktı ve kadının yanına giderek ona flüt üfler gibi üfleyerek ruh verdi. Bu ruh üflenmesinden sonra kadımlar yedi çeşit huya ve dokuz çeşit dile sahip olmuşlardır.

Maydere, Ülgen'in yarattığı insanlardan Erlik 'in ruh verdiği kadın ile evlenmesini istedi. Fakat insanlar kabul etmediler. Bu erkeklerden üçü Altın Dağı'na kaçtılar. Kalan dört erkekten ilk erkeğe Ülgen Targın Nama ismini verdi. Ülgen daha sonrasında bu erkeğin iki tarafından da kaburga kemiği alarak bir kadın yaratmıştır(Arslan,2011). Bu kadını da daha önce yaratılan bir erkek ile evlendirmiştir(Medeni,2021).

1.9.3. Kıyamet (Kalğançı Çak)

Altaylılarda Şamanistler dünyanın bir gün sonunun geleceğine inanmışlardır ve bu gelecek güne "kağlancı çak" ismini vermişlerdir. Bu kelimenin anlamı da kalacak olan çağdır. İnanış odur ki, o gün yaklaştıkça yeryüzünde yaşayan insanlar saptacak, daha da fazla günah işlemeye başlayacak, yaptıkları fenalıklar bir hayli artacaktır. İyilik tanrısı Ülgen bu toplumdaki uzaklaşacak, kötülük Tanrısı Erlik ve yardımcılarından biri olan Karaş yeryüzüne çıkacaktır. İnsanlar iyi Tanrı olan Ülgen'i unutacaktır. Yeryüzünde kötü ruhlar ve iyi ruhlar arasında bir savaş yaşanacaktır. Her iki taraftan da ölenler olacaktır. Tek kalan Ülgen olacak ve sonrasında "Ölümler kalkınız!" diye bağracak ve ölümler dirilecektir (İnan,1954).Türklerdeki hayatın sonu ve başlangıcı ile ilgili hikâye ve öğretiler başka mitlerden etkilenmiştir. Bu konu açısından Şamanizm'e baktığımız zaman Budizm ve Hristiyanlık gibi dinlerin etkisi altında kalarak yeni anlayışlar kazandığını söyleyebiliriz. Kıyamet anlayışı ilk olarak Kül Tigin yazıtlarında görülmüştür(Medeni,2021).

Dede Korkut Hikâyelerinde de bazı kıyamet alametleri belirtilmiştir. Örnek olarak büyük küçüğün, anne kızın, baba ile oğlun arasındaki saygı bittiği zaman, erkeklerin kadınlara benzediği zaman kıyamet yaklaşmış demektir. Kıyamet alametleri tek Tanrılı dinlerde de sıralanmış ve bu inanca sahip insanlar tarafından bu alametlere bakıldığında kıyametin yaklaştığı anlaşılmaktadır(Medeni,2021).

1.10. ŞAMAN İNANIŞINDA KÂİNAT FİKRİ

Şamanizm inancına sahip olan toplumlara göre evren üç katmandan oluşmaktadır. Onlara göre bu katmanlar bazen birleşik bazen de birbirlerinden paralel olarak ayrılmaktadırlar. Altaylıların kâinat tasavvuruna göre en üst bölümde gökyüzü bulunmaktadır. Ve bu katmanda iyilik ve ışık Tanrısı olarak görülen Ülgen, onun ailesi ve ona hizmette bulunan iyi ruhlar yer almaktadır. Bu katmanda bulunan ruhlar iyilik isterler ve insanların dostlarıdır. Orta âlemde de yeryüzü bulunmakta yeryüzünde de insanlar ve hayvanlar yer almaktadır. Başta ışıklar tanrısı Ülgen olmak üzere pek çok ruh bu orta âlem ile sıkı ilişki içerisinde. Yeraltı olarak nitelendirdiğimiz son tabaka da ise karanlık âlemi olarak nitelendirilmekte, Erlik Han ve diğer kötü ruhlar bu katmanda yer almaktadır. Karanlık âlemine yaşarken birçok günah işleyen kişiler de öldükten sonra gelebilmektedir. Bir nevi kötü insanlar için cehennemdir. Bu katmanda bulunan kötü ruhlar insanları ve hayvanları hasta etmek ve ruhlarını çalmak için yeryüzüne çıkmaktadırlar. Şamanlarda bu ruhlar tarafından kişilerin kaçırılan ruhunu bulup geri almak için yeraltına inmektedir. Yakutlara baktığımız zaman onlarda da evrenin üç katmandan oluştuğunu görebilmekteyiz. Bu katmanlar yukarıdaki, ortadaki ve aşağıdaki katmanlardır. Bu üç katman şaman kâinat anlayışının temelini oluşturmaktadır.

1.11. ŞAMANİZM İNANCINDA KÜLTLER

Kült kelimesi Fransızca asıllı olan Culte kelimesinden gelmektedir. Ayrıca Latince 'de culutus kelimesine ile de aynı anlama gelmektedir. Kült kelimesi en kısa özeti ile kült kelimesi tapınma anlamına gelmektedir. Şamanizm inancına baktığımızda da zamanın ilk devirlerinden itibaren inandığı inanç ve davranışlarını zamanla kült haline getirip kutsallaştırmış olduklarını görebilmekteyiz. Şaman Türklerin ayrıca sözlü olarak da nesilden nesile ilettikleri kültleri bulunmaktadır. Bir kültün varlığı için bulunması gereken faktörler:

1. "Külte konu bir nesnenin ya da şahsın varlığı,
2. Bu nesne veya şahıstan insanlara bir fayda ya da zarar gelebileceğine inanmak,
3. Faydayı celp, zararı ise def edecek ziyaret, kurban, adak gibi uygulamalar."(Ocak,1983:113). Şamanların önemli kültlerini bu bölümde ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

1.11.1. ATALAR KÜLTÜ

Türkler tarihin seyri içerisinde farklı dinleri benimsemiş olsalar da Anadolu'da yaşanmış olan bazı inançlara dair unsur ve değerleri unutmamışlardır. Bu değer ve unsurları sonradan sahip oldukları dinlerin içerisinde yaşamaya devam ettirmişlerdir. Özellikle VIII. yüzyılda yaşayan Türkler İslâm dinine girdikten sonra bile Şamanizm inancının gelenek ve ritüellerini biçimsel olarak değiştirerek İslâm dini içerisinde yaşamaya devam etmişlerdir ve hala da devam etmektedirler. Türklerin inançlarını vazgeçmeden aktarabilmelerinin nedeni olarak, din ve kültürü ayrılmaz bir parça olarak yaşamaları olarak gösterebiliriz. Bu devam ettirilen ritüellere örnek olarak verebileceğimiz en güzel gelenek; ölen atalarımızın ardından yapmış olduğumuz uygulamalardır. Türklerin bir inancı asırlarca bu şekilde ilerletebilmeleri belki de onları inançları vazgeçmeden aktaran ve koruyan sayılı toplumlardan biri yapıyor olabilmektedir.

Atalar Kültüne de bakacak olursak, bu kült Bozkır dönemi Türk kültürünün en önemli unsurlarından birisidir. Bu kült her ne kadar bitmiş olarak bilinse de hala var olduğunu, örtülü bir şekilde devam ettirildiğini yapılan bazı uygulamalara bakarak görebilmekteyiz. Bu uygulamalara insanların ölüm anında, öldükten sonra yapılan uygulamalar bu kültü kanıtlar niteliktedir. Türkler ölen ata ruhlarının onların terk etmediğini, hala onlarla birlikte olduğunu, onlarla iletişim halinde olduklarına inanmışlardır. Bu yüzden de ölen kişinin ardından bir takım uygulamalar geliştirmişlerdir. Ölen kişiler için yapılan mezarlar, ölenlerin hatıralarını, anılarını canlı tutmak için yapılan tözler gibi bir takım uygulamaları örnek gösterebiliriz. Şamanizm inancında Şaman adaylarının göreve başlamadan önce bir ata ruhu tarafından seçilip göreve çağırılması, ruhların onlarla hala irtibatla olduğunun bir kanıtıdır. Ata ruhlarının onları koruduğu inancı her dönem farklı uygulamalarla kendini göstermiştir.

İslâm inancına baktığımız zaman ölenin ardından ölüye yapılan ziyaretler, ölenin ardından ruhu için kurban kesilmesi, ölünün ölüm yıl dönümünde anılarak kurban kesilmesi gibi uygulamalar İslâm'ın içerisinde Şamanist uygulamaların devam ettirildiğine dair kanıtlardır. Bu uygulamalara ek olarak kişinin mezarının başına giderek Kur'an okumak, mezarların önemli günlerde ziyaret edilmesi de örnek gösterilebilir. Ata ruhlarına saygı göstermenin de diğer bir başka yolları kurban kesmek ve ölünün ardından aş yemeği vermektir. Kurban kesimi Tek Tanrılı inançlarda yer alan önemli ibadetlerden birisidir.

“Bozkır kültürünün en iyi örneklerini hala bu uygulamaların yaşatıldığını özellikle Alevi Türkmenleri içerisinde görebilmekteyiz. Hacı Bektaşî Veli'nin velayetnamesinde ayinin bu ölen kişinin ardından kandil ve kutsal gecelerde uygulandığı geçmektedir. Günümüzde de kullanılan “ölmüşlerinin canına değsin” şeklindeki deyimlerin bu ritüeller içerisinde söylenen tazim ve ululama sözleri olduğunu görebilmekteyiz.

Türkler atalar kültürünü göz önünde bulundurarak hem kendi, hem de çok sevdikleri ataları için gösterişli mezarlıklar yapmışlardır. Biz bu atalar kültürü bağlamında yapılan mezar geleneğinin devamını İslâm 'da evliya ve oldukça keramet sahibi olduğuna inanılan kişiler için yapılan mezarlıklarda görebilmekteyiz. Bu yapılan mezarlara gidilip dilek tutulması, yalvarılması, dua edilmesi ve medet umulması Şamanizm inancına sahip kişilerde bulunan ata ruhlarına duyulan bir saygının göstergesi ve bunun halen günümüzde devam ettirilme şeklidir.

1.11.2. HAYVAN ANA KÜLTÜ

“Şamanizm inancında yer alan bir inanca göre her şamanı dünyaya getiren onu eğiten bir hayvan anası/atası vardır. Bu inancın Şamanizm ilk başlangıcında inancın merkezinde yer alan anaerkil anlayışın ön planda olduğu zamanlarda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Hayvan atanın genellikle demir kanatlı bir kartala dönüştüğü ifade edilmektedir.”(Bayat,2006:94).

Rivayete göre, dünyadaki ilk şaman bir kadın ve bir kartalın birleşmesinden olmuş ve kartal olarak dünyaya gelmiştir. “Mircea Eliade'nin bir ifadesiyle Buryatlar'da yer alan bir efsaneye göre evrenin ilk başlarında sadece batıda tanrılar, doğuda ise kötü ruhlar varmış. Tanrılar insanı yaratmış fakat sonra kötü ruhlar dünyaya kötülükler salmaya başlamışlar. Tanrılar hastalık ve ölümle savaşmak için insanlara bir şaman armağan etmişler. Ve bu sebeple kartalı dünyaya göndermişler. Ama insanlar kartalın dilini anlamamışlar. Zaten bir kuş diye de ona pek itibar etmemişler. Kartal geri Tanrılar katına dönüp kendisine konuşma yeteneği vermesini ya da insanlara bir Buryat şaman göndermelerini istemiş. Tanrılar ise kartalı yeryüzüne rastlayacağı ilk kişiye Şamanlık yetisi vermesini emrederek kartalı tekrar dünyaya göndermişler. Kartal yere inince bir ağaç dibinde uyuyan kadını görüp onunla çiftleşmiş ve bir süre sonra kadın bir çocuk doğurmuş ve bu çocuk da ilk şaman olmuştur.”(Eliade,1999:106).

Yakutlarda bundan dolayıdır ki kartal, kutsal bir varlık olarak görülmektedir. Şamanlarda ve Şamanizm inancında bu yüzden kartalın önemli bir yeri vardır. “Şamanın

kozmetik seyahate bir kartal ile gökyüzüne çıkması onun atalığına ve yardımcılığına duyulan ihtiyacı sembolize etmektedir.” Şaman kartalla bir bütün olmuş yeri gelmiş kartalların keskin gözleri ile etrafı görmüş yeri gelmiş o kartalla bir bütün olarak kartal gibi de uçabilmiştir. Hayvan ata Altaylarda İye- Kıl, Emeget olarak isimlendirilir. Emeget işlevleri bakımından tam olarak hayvan ata gibi olmasa da şamanın sahip olduğu yardımcı ruhlar arasında en güçlü yardımcı ruhlardan biridir. Emeget ek olarak kadınların ata ruhu olarak görülmekte ve kadınlar Umay ananın suretini yaptıkları gibi Emeget’inde suretini yaparlar.

1.11.3. HAYAT AĞACI

Şamanist inançta olan insanların kutsal saydıkları nesnelere birisi de ağaç olmuştur. Eski tarihlere baktığımızda ağacın gerçekten çok önemli yerlere konulduğunu, ona birçok anlamlar yüklendiğini görebilmekteyiz. Ağacın insanlar tarafından bu denli önemli görülmesinin nedenini araştırmacılar, ağacın insanlar gibi gökyüzüne doğru uzaması, yer ve gök arasında bağlantıyı sağlayan bir köprü görevi görmesi ve bir amacı sahip olmasından dolayı olabileceği kanaatindedirler. Bu amacı da meyve vererek insanlara bir besin sağlayabilmesidir. Tüm bunlara bakarak ölümsüzlük, şans, sağlık vb. birçok kavramlar hayat ağacı olarak nitelendirilen ağaca yüklenmiştir.

Bazı Türk boylarında insanların ağacın içinden doğma, meydana gelme inancı yer almaktadır. Bundan dolayıdır ki bu inanca bağlı olarak ağaçtan çocuk isteme şeklindeki uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu ağaçtan çocuk isteme şekilleri zamanla unutulsa da farklı uygulamalar şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu farklılığa örnek olarak günümüzde insanların gidip kutsal görülen, kutsal olduğuna inandıkları ağaçlara kumaş, bez parçaları asıp bir istekte bulunmalarını gösterebiliriz. Bu efsanelerle birlikte ağaç ata olarak görülmüştür ve Ağaç Ana/Ağaç Ata olarak tabir edilmiştir. Mitolojik kaynaklarda, “dünya ağacı”, “evren ağacı” gibi çeşitli isimlerle de anılan kutsal ve bütünleştirici ağaç sembolünün, en yoğun kullanılan tabiri “hayat ağacı” şeklindedir. Bu ağaç bazı inançlarda dünyanın yeryüzü ve yeraltında yaşayan bütün canlıları birleştiren kutsal bir ağaç görevi görürken, semavi dinler hayat ağacının cennette olduğunu ifade etmektedirler. Her toplumun hayat ağacına yüklediği anlam ve özellikler yaşadıkları çevreye ve şartlara göre değişebilmektedir.

Şamanlarda kayın ağacının diğer ağaçlar arasında önemi farklıydı, daha önemli olarak görülmekteydi. Şamanın ayin sırasında göğe yükselmek için kullandığı direk veya ağaç, kayın ağacıydı. Ek olarak kurbanın kesileceği yere dikilen ağaç da kayın ağacı oluyordu. Başka bir efsanede yer alan ifadeye göre de kayın ağacı Umay Ana ile birlikte

gökyüzünden inmiştir. Bunun nedeni Umay'ın hem koruyucu hem de doğum Tanrıçası fonksiyonlarına sahip olduğu içindir.

Bunların yanı sıra Türkler ölen atalarının mezarlarının başına ağaç dikmeyi adet haline getirmişlerdir. Bu geleneğin altında yatan neden de Türklerin ağacı öldükten sonraki yaşamın kaynağı olarak görmeleri gösterilebilir. İslâm anlayışında var olan, “Topraktan geldik toprağa gideceğiz”, sözü Şamanist Türkler 'de ağaç ata/ağaç ana kültüne karşılık gelmektedir.”(Medeni,2021:131).Şamanlar öldüklerinde bedenleri gömülmeyip kemikleri toplanıp bir ağacın dalına asılırdı. Bu uygulamanın yapılma nedeni hayat ağacı kültüne bağlı olarak hayatın varlığının ağaçtan geliyor olup, öldükten sonra da tekrar yaşamın varlığına dönüşebilmesi düşüncesi olabilir.

Hayat ağacı kültürünün yanında orman kültürü de bulunmaktadır. Orman kültürünün insanların avcılık ile uğraştıkları dönemlerden kalan bir kült olduğu düşünülmektedir. Tarım ile ilgilenen toplumlarda orman kültürü eski önemliliğini kaybetmiş ve orman ruhları kötü ruhlar olarak düşünölmeye başlanmıştır. Tüm bunlarla birlikte gittikçe gelişen toplumlar tekrardan orman kültürünü dinlerinin içerisine sokmaya çalışmışlardır. Kuzeyde yaşayan avcılarda orman kültürü en çok önemli olan kütler arasında yerini almıştır. Ormanda yer alan orman ruhları avcıları korur ve avlarının bereketli olmasını sağlarlar. Şor Türklerinde avcılık önemli ve ön planda olması nedeniyle orman kültüne oldukça önem vermişlerdir. Avcılık ve orman kültürü ön planda olduğundan dolayı bazı yasaklar oluşturmuşlardır. Bu yasaklara örnek olarak, ormanda avcılık yapıldığı süre boyunca ve obaya dönönceye kadar şakalaşmak ve oyun oynamayı gösterebiliriz. Bu yasağın oluşmasının temel nedeni orman ruhlarının bu tür şeylerden hoşlanmadığı inancıdır. Bunların aksine ruhlar avcılıkta avcılardan masal dinlemeyi severler. Bundan dolayı da avcılar ormana ava giderken yanlarında usta bir hikâye anlatıcı götüröler. Bu ruhlar eğer avcılardan hikâye dinleyemezse avın bereketini kaçırabilir, onların avlanmalarına engel olabilir ve avı onlardan esirgeyebilirdi. Avda hikâye anlatmaya dair anlayış günümüzde avcılıkla ilgilenen kişilerin av sırasında olanları abartılı bir şekilde anlatmaları eski zamanlardan kalma avcılıkla ilgili inanca dair bir iz olabilir mi sorusunu bize düşündörmektedir. Baktığımızda avcıların anlattığı bu abartılı macera hikâyelerinin dilden dile dolaştığını görebiliyoruz bu da bize bunun doğruluğunu ispatlayıcı nitelikte olabileceğini göstermektedir.

1.11.4. OBA KÜLTÜ

Obanın kelime olarak anlamına baktığımızda yaşanan, yerleşilen yer veya göçebe topluluklarda ailelerin meydana getirdiği bir oluşum şeklinde tanımlama yapabiliriz. “Oğuzlar oba kelimesini boydan küçük topluluklar olarak tanımlarken XV. ve XVI. yüzyılda oba Osmanlılar ’da cemaat adını almıştır. Genellikle obaların yerleşim ve buldukları yerlere yurt ismi verilir. Günümüzde de çadırli yaşayan ailelerin yaşadığı beş, altı çadırli yerlere oba ismi verilmektedir.”(Medeni,2021:134).

Obaların kült haline gelmesinin nedeni bu obaların kutsal olarak görülmesidir. Obalar toprak, taş yığınlarının bir araya getirilmesiyle oluşan yığın ve yerlerdir. Oba kültünün merkezinde yer-su tanrılarına yer almaktadır. Tarih öncesinde bu külte sahip en eski izlere altı bin yıl öncesinden Altay Hakaya’da görüyoruz. Bu obalar Türklerin çok daha eski dönemlerinde de bu külte sahip olduklarını göstermektedir.

Eski Türklerde yer alan bir başka inanış da, taş yığınlarının kötü ruhları kovmasıydı. Bu nedenle taş yığınlarını kutsal olarak görmüşlerdir. W. Radloff’a göre: “Bu taş yığınlarının anlamı o yerin ruhuna sunulan kurbandır.”(Radloff,2008:163).Kırgız-Kazak boyları obalara karşı derin saygı gösterirler. Bunlara göre obalar “arvagi” güçlü kahramanların mezarıdır.

Eski Türklerin yerleşik hayata geçmesi ile oba kültü unutulmuş olsa bile bir şekilde farklı yorumlayarak gelecek nesillere aktarmışlardır.

1.11.5. ATEŞ VE OCAK KÜLTÜ

Bu kült eski toplumlarda anaerkil anlayış ön planda olduğu zamanlarda ortaya çıkmış olan bir kültür. Ateş kültü anaerkil anlayışın popüler olduğu zamanlar ortaya çıktığı için ateş ocak ruhunun bir kadın olduğu düşünülmektedir. Bu ruha işlevi olarak da doğurganlık ve koruyuculuk özellikleri yüklenmiştir. Arka planda ateş kültünün asıl amacı hastalıklardan ve belalardan korumaktı. Ateş-ocak kültünün kaynağı doğum tanrıçası olarak bilinen ve çocukları koruyan tanrıça Umay’dır. Fakat zamanla ataerkil anlayışın daha çok ön plana çıkması nedeniyle ataerkil forma evrilmiştir. Şamanist inançta ateşin Ülgen tarafından insanlara verildiğine dair bir inancın bulunduğu bilinmektedir. Abdulkadir İnan’ın çalışmasında bulunan ve Verbitskiy tarafından derlenen bir efsaneye göre:

“İlk insanlar meyve ile beslendikleri için ateşe ihtiyaçları yoktu. Tanrıları onlara et yemelerini emrettikten sonra ateşe ihtiyaç hâsıl oldu. Ülgen gökten biri kara, biri ak iki taş getirdi. Kuru otları avucunda ezerek bir taşın üzerine koyup diğeriyle vurdu, onlar ateş aldı.

Ülgen böylece ilk defa ateş yakmasını insanlara öğretip, “bu ateş atamın kudretinden taş a düşmüş ateştir,” dedi.”(İnan,1954:59).

Ocak- ateş kültü zamanlar bir takım farklılaşmalar geçirmiştir. Ocak kültürünün kelime kapsamı aileyi, boyu kapsayacak şekilde genişlemiş ve aileyi koruyan bir ruh olarak düşünülmüş, inanılmıştır. Zamanla da ocak atalara tapınmanın merkezi haline gelmiştir.

1.11.5.1. Ocak-Ateş İnancı

Ocağın soyu, aileyi temsil etmesi ile birlikte Ocak ata, baba, oğul şeklinde ilerlemeye başlamıştır. Bunu bugün Anadolu’dan ve eski uygarlıklardan da görebilmekteyiz.

Anaerkil anlayışla birlikte oluşan ve kaynağı da bu anlayış olan ateş evlerin, ailelerin huzur ve bereketin kaynağı olarak düşünülmüştür. Ocakta yer alan ateşin ruhunun çocukları, aileyi ve hayvanları koruduğu düşünülmüştür. Bazı bilim adamları Sibiry a halklarının çoğunluğunda ocak ruhunun mitolojik çağda kadın olduğunu ve adının Udagan, Oktan (ateşin sahibi, hâkimi hanı) unvanını taşıdığını yazmaktadır. Fuzuli Bayat’a göre: “Türkler için dağ, yer, vatan ve devlet koruyucusu gibi tanınan Ötüken kavramı da mitolojik Ana’nın tasavvurlarından biridir.”(Bayat,2007:144).

Evde bulunan ocakta ateşin tütüyor olması, Tanrı’nın kudretinin o evde olduğunu bir göstergesi olarak görülmekteydi. Bazı yerlerde evin bacasından duman çıkıyorsa o evde her şey yolunda, herkes rahat şekilde yorumlanmaktaydı. Bu anlayıştan dolayıdır ki “ocağı yanmak”, “ocağı sönmek” gibi kavramların bu anlayıştan dolayı ortaya çıktıklarını söyleyebiliriz. Ateşe bakıp kehanet etmek de Türklerde çok eski bir görenektir

1.11.6. ÖLÜLER KÜLTÜ

Şamanlar ölüm ve sonrası kendi inanç sistemlerine göre yorumlamışlardır. Onların inanç sistemleri ruh merkezli olduğu için ruha öncelik vermişlerdir. Şamanizm inancına sahip insanlar insana, hayvana, bitkiye her şeye hayat veren olguya “tin” adını vermişlerdir. Kişinin ölümü gerçekleşirken bu tin vücudun ağız ya da burun deliklerinden çıkarak bedeni terk etmektedir. Bu tin dediğimiz olgu bazen ölüm olmadan kendi isteği ile vücudu terk eder sonrasında ise vücuda geri döner. Bu genelde uyku sırasında gerçekleşmektedir. İlk el insanlar da günümüzde ki insanlar gibi rüya yorumları yapmışlar ve uyku esnasında ruhun rüya görürken bedenden geri çıkıp daha sonrasında bedene geri döndüğüne dair inançlar yer almaktaydı. Başka yer alan inanca göre de tin ismi verilen bu ruh hasta kişinin vücudundan da çıkabilmekteydi. Bu ruh ölen kişinin bedeninden çıktıktan sonra ölen kişinin yüzü nasıl

solgun hale geliyorsa hastanın yüzünün de aynı solgun hale bürünmesi bunu destekler niteliktedir. Bu ruh rüya esnasında veyahut kişi hasta iken kendi isteği ile çıktığı gibi bazen de zor kullanarak çıkabilmektedir. Biz bunun örneğini korktuğumuz durumlarda o korkunun verdiği etki nedeniyle ruhun bedenden ayrılması şeklinde görebiliriz. Günlük hayatımızda da kullandığımız ödüm patladı, ödüm kaçı gibi tanımlamaların bu inanç için kullanıldığını söylememiz yanlış olmaz.

Türklerde çeşitli şekillerde ölüm olayının gerçekleştiğine dair inançlar bulunmaktadır. Bunlar ruhun bedenden kaçması, ruhun başka ruhlar tarafından kaçırılması veya yolunu kaybetmesi şeklindeydi. Bazen de bu ruhun tüm bu olaylardan sonra evine dönebileceği inancı mevcuttu. Bu inançtan kaynaklı insanlar bir takım gelenekler oluşturmuşlardır. Tunguzlar ölen kişinin bedenini en kısa sürede evden çıkarmaya çalışırlardı. Fakat Tunguzlar ölüleri evin ya da çadırın kapısından çıkarmak yerine evin bir duvarını yıkarak ya da çadırın bir kenarından yer açarak ölüyü o kısımdan çıkarırlardı. Bu uygulamaların oluşturulmasının temel nedeni kişinin ruhunun öldükten sonra eve gelmesini önlemek içindir. Bu uygulamalara ekleyebileceğimiz bir başka uygulama da, ölen kişinin defnedilmesinin ardından mezardan dönerken oldukça hızlı olmak, arkaya bakmamak ve oluşan ayak izlerini bir şekilde kapatmak gibi. Bunların hepsi yukarıda değindiğimiz gibi ölen kişinin ruhunun yurduna ve eve geri dönmemesi, geri dönmelerini engellemeye yönelik yapılan uygulamalardır.

1.11.7. EVLENME VE DOĞUM RİTÜELLERİ

Şamanlarda evlenme ritüeline baktığımızda, genel olarak şamanlara özgü bir ritüelin olmadığını söyleyebiliriz. Fakat Yakutlarda kız kaçırmaya gidecek gençlerin ilk önce şamanın yanına gittiği görülmektedir. Gençler Şamanın yanına gittikten sonra şaman tarafından bir ayin gerçekleştirilir ve bu ayin sonrasında gençler kız kaçırmaya giderlerdi. A. İnan'ın verdiği bilgiler ile kız kaçırma ayini şu şekildedir:

“Kız kaçırmaya giden gençler bir arada toplanır ve atlarını hazır hale bulundurlardı. Şaman direklere bağlı atların yanına kımızla gelir ve bu kımızı atların çevresine serperdi. Kötü ruhların adını anar ve Itık isimli ruhtan çocukları isimlerini saydığı kötü ruhtan korumasını isterdi. Yakutların bu adetleri çok eski çağlarda savaş ve baskınla kız kaçırma devrinin izleri olarak görülebilir.”(İnan,1954:159). Evlenme kültürüne dair diğer bir ritüel de Anadolu'da da günümüzde hala pek çok yerde görülen gelinin başından aşağıya saçını saçmaktır. Saçı dediğimiz madde bölgelere göre yöresel olarak değişmektedir. Örnek olarak

bazı bölgelerde buğday ve arpa olurken bazı bölgelerde ise şeker ve yağ olabilmektedir. Saçı dökülmesinin amacı: Yeni eve gelin giden kızı evlendiği kocasının evinde bulunan ruhlara ve kocasının atalarına kabul ettirmektir.

Doğum ve doğum sonrası ritüellerine baktığımızda da bu kültlerin Umay Ana etrafında şekillendiğini söyleyebiliriz. Umay Ana inancı bu kültürün merkezinde yer almaktadır. Umay Ana çocukların koruyucu bir ruhu olarak görülmüş ve inanılmıştır. Umay eski Türklerde çocuklara can veren ve çocuğun doğmadan önce gökyüzünde ak süt Gölü dediğimiz yerden getiren koruyucu ruh olarak tanımlanmaktadır. Birçok Türk boyunda da Umay hamileden çıkan son, bebeğin eşi olarak görülmüş ve onun için ayinler yapılarak ayrıca eş için de gömülecek bir yer seçerek bu eşi oraya gömmüşlerdir.

Bazen de özellikle kutsal olduğuna inandıkları bir ağacın altına giderek Umay Ana'ya denk olarak gördükleri doğum ve kadınların koruyucu ruhu olduğuna inandıkları Ayızıt'a çocuk sahibi olabilmek adına yalvarırlardı. Doğum sonrasında çocukların ölmesine neden olan kötü ruhlar için de bir takım gelenekler yapılmıştır. Yakutlar bu ruhları çocukların ruhunu almaması ve onları aldatmak için çocuklarını komşuya satmaları gibi.”(Medeni,2021:169). Çocuğun hastalık, kötü ruhların neden olduğu durumlar gibi olayları engellemek ve uzun bir zaman boyunca yaşayabilmeleri için yapılan diğer bir uygulama da çocuğa isim verirken seçilen isimlere dikkat etmektir. Ölümü çağrıştıran, yaşamasını engelleyeceğini düşündükleri isimleri çocuklara vermezlerdi. Daha çok yaşamı çağırın Yaşar, Ölmez gibi isimler vermeyi tercih etmişlerdir.

Altay ve Kırgızlarda doğum yaklaşınca kadınlar doğum olacak evde toplanırlar. Daha önceden doğum yapmış olan bir kadın ebelik görevini üstelenir. Eğer kadın doğum anında çok acı çekerse albastının geldiğine kanaat getirirler. Kötü ruhun lohusa kadına musallat olduğu düşünülür. Erkekler bu kötü ruhun gitmesi için bağrarak havaya ateş ederler. Nerdeyse Dünya'nın her yerine yayılmış olan Türk kültür ve folklorunda albastı, al karısı inancı yer almaktadır. Anadolu Türklerinde de bu hurafeyi görebilmekteyiz. Alkarısı ya da albastı isimli bu kötü ruh lohusa kadına musallat olarak ciğerini alır ve suya atar. Kadının ölmesine veya hasta olmasına neden olur. Anlatılanlara göre bu ruh tüfek sesinden, kırmızıdan ve demirden korkmaktadır. Bu nedendir ki lohusaya kırmızı kurdele bağlanır, yanına makas, bıçak vs. demirden bir nesne konur ve doğum sırasında bazen erkekler tarafından havaya ateş edilir.

1.12. ŞAMANİZM İNANCINDA PUTÇULUK

Bazı araştırmacılar şaman inancının pagan bir inanç sistemi çevresinde oluştuğunu söylemişlerdir. Fakat Şamanizm'i pagan inançlardan ayıran bir nokta vardır ki o da Tanrılarının hiçbirine ait bir put yaparak ona tapmamışlardır. Türklerin Tanrılarına tapma eylemi Hindulardaki gibi olmamıştır. "Moğol ve Göktürklerde Tanrılarının putlarının yapılıp bu putlara tapıldığına dair bazı bilgiler olduğunu söyleyen kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklardan biri de Çin kaynaklarıdır. Çin kaynaklarında geçen bir ifadede Hunlara ait altından yapılmış bir putun bulunduğu bilgisidir. Fakat bu putun bir ongon ya da bir tös olup olmadığına dair herhangi bir bulgu yoktur. Bu fetişlere dair ilerleyen dönemlerde bilinen Göktürklerde keçelerden yapıldıkları ve onları deri torbaların içerisine koydukları bilgisidir. Peki, bu yapılan putlar ongon muydu, tös müydü? Bu konu hakkında ayrıntılı bilgiler de bulunmamaktadır. Biz ongon, tös kavramlarını incelediğimizde Şamanizm inancında yer alan put fetişi daha iyi kavrayacağız. Bu kavramlar Türklerde atalar kültürünün bir sonucu olarak ortaya çıkmış olabilir. Bu kavramların Hayvan Ata/Ana inancının doğal bir sonucu olarak Türkler arasında değer kazanmasını hızlandırmıştır."(Medeni,2021:110).

Şamanizm'de yer alan put fetiş adını verdiğimiz küçük oyuncaklara benzeyen nesnelere her ulus ve boy kendisine göre isimler vermiştir. Altaylılar bu put fetişleri tös ve tös şeklinde isimlendirmiş, Yakutlar da tangara, Urahanlarda eren, Moğollarda ise bu put fetişler ongon ismi ile nitelendirilmiştir. Altaylılarda ki yapılan bu töslerin amacı ölen atalarının ruhlarının anılarını yaşatmak ve bu anıların seneler boyu devamını sağlamak içindir. Günümüze baktığımızda aslında atalar kültürünü farklı bir şekilde yaşattığımızı söyleyebiliriz. Ölen bir yakınının, akrabamızın, sevdiğimiz vs. kişinin hatırlarını yaşatmak, onu sürekli hatırlamak için o kişinin bir fotoğrafını, fotoğraflarını evimizin bir köşesine asarız. Aslında burada atalar kültürünü bilmeden gerçekleştiriyor olduğumuzu söyleyebiliriz. "Tos, Ongon ve Eren kültü Anadolu'da işlevini yitirmiş görünse de kukla kültürü aslında tös, ongon ve eren kültürünün örtülü bir şekilde devam ettiğinin göstergesidir. Keçe, paçavra, kayın ağacı kabuğundan yapılmışlardır."(Medeni,2021:110-111).

Söylenilenlere baktığımızda tösün aslında bir put değil de atalar kültürünün simgeleştirilerek somutlaştırılmasıdır. Türkler dağlarına da, hayvanlarına da tös şeklinde ifadeler kullanmışlardır. Tüm bu bilgiler ışığında tösü, deriden, ağaçtan vb. malzemeler ile yapılan ruhların tasviri olarak söyleyebiliriz. Tös ata ruhunun yakınlarının evini koruyucu görevi vardır. Tanrılarla bir ilgisi bulunmamaktadır Bir diğer inceleyeceğimiz kavram da ongondur. Bu kelime Moğolca bir kelimedir. Tös gibi koruyucu bir özelliği olsa da

aralarında farklar bulunmaktadır. Ongon kutsal sayılan tasvir edilen şeylere verilen addır diyebiliriz. Ongonlar bir oymağın koruyucu ruhunu temsil eden simge, sembol olabilir. Ongon bir oymak, bir halkı temsil eder, tös bireyseldir.

1.13. ŞAMANİZM'DE ÖLÜM VE ÖLÜM SONRASI RİTÜLLERİ

Şamanist inanca sahip halklar ölüm nedeni olarak genellikle kötü ruhları görmekteydi. Kötü ruhlar tarafından gerçekleştirilen ölümlerinde, ruhun bu kötü ruhlar tarafından kaçırılması veya yenmesi sonucu oluştuğuna inanırlardı. Ruhlara karşı da çok saygıları oldukları için ölüm nedeniyle çeşitli uygulamalar gerçekleştirmişlerdir.

1.13.1. YAS TUTMA RİTÜELİ

Türklerde atalara karşı saygı ve sevgi oldukça fazlaydı. Duydukları saygı ve sevgi atalarının ölümlerinin ardından çeşitli merasimler yapmalarına neden olmuştur. “Jordanes, Atilla'nın defin merasimi sırasında Hunların, saçlarını kestiklerini bildirmiştir. Aynı araştırmacıya göre, onlar gözyaşı dökerek ağlamaz, yüzlerini çizip kan akıtırlandı.” (Harva,1938:289). Yüzden akan kan hissedilen üzüntünün bir sembolüdür. Bazı toplumlarda da matem için saç ve kulaklarını kesmek bir gelenektir. Bu gelenek de halen Anadolu'da bazı bölgelerde devam ettirilmektedir.

Oğuzların yas gelenekleri Dede Korkut hikâyelerinde şu şekilde anlatılmaktadır:

“Beyrek'in babası kaba sarığını kaldırıp yer vurdu. Çekti yakasını yırttı. Oğul oğul diyerek ağladı. Ak perçemli anası ağladı. Gözünün yaşını döktü. Acı tırnaklarıyla ak yüzünü parçaladı. Al yanağını çekti yırttı. Siyah saçını yoldu. Kızı, gelini kas kas gülmez oldu. Kızı kına ak ellerine yakmaz oldu. Yedi kız kardeşi ak çıkardılar. Kara elbiseler giydiler. Beyrek'in nişanlısı kara giydi, ak çıkardı.” Günümüzde insanların yasta iken siyah kıyafetler giymeleri Şamanizm'in etkisi olarak görülür. Türklerde yer alan bir başka yas geleneği de saç kesmek ve atın kuyruğunun kesilmesidir. Atın kuyruğunun yas için kesilmesi Dede Korkut hikâyelerinde de geçmektedir.

1.13.2. DEFİN İLE İLGİLİ GELENEKLER

Defin ile ilgili merasimler genel olarak ölünün yakılması veya gömülmesi şeklinde olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilirdi. Biz eski Türklere ait ölü gömme geleneklerini Çin kaynaklarından ve yazıtlardan öğrenmekteyiz. Çinlilerin verdikleri bilgiler ışığında ilk kaynaktan alınan bilgi Hunların ölü gömme geleneklerine aitti. Hunlar ölü kişilerin bedenlerini tabut içine koymaktaydılar ve koydukları tabutlarda iki katlı oluyordu.

Göktürklerde de ölen Hakan'ın mezarına öldürdüğü düşmanı kadar balbal konulurdu. Balbalların mezar başına konulmasının amacı ölen kişiye ölümler tarafında yardımcı olmasını sağlamaktır.

“Oğuzlarda 10. asırda önemli kimse öldüğü zaman onun için ev şeklinde mezar yapılır ve önemli şeyleri ile gömülerek üstü kümbet şeklinde kapatılırdı. Ayrıca ölenin başına tahtadan heykeller yapılarak dikilirdi. Bunun altında yatan neden tahta heykellerin onlara ölümler diyarında hizmet edeceği inancıdır. ”(Buluç,1942:11).

Çin kaynaklarında bir başka ifadeye göre de Uygurlarda kişi öldükten sonra bedenini defin edilmesi için açılan çukura kişinin bedenini ve yanında silahını dik olacak şekilde gömmekteydiler. Uygurlar bu defin işlemine ek olarak ölüyü ya gömer ya da yakarlardı. Yakutlar eskiden ölen kişinin eşini de canlı canlı yanına gömerlerdi. Bunlara ek olarak zengin biri öldüğünde de hizmetçi ve eşyalarını da onunla birlikte gömülürdü. Göktürk ve Hunlar 'da bazı kabileler ölümleri tabutlara koyar ve ağaçlara yerleştirerek, ağaçtan asılmalarını sağlarlardı. Ağaca asma geleneğinin ağaç kültüründen gelmiş olan bir düşünce olabilir. Çünkü bazı Uygurlar insanların ağaçtan türediğine inanmaktaydılar.

Beltirler halkına baktığımızda bugünkü İslâm anlayışına görece yakın bir cenaze merasimi yaptıklarını görebilmekteyiz. Ölen kişi eğer erkeğe başka bir erkek tarafından yıkanır, ölen kişi eğer bir kadımsa başka bir kadın tarafından yıkanabilir. Ölünün bedeni tabuta koyulur ve bu şekilde bir gün evde bekletilir. Cenazeden dönülünce ölen kişinin evinde üç gün bu üç gün boyunca uyunmaz. Ateş yakılır ve bu ateşe yemek atılır. Ateşe yemek atılmasının arkasında ateş ruhunun bu yiyecekleri ölümlere göndereceğine dair yer alan inanç yatmaktadır. Eski Türklerin defin merasimlerine baktığımız zaman genel olarak ölümden sonra hayatın bir şekilde devam edeceğine dair bir inancın yer aldığını görebilmekteyiz. Türklerde de ahiret inancının olması, aslında eski çağlardan günümüze kadar ahiret inancının var olduğuna dair bir göstergedir.

1.13.3. ÖLÜ AŞI (YOĞ TÖRENİ)

Bu gelenek hem monoteist hem de pagan dinlerinde de görülmektedir. Ölü Aşı ya da Yoğ Töreni halen birçok Türk kavimlerinde de yapılmaktadır. Kökleri çok eskiye dayanmaktadır ve Şamanizm'in aktardığı uygulamalardan biridir. Şamanizm hem ruh merkezli hem de atalar kültü merkezli bir inanç sistemi olması bakımından bu geleneğin sürdürülmesi açısından önemlidir. Ölü aşı geleneği ilk olarak Tayga Ormanları'nda yaşamını sürdürmüş olan Şamanistlerde görmekteyiz. Bu kabileye ait kadınlar bir hastalık veya bir

bela ile karşılaştıklarında ölen eşlerinin mezarlarına gidip içki ve yemek sunarlarmış. Bu uygulamayı biz geleneğin ilkel hali olarak görebiliriz. Aş töreni cenazenin ardından yapılmaktadır. Bu geleneğin amacı ölen kişinin ruhu için gelenlere yemek vererek, ölen kişinin ruhunu memnun etmektir.

Ölü aşının cenazeden sonra ne zaman verileceği toplumlara göre değişebilmektedir. Kimi topluma göre üçüncü gün, kimilerine göre yedinci, bazen de kırkıncı günde verilebilmektedir. Ölümün yıldönümünde de yapılabilmektedir ve bu merasim diğer günlere nazaran daha kalabalık olmaktadır. İslâm'ın kabul edilmesi ile birlikte de İslâm anlayışına uygun şekilde yorumlanarak yine varlığını korumaya devam etmiştir. İslâm anlayışına göre yorumlanmıştır. Çünkü İslâm 'da böyle bir gelenek yoktur. Günümüze baktığımızda da üç, yedi, kırk, elli iki ve yıldönümlerinde yapıldığını görmekteyiz. İslâm anlayışında şaman yerine hoca, Şamanizm inancında hoca yerine şaman, şaman dualarının yerine de ilahiler ve Kur'an'dan ayetler okunmaktadır. Gelenekler dine bakmaksızın o dine uygun bir biçimde geliştirilerek varlıklarını devam ettirmektedirler.

“Şamanizm inancında ölü aş geleneğinde farklı olan uygulama; defin edilme sırasında ateş yakılması ve ölünün mezarının yanına üç gün boyunca su bırakılmasıdır. Günümüze baktığımızda ateş yakma geleneğinin olmadığını fakat mezar başına su bırakma geleneğinin hala devam ettirildiğini görebilmekteyiz. Mezar başına su bırakmanın kaynağı ölen kişinin üç gün içerisinde gelip o sudan içecek olması inancıdır.”(Medeni,2021:162).

1.13.4. ŞAMANİZM'DE ŞAMAN DEFİN TÖRENİ

Şamanizm inancına göre bir şamanın ölümü kötü ruhların sebep olduğu hastalık, bela sonucunda veya başka şamanların saldırıları sonucunda meydana gelmektedir. Şaman birçok ritüel, ayin ve kozmik yolculuk yaşadığı hayatının sonlarında çeşitli ritüellerle yolcu edilir. Şaman hayatı boyunca hem yeraltına hem yerüstüne yolculuk yaptığı için yeraltına alıştıdır. Şaman için yapılan bu dini merasimler ona özgü olarak yapılmaktadır. Şamanın defin yeri seçilirken de ayrıca dikkat edilmektedir. Şamanların dağlara gömülmesi yasaktır. Bu yüzden daha düz alanlar tercih edilmektedir

Şamanların çoğu öldüğünde gömülmeyip bedeni bir tabuta koyulur ve tabutta bir ağacın üzerine bırakılır ve etleri kemiklerinden ayrılana kadar bu sal ya da tabut üzerinde bekletilir. Etler kemiklerinden ayrıldıktan sonra gömülmektedir. Şamanın davulunu da ağaca asmaktadırlar. Davul üzerinde şamana ait olan sembelleri siler, tokmağını da kırarak bu davulun içerisine koymaktadırlar. Ağaç dalına koyulan tabut eğer zamanla kendiliğinden

düşerse üç şaman çağırıp geriye kalan kemikleri ağacın gövdesine gömerlerdi. Bu geleneğin ağaç kültüründen kaynaklı olduğunu düşünebiliriz(Medeni,2021).

Bazı araştırmacılara göre de şamanların cesedi yakılmaktadır. Bu yakılma olayı da özel bir tören ile gerçekleştirilmektedir. Şaman öldükten sonra özel olarak giydirilir ve üç gün evde bekletilir. Şamanın hayatına dokunmuş olan insanlar törene gelir. Onu anlatırlar, ilahiler okunur ve ölen kişinin evi çeşitli malzemelerle tütsülenir. Şamanın ölü bedeni yakma merasimi için ayrılan yere götürülür ve bir minderin üstüne yatırılır. Etraftaki insanlar bir yandan ilahi söylerken diğer yandan çam odunu toplarlar. Toplanan bu odunlar bir taraftan yığılır. Daha sonrasında odun yığını ateşe verilir. Orda bulunan insanlar da arkalarına dönmeden, yanan ateşe bakmadan oradan giderler (Medeni,2021).“Şaman oğulları, ölen şamanın evinde üç gün üç gece boyunca ilahi söylerler. Akrabalar, eş dost toplanır ölü aşına katılırlar. Sonra şamanın yanmış bedeninin yanına giderek kalan kemikleri toplayarak bir torbaya koyarlar. Bu torba daha sonrasında kalın bir çam ağacının gövdesine açılan bir oyuğa koyulur. Ağacın dışı kapanır ve kimse artık şamanın burada yattığını bilemez.”(Harva,1938:245-246).

1.14. ŞAMANİZM’DE FALCILIK VE KEHANET

Falcılık Şamanizm’de önemli unsurlardan biridir. Eski Türkçede ırk kelimesi şeklinde kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmut ırk kelimesini Divan-ü Lügat-it Türk’te; “falcılık, kâhinlik ve bir kimsenin gönlündekini bilmek” şeklinde açıklamıştır(Kaşgarlı Mahmud,1985:45). Besim Atalay çevirisinde eklediği bilgilere göre: “Bu kelime Türkiye’nin birçok yerinde kader, talih, fal anlamında kullanılmaktadır. İrkim açıldı talihim açıldı demektir.” “Kam ırkladı” cümlesinin açıklamasını yaparken şu notu ekliyor: “ Batı Anadolu’da ve Kütahya vilayetinin bazı yerlerinde “ırk bakmak” fala bakmak anlamına gelmektedir.”(Mahmud,1985:443).

“Fala bakan kişiler fala baktıkları eşyalar ile ilişkili olacak şekilde isimlendirilmişlerdir. Kürek kemiğine bakarak fal bakan kişilere “yağrancı”, koyun tezeklerine bakarak fal bakan kişilere ise “kumalakçı” demişlerdir. Belirli nesnelere bakarak kehanette bulunana kişilere “ırımçı” adı verilmektedir.”(İnan,1954:151-152).

Kırgızlarda ve Nogaylarda yer alan önemli fallardan biri de kürek kemiğine bakılarak açılan faldır. Etnografik araştırmalar bu falın eskiden beri kavimlerde yer aldığını göstermektedir. Altay ve Yakutlardaki şamanlarda da bu falın yaygın olduğu bilinmektedir. Kürek kemiği falına Moğol saraylarında da oldukça önem verilmekteydi. Rubruk’un verdiği

bilgiye göre: “Mengü Han bir işe girişmek isterse işe girişmeden önce kürek kemiğine bakardı, kürek kemiği falına bakmadan önce kemiği ateşte kızdırırdı. Kemikleri yaktıktan sonra hakan bunlardan hâsıl olan çizgilere bakardı. Kemik üzerindeki çizgi doğru, düz ise yol açık, eğri veya delikler hâsıl olursa yol kapalı demektir.” (Rubruk,1911:128-129).

“Türk göçebeleri arasında “aşık kemiği” adı verilen kemikten fal bakma âdeti de mevcuttu.”(Şener,2000:71). “Konargöçer Türklerin aşık kemiğiyle fal baktığı bilinmektedir. Bugün hala aşık kemiği ile fal bakma geleneğinin devam ettiği bilinmektedir. Aşık kemiği ile fal bakarak kehanette bulunan Kırgızlar arasında muskacılıkta yaygın bir gelenektir.” (Erdem,2002:170). Ateşin alevine, küllerine bakarak, odunun yanarken çıkardığı sese bakarak yapılan falları da vardır. Eski Türklerde Şamanizm’de yapılan fal ile günümüzde bakılan fallar arasında metot farkı olsa da fal bakılmasındaki amaçlar aynıdır.

BÖLÜM II

2. İSLÂMİYET VE TÜRKLER

Türkler oldukça geniş alana yayılmış ve tarihi ile çok güçlü bir millettir. Geniş alanlara sahip olmasının yanı sıra birçok fetih hareketleri gerçekleştirerek bu fetih hareketleri doğrultusunda yeni yerler fethetmiştir. Tüm bunların neticesinde farklı dinlerle karşılaşmış bu dinlerin bazılarını benimsemiş bazıları ile hoşgörü içerisinde yaşamışlardır. Türkler İslâmiyet’ten önce karşılaştıkları dinlere karşı çok benimseyici olmamışlar ya da uzun süre benimsememişlerdir. Bu sürdürememenin ardında dinlerin yaşamları ile uyuşmaması ve eski dinleri ile de benzerliklerinin olmayışı yer almaktadır. Fakat İslâm ’a baktığımız zaman kalıcı olduğunu görebiliyoruz. Kalıcı ve sürdürülebilir olmasının temel nedenleri; hem yaşantıları ile uyuyor olması hem de eski dinleri ile olan benzerlikleridir. Türkler bu faktörler ile birlikte İslâmiyet’i kabul ederek özümsemiş ve kendi öz dinleri haline getirerek evrensel bir din olmasında etkili olmuşlardır.

2.1. TÜRKLER VE İSLÂMİYET’İN KARŞILAŞMASI

İslâm’ın yayılmasında fetih hareketlerinin etkisi olduğu bilinmektedir. Fetih hareketlerinin amacı da İslâmiyet’i yaymak ve duyurmaktır. Bu hareketlerin ardından fethedilen alanlara güçlü medeniyetler kurulmuştur. Fetih hareketlerinin genel amacı İslâm’ı yaymak ve tüm dünyaya duyurmaktır. İslâm için yapılan ilk fetih hareketleri Şam bölgesindedir. Türkistan’da İslâm’ın yayılarak Türklerle tanışması VIII. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki siyasi durumlar İslâmiyet’in yayılması açısından da önemlidir. O dönemde siyasi olarak Göktürk Devleti ve Türgiş Devleti yer alıyordu.

Türkler fetih hareketleri sayesinde Araplarla ilk temaslarında bulunmuş ve İslam'ın Türkler arasında yayılmasına neden olmuşlardır. İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasına neden olan bir diğer faktör de Türklerin Arap ordu birlikleri içerisinde yer almaları gösterilebilir. Türkler böylece İslamiyet'i tanıyarak kabul etmiş ve yayılmasını sağlamışlardır. Türklerin İslamiyet'i kitleler halinde kabul etmesi 751 yılında Çinlilerin Abbasilere yenilmesi ile başlamıştır. Savaşın sonucunda Maverâünnehir'de İslamiyet güçlenmiş ve İslâm'ı kabul edenlerin sayısı gittikçe artmıştır. Tüm fetih hareketleri ile İslamiyet'i yaymanın ardından İslâm 'ı ilk kabul eden Türk kavmi itil Bulgarları olmuştur. Türklerin kitleler halinde İslamiyet'i kabul edip Müslüman olmalarına Orta Asya'da yer alan İran asıllı Samanoğulları da etkili olmuştur. Bu dönemde Türklere belli yerlerde önemli mevki ve rütbeler verilmiştir. Tüm bu süreçler boyunca Budizm kaybolurken İslâm onun yerini almıştır. Mecusilik ise bir süre daha devam etse de belli bir süre sonra o da kaybolmuştur. Maniheizm, Hristiyanlık da bir müddet sonra kaybolurken geriye İslâm ve Yahudilik kalmıştır.

Türk İslâm tarihinde Türkler için önemli noktalardan birisi de Karahanlı hükümdarı Saltuk Buğra Han'ın İslamiyet'i kabul etmesidir. Onu gören halkı hükümdarı örnek alarak Müslüman olmuşlardır. Bunun neticesinde İslamiyet'in Türkler arasında yayılması güçlenmiştir. Türklerin arasında İslâm'ın yayılmasında öncelikli fetih hareketleri olsa bile tüccarlar arasındaki iletişimlerin İslâm'ın yayılmasından çok daha etkili olduğu söylenebilir.

“Türklerin İslamiyet ile ilk tanışması olarak kabul ettiğimiz X. yüzyıla kadar ki olan süreci üç kısımda inceleyebiliriz: 751 yılında gerçekleşen Talas Savaşı'na kadar olan dönem, Türklerin ticari veya askeri yönden İslamiyet ile tanışarak bireysel olarak İslamiyet'i benimsedikleri süreçtir. İkinci kısım ise Türklerin İslâm devletleri içerisinde görevler üstlendikleri hizmet döneminden 868 yılının başlarına kadar olan dönemdir. Ve üçüncü kısım, 868 yılından X. yüzyılın ortalarına ve bağımsız Türk-İslâm devletlerinin görülmeye başladığı tarihe kadar uzanan süreçtir.”(Sarioğlu,2023:107).

2.1.1. Araplar İle İlk Münasebetler

Türkler Dünya tarihinin hemen hemen her döneminde az çok yer almış bir millettir. Türk toplumu zamanın şartlarına göre bazen göçebe bazen de yerleşik hayat sürdürmüşlerdir. “Türk adının 540'lı yıllarda Gök-Türklerde kullanılmaya başlanması, Arapçaya 'da bu dönemlerde geçmiş olması kuvvetli ihtimaldir.” (Civelek,2002:291). Divan-ı Lügat-it Türk'te yer alan bir bilgiye göre de Türklere Türk adını Allah vermiştir. Bir

hadiste de Türklerden şu şekilde bahsedildiği kaydedilmiştir: “Yüce Allah buyurmuştur ki benim bir ordum vardır. Ona Türk adını verdim. Onları doğuda yerleştirdim. Bir ulusa kızarsan Türkleri o ulus üzerine musallat ederim.” Burada Allah’ın Türkler için kendi ordusu olduğu dediği belirtilmiştir. Ve onları Yüce ve üstünlüklerini belirtmiştir (Kaşgarlı,1985:361).

“Türklerin Araplar ile ilk temasları cahiliye dönemi ile başlamakla birlikte büyük oluşum olarak kabul edilen ve Türklerin büyük kitleler halinde İslâmiyet’i kabul etmelerinin başlangıç yılları Hz. Peygamber’in ilk peygamberlik dönemine kadar uzanmaktadır. Çünkü yapılan yeni araştırmalar Türklerin Hz. Peygamber’in ilk çocukluk yıllarında Mekke’ye geldiklerini ve Hz. Peygamber’in mensup olduğu kabileye sığındıklarını göstermektedir.”(Özaydın,2002:209). İslâm dininin Arabistan dışında, başka halklar arasında yayılması için yapılan ciddi faaliyetler Hz. Peygamber ile başlamıştır. Hz. Peygamber’den sonra yer alan dört halife dönemi ile gerçekleşen fetih hareketleri ile Arap ve Türkler arasında temasın artmasına haliyle de Türklerin İslâm ile tanışması ve Müslümanlaşmasının gerçekleştiği dönemler olmuştur. Bu temaslar da çoğunlukla askeri yollarla gerçekleşmiştir.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra halife olarak seçilen Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber’in İslâmiyet’i yayma konusunda uyguladığı stratejii sürdürmeye karar verdi ve bunun için ilk hedef olarak Arap Yarımadası’nı seçti. “Bu planla birlikte Sasani İmparatorluğu’nun egemenliği altında bulunan Fırat nehrinin aşağı taraflarında bulunan bölgeye ordu sevk etti. Böylece Irak cephesi başkumandanlığı kuruldu ve İslâm tarihinin en hızlı ve kalıcı fütühat hareketi başlatılmış oldu(Mart 633).

“Sasaniler, Müslüman Araplar ile girmiş oldukları mücadelede askeri yönden Türklerden yararlanma yoluna gitmişlerdir. Sonrasında Türklerin de desteğini kaybeden Sasaniler, Müslüman Araplar ile girmiş oldukları mücadelede, Araplar karşısında daha fazla dayanamayarak savaşı kaybettiler. Böylelikle İran tamamen Müslümanların eline geçerken, Türklerle Araplar arasında Hz. Ömer döneminden itibaren ilk temaslar askeri anlamda yaşanmış oldu.”(Koyuncu,2002:337).

“Hz. Ömer’in vefatının ardından kaybedilen toprakları Hz. Osman 651 yılında askeri birlik göndererek yeniden fethetti. Maveraünnehir halkı ile de anlaşmalar yapıldı. Böylece o bölgede yaşayan Türkler ile siyasi ve askeri ilişkiler fiilen başlamış oldu. Tüm bu faaliyetler neticesinde 651 yılına gelindiğinde bütün İran İslâm’ın hâkimiyeti altına alınmış

oldu.”(Koyuncu,2002).Türk toplulukları M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren Derbend yolundan giderek Kafkasları aşmışlar ve Azerbaycan’a ulaşmışlardır. Sonrasında ise bu bölgeye yerleşmeye başlamışlardır ki bundan dolayı da Derbend bölgesi “Türk kapısı” olarak da adlandırılır. Araplar ve Türklerin ilk temasta buldukları bölge olarak da gösterilebilir.

“İran ve Azerbaycan’ın fethinden sonra İslâm ordusu Türklerle Kafkasya cephesinde mücadele etmiştir. Müslüman Araplar bu bölgede Hazar Türkleri ile karşılaştılar ve mücadeleye girdiler. Süraka’ya bağlı olan İslâm birlikleri Derbend’in Kuzeyine geçerek Hazar Türkleriyle karşı karşıya geldi. Hazar bölgesinde yer alan topraklara akınlar düzenlendi. Hazar’ın başkenti olan Belencer çevresinde yapılan bir savaş sırasında İslâm ordusu mağlup oldu. Bu olayın ardından İslâm dünyasında yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle başka Hazar Türkleri ve Araplar arasında önemli bir savaş gerçekleşmedi. Tüm bunlardan da anlayabileceğimiz gibi Kafkaslarda bulunan Hazar Türkleri ve Arap Türklerinin ilk ilişkileri askeri yönden olmuştur.”(Özaydın,2002:240).

2.1.2. Emeviler Dönemi

Emeviler idaresinde bulunan İslâm ordularının Maveraünnehir’e girmeleri Göktürk Devletinin doğuda ikinci kez kurulduğu zamana denk gelmektedir. “Bu devlet Arapların Semerkant, Baykend ve Buhara gibi Türklerin ağırlıklı bulunduğu şehirlere girmesini ve bu şehirlerde faaliyet göstermelerini engelleyemedi. İslâm kuvvetleri Türkistan’a yerleştikten sonra Emevi devleti diğer yerleştiği yerlerde olduğu gibi ezici ve zorlayıcı tarzlarda siyasetlerini devam ettirdi ve bu durum Türklerin İslâmiyet’e yakınlaşmada güçlük çekmesine neden olan en önemli sebeplerden biridir. Bu dönemde Müslümanlığı kabul eden Türklerin camiye giderken yanlarında silah buldurmaya özen göstermeleri ve Semerkant’ın Türk hükümdarının Çin imparatoruna yazdığı mektupta “Arap hâkimiyetinin 718’de zeval bulacağına” dair inancın o dönemde yaşayan halk arasında yaygın olduğunun ifade edilmesi, Türklerin Emevi idaresi zamanında İslâmlaştırmaktan uzak kaldıklarına en güzel örneklerden biridir.”(Turan,2002:294).

Tüm bunların ardından uzun süren mücadelelerin ardından hilafet makamına geçen Muaviye, iç karışıklıklara son vererek yeni bir fetih harekâtı başlattı. “Onun başlatmış olduğu bu fetih harekâtının içerisinde Türklerin yoğun olarak yaşadığı Horasan’ın Merv, Herat, Nisabur gibi çeşitli şehirleri ile Türkistan coğrafyası bulunmaktaydı. Böylece Horasan ve Toharistan topraklarının büyük bir kısmı İslâmiyet’in egemenliği altına alınmış

oldu.”(Özaydın,2002:241-242). “Türkler ilk defa bu dönemden itibaren İslâm devletinin hizmetinde çalışmaya başlamıştır.”(Yıldız,1976:45-46).

“Kuteybe bölge halkını Müslümanlaştırmak ve İslâmiyet’in yayılışını hızlandırmak için çeşitli faaliyetler bulunmuştur. Bu faaliyetler sırasında da şiddet ve cebire başvurduğu için İslâm dini Türkler arasında fazla rağbet görmemiştir. Fethettiği şehirlerde ilk camileri inşa ettirmenin yanı sıra birçok Zerdüş, Budist ve Mani tapınağını da camiye çevirtmiştir. Kuteybe’nin ve diğer Emevi idarecilerinin bazı tehditkâr davranışları Araplar haricindeki mevali denilen Müslümanların ve bölgede bulunan Gayrimüslimlerin kalplerini kırmış ve onların Araplara karşı soğumalarına neden olmuştur. Bu durum fetihlerdeki başarılarla rağmen İslâmiyet’in bölgedeki yayılışının yavaşlamasına sebep olmuştur.” (Turan,2003:155).

Emevi yönetimi politikalarında İslâm dininden daha çok Arap saltanatına önem verdi. Arap olmayan milletlere ve bulunduğu coğrafya itibari ile özellikle de Türklere tam bir istila hareketine girişmişlerdir Bu politikaları ile Emeviler İslâmiyet’in tüm insanlara eşit ve saygın gördüğünü unutmakla kalmayıp İslâmiyet’in daha geniş kitlelere yaygınlaşmasına da engel oluyorlardı. Emeviler, geniş devletlerin hâkimiyetlerini sağlamak için İslâmiyet’in hoşgörülü anlayışını değil, ezmek ve tepeleme gibi davranışları kullanarak Arap milliyetçiliği yapıyorlardı. Hatta bu durumu o kadar aşırıya taşımışlardı ki kendi içlerinde de Arap olmayı hakir görüyor, Arap olmayan Müslümanları kendilerinden aşağı görüyor ve onlarla kaynaşmayı reddediyorlardı. Araplar kendi soylarından olmayan Müslümanlara “mevali” diyerek kendilerini efendi, Arap olmayanların da köle olduklarını belirtmek istiyorlardı.”(Güngörmez,2013:51).

“Emeviler döneminde Türkler ve Araplar arasında olumsuz durumların yanında olumlu ilişkilerin de sürdürüldüğü dönemler olmuştur. Bu dönemlerden biri de Ömer b. Abdül-Aziz dönemidir. Sülalesindeki birçok yöneticinin aksine son derece adil ve dindardı, İslâm dinini yaymak için çok geniş ve etkili bir İslâmlaşma kampanyası başlatmıştır. Böylece dil, din, ırk ve kültür bakımlarından farklı olan kavimleri, adil, hayalperest ve siyasi otorite altında birbirleri ile kaynaşmış, sosyal bünyesi sağlam ve çok kuvvetli ideal bir İslâm toplumu haline getirmeyi düşünmüştür.”(Barthold,2004:107). Tüm bu durumlar Horasan’da Emevilere’e karşı büyük bir hareketin başlamasına sebep oldu.746’da Horasan’da başlayan hareket Emevi hanedanının yıkılması ve yerine Abbasilerin iktidara gelmesi ile sonuçlandı. Bu olay ile sadece iktidar değişmemiş, Arap ve mevali arasındaki farklarda ortadan kalkmıştır.”(Özaydın,2002:246).

Neticede dönemde bireysel olarak İslâmlaşma olmuştur, fakat kitlesel halde İslâmlaşma pek olmamış, İslâmlaşmanın engellenmesi yönünde belirli hareketlerde bulunulmuştur. Ancak tüm bu kötü şartlar ve olumsuz durumlara rağmen Türklerim İslâm dinini ve Müslümanları tanınması Emevilerin döneminde ve onların hâkimiyeti altında olan dönem içerisinde başlamış olduğunu da ifade etmek gerekir.

2.1.3. Abbasiler Dönemi

Abbasi Devleti, Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın soyundan gelenler tarafından kurulduğu için bu adı almıştır. İslâm dünyasında, Emevi hükümetinin uyguladığı politikayı beğenmeyen muhalif gruplara aralarında siyasi mücadeleyi lehine çevirmeyi başaran Ebu'l-Abbas Es-Saffah devletin kurucusudur. İlk dönemde önemli gelişmeler oldu ve İslâm medeniyetine katkı sağlayacak kültürel faaliyetleri gerçekleştirdi. Geniş topraklara sahip İslâm dünyası, kısa sürede zenginlik ve refaha ulaştı. Abbasilerin tarafının tutulmasının bir diğer sebebi de Orta Asya'ya doğru ilerleyen Çin istilasının Türkleri tehdit eder hale gelmesidir. Bu gelişmeler sonucunda meydana gelen Talas Suyu Meydan Muharebesi'nde(751) Türkler Abbasilerin tarafını tutmakla yalnız muharebenin sonucunu değil tarihlerinin istikametini de değiştirmiş oldular. Artık Türklerin yüzü İslâmiyet'e döndü, Abbasililer başlangıçta Türklerle beraber hareket eden İranlılara daha fazla önem verse de daha sonrasında savaşçılık özelliklerinden dolayı, İslâm Devleti'nin içerisinde daha etkili olan Türkleri askeri ve siyasi yönde önemli, mevkilere getirdiler.”(Turan,2002:294).

“Abbasi sülalesi Ebu Müslim-i Horasani önderliğinde iktidara geldiklerinde Emevilerin yaptıkları hataları yapmamaya gayret gösterdi. İç Asya ve Türkler arasında İslâmiyet'in yayılımı için yeni bir devir başlatmışlardı. Yeni devletin kurulma ve şekillenmesinde Türkleri çok yakın bir destek olarak görmüşler ve bu desteği güçlendirip daimi hale getirmek için İç Asya ve Türk boyları arasında İslâm dinini yaymaya başlamışlardır. İlk Abbasi halifelerinden biri olan Ebu Cafer El-Mansur(754-755) Türklerin idari ve askeri manada göreve gelmelerini sağlamıştır.”(Kıtaç,2002:265).

“Abbasiler kendilerinden önceki idarenin tersine Arap olmayan halklarla iyi ilişkiler kurmuştur. Bu durum mevalinin ve bunlar arasında özellikle Türklerin Araplara yaklaşma sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşma, 751 tarihindeki Talas Savaşı'nda açık bir şekilde ortaya konmuştur. Türk-Müslüman kuvvetleri 751 yılında Talas Suyu kenarında Çin kuvvetleri ile karşılaştı. Beş gün devam eden çetin savaşta Çinliler ağır kayıplar vererek savaş meydanını terk ettiler.”(Yıldız,1976:287). “Talas Savaşı sonrasında mücadele yerini

barışa ve dostluğa bırakarak İslâmiyet Türkler arasında yayılmaya başlamıştır. Bu savaştan sonraki dönem İslâm 'a hizmet dönemi olarak anılır ve Türkler Abbasi Devleti hizmetinde daha fazla görev almaya başlarlar.”(Özaydın,2002:246-247).

“Abbasi halifelerinden biri olan el-Memun dönemi(813-833) İslâmiyet'in İç Asya ve Türklerin arasında yayılması açısından çok önemli bir dönem olmuştur. Türklere karşı gazalar yapılmasını ve onlar için çaba sarf edilmesini emretmişti. Onlarda Müslümanlığı kabul edenlere nazik davranılır ve ikramlarda bulunulurdu.”(Kitapçı,2002:265).

“El-Memun'dan sonra yerine üvey kardeşi el-Mutasım halife olmuştur(833-844). El-Mutasım'ın annesi ona aşıladığı “Türk olma, Türk kalma ve Türk gibi yaşama” şuru sayesinde Bağdat'ta ve hilafet ülkelerinde yeni bir Türk devri başlamıştır ki bu Arap İslâm tarihinin akışını da değiştirmiştir.”(Kitapçı,2002:266). Bundan sonra gelen Abbasi halifelerinden neredeyse tamamı Türkleri hem ordudan hem de yönetimden uzaklaştırmak için uğraştysalar da başaramamışlardır. Neticede Emevilerin ezici politikasından sonra Abbasilerin uyguladığı nazik politika sayesinde Türk-Arap ilişkileri olumlu yönde gelişmiş ve Türklerin Müslümanlaşması hız kazanmıştır.

2.1.4. Samaniler Dönemi

“Türkler arasında İslâmiyet'in büyük çapta yayılması ve Türk yurdu olan Orta Asya'da İslâm'ın hüküm sürmeye başlaması, İslâm Devleti'nde egemenliğin İran asıllı Samanoğullarının eline geçmesiyle mümkün olmuştur.”(Barthold,1975:77). Samani Devleti dönemi ile birlikte Maverâünnehir'de İslâmlaşma faaliyetleri genişlemeye başladı. “Bölgenin bu dönemde hızla İslâmlaşması hem Türk hem de İslâm tarihi açısından oldukça önemlidir. İslâm medeniyetine ait birçok ilim ve fikir adamlarının bu bölgeden çıkmış olması, İslâm Devleti'ni teşkil eden orduların çekirdeğinin buradan sağlanması ve nihayet Türk kitlelerini yeniden medeniyete sokmak için üstlendiği rol bölgenin önemini bir kat daha artırmıştır. Ordu ve idari alanda Türklerin aktif hale gelmesi ile birlikte devletin karakteri Türkleşmiştir.” (Turan,2002:294).

“Samaniler kendilerinden önceki Halifelerin tayin ettikleri Horasan ve Maverâünnehir emirlerinin yaptıklarının aksine, savunma siyasetinden vazgeçerek bölgenin fethi için devreye girerek, bozkırlara seferler düzenlediler. Bu seferler sırasında bazen fetihler de gerçekleştirdiler.”(Barthold,1975:78-79).

“İslâm'ın çok geniş bir alan olan Orta Asya'da yayılmasında büyük emekleri olan veliler sayesinde, İslâmiyet bölgede içinde dar, katı kurallar içinde değil, geniş ve esnek bir

şekilde anlatılmıştır. Böylece konargöçerlere İslâmiyet’i tebliğ eden mutasavvıf Türk dervişleri bölge Türklüğünü etki altına alarak Orta Asya’daki İslâmlaştırma faaliyetlerinde büyük rol oynamışlardır.”(Turan,1993:12).

“Samaniler dönemlerinde, sınırlarını korumak ve kervanların güvenliğini sağlamak amacıyla hudut boylarında “ribatlar” inşa etmişlerdir. Öyle ki ribatların sayısının o dönemde on bini bulduğu söylenir. Önceleri gaza yapan gazilere barınak yerleri olarak yapılan ribatların, askeri ve eğitim amaçlarına zamanla ticari işler de eklenmiştir.”(Sümer,1979:84). “Ayrıca Samaniler, Maveraünnehir’den gelen konargöçerleri sınır boylarına yerleştirerek hem sınırlarını muhafaza etmeye çalışmış hem de onlara gösterdiği bu müsamaha sayesinde Türkler arasında İslâmiyet’in yayılışına katkı sağlamıştır. Sınır boylarına yerleştirilen bu göçebe Türkmenler Samanilerin hizmetinde yerleşik hayata geçmiş ve hızlı bir şekilde İslâmiyet’i kabul etmeye başlamışlardır.”(Barthold,1990:275).

2.2. TÜRKLERİN İSLÂMİYET’İ KABUL ETMESİNE ETKİ EDEN ETMENLER

Türkler tarih boyunca İslâm kadar yaygın ve kalıcı olmasa da Hristiyanlık, Yahudilik, Budizm gibi inanç sistemlerini de benimsemişlerdir. Fakat bu inanç sistemleri Türklerin kültürleri, yaşam tarzları gibi unsurlarla uyuşmadığı için tepkilerle karşılaşmışlardır. Tüm bu inanç sistemlerinin aksine İslâm, Türklerin yaşayışına ve daha önceki benimsedikleri dindeki benzerlikleri tepki ile karşılaşmamasına vesile olmuştur.

“İslâmiyet’in büyük Türk kitleleri içerisinde hızla yayılmasının en önemli sebebi Maveraünnehir bölgesinin ilim, kültür ve ticaret merkezi olmasından kaynaklanmaktadır. Türklerin ana yurdu olan Türkistan bu dönemde oldukça önemli imkânlarla sahipti. İslâm ve Dünya medeniyetinin her bir alanlarında otorite haline gelmiş birçok filozof, âlim, hukukçu, tefsir ve hadis bilginlerinin meydana çıktığı yer olan Maveraünnehir’in bu medeni seviyesine rağmen Türklerin İslâm tarihindeki yeri ve önemi bu bölge sayesinde değil, bu bölge de yer alan Asya bozkırları sayesinde olmuştur. Doğu ve Batı arasında ticareti yoğun olarak yaşayan bu bölgede İslâm ’dan önce dini birlik yoktu. İslâm ile birlikte dini birlik sağlanmış ve İslâmiyet bölgeye yerleştikçe eski dinlerin etkisi kaybolmuştur.”(Turan,2003:165).

Türk devlet yönetiminde kut anlayışı bulunmaktaydı. Bu anlayışa göre hükümdara yetkisinin Tanrı tarafından verildiği düşüncesi yer almaktadır. Bu sayede Türk hükümdarlık anlayışı ve geleneğinde cihat anlayışı ortaya çıkmaktaydı. Bu anlayış ile İslâmiyet’i yayma

düşüncesi arasındaki benzerlik dikkat çekmekte ve hâliyle Türklerin İslâm 'ı kabullenmesini kolaylaştırmaktadır.

Türk kozmoloji anlayışı da İslâm düşüncesi ile benzerlik gösteren başka bir olgudur. Türkler dünyayı gök, yeryüzü ve yeraltı şeklinde üçe ayırmaktaydılar. Türk dini düşüncesinde Gök mutlak güç sahibi, Tanrı'nın bulunduğu yerdir. Evreni yaratan, düzenin için gerekli kanun ve nizamları tüm insanlık için koyan Tanrı'dır. Barthold; 'İslâm dünyasının maddi yönden olduğu kadar manevi medeniyet hususunda da o zamanın medeni ülkelerinin hepsinden üstünlüğünün ve bunun getirdiği cazibelerin Türklerin Müslümanlaşması hususunda önemli etkisi olduğunu söylemiştir.' (Barthold,2006:57).

2.3. TÜRKLERİN İSLÂMİYET'İ KABULÜ

Türkler hem İslâmiyet'i kabul etmeden önce hem de İslâmiyet'i kabul ettikten sonra dünya tarihinde ki en eski ve köklü bir millet olarak medeniyet alanında önemli rol oynamış ve iz bırakmıştır. Türklerin İslâmiyet'i neden kabul ettiğine dair üç görüş bulunmaktadır. Bunlar: zorlayarak kabul ettirme, eski dinlerine benzerliği yönünden isteyerek kabul etme ve üçüncüsü de askeri özellikleri ile birlikte cihad anlayışından kaynaklı olarak kabul etmedir.

Milletler, bağlı oldukları dinden farklı ve yeni bir başka din benimsediklerinde bunun sonucu onlar için bazen olumlu olsa da, bazen de olumsuz da olabilmektedir. "Milletler yeni dinlerini kabul ederek ya tarihe önemli imzalar atarlar ya da benliklerini kaybederler, yok olma tehlikesi yaşarlar. Bunun en belirgin örneğini Türk milletinin tarihinde açık bir şekilde görebilmemiz mümkündür. Türkler tarihin çeşitli safhalarında milli dinleri olan Gök-Tanrı dinini terk ederek Budizm, Maniheizm, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi birçok dini benimsemişlerdir. Ancak bu dinlerin yapısı ve öğretilen Türklerin milli bünyesine ve karakterine uymaması, benliklerini ve Türklüklerini kaybetmelerine sebep olmuştur. Örneğin; Yahudiliği benimsemiş olan Hazarlar ile Hristiyanlığı kabul eden Macarlar ve Bulgarların bugün yaşam tarzları ve sosyal yapıları gereği Türklük ile çok ilişkili olduğu söylenemez."(Özaydın,2002:251).

"Türklerin İslâm diniyle ilk tanıştıkları bölge Maverâünnehir'dir. Ceyhun nehrinin doğusundaki bölgeye Maverâünnehir ismi Emeviler tarafından verilmiştir. Aynı zamanda bu bölgeye Turan ve Türkistan gibi isimlerle de anılmıştır."(Kurt,2002:279). "Genel olarak beş kısma ayrılan bu bölge, Horasan'ın fethinden sonra Arapların yeni hedefi haline gelmiştir. Merkezi bir ticaret merkezi olduğu için her türlü beşeri münasebetten en üst derecede

etkilenmiştir. Çok çeşitli insan unsurlarının yurt edindiği bölgede birçok çeşit farklı inanç sistemleri de yaşama imkânı bulmuştur.”(Apak,2012:328). Bu derece farklı kültür ve dinlerin bir arada yaşadığı Maverâünnehir, milattan yüzyıllar öncesinden itibaren bir Türk yurdu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Maverâünnehir’in İslâmlaşması aynı zamanda Türklerin İslâmlaşması anlamına gelmektedir. Bu İslâmlaşma süreci, hem Türk hem de dünya tarihinde yeni siyasi oluşumların bir başlangıç noktası niteliğini taşımaktadır.”(Güngörmüş,2013:65).

2.3.1. KARAHANLILAR VE İSLÂMİYET

“İslâmiyet’i devlet dini olarak kabul eden ilk Türk devletlerinden olan Karahanlılar, daha sonraları büyük ve güçlü devletler kuracak olan Selçuklu ve Osmanlı gibi iki büyük Türk boyuna da bu anlamda öncülük etmiştir. Bu Müslüman Türk devleti sayesinde İslâmiyet Türkler arasında yeni bir hidayet fırtınası ve bir iman kasırgası haline gelecek ve Türkler artık yüzde yüzlere varan bir çoğunlukla Müslüman olacaklardı. Karahanlılar Devletinde İslâmiyet’in kabulünü sağlayan kişi Saltuk Buğra Han olmuştur. Gerçekten de Saltuk Buğra Han’ın Müslüman olması Türk tarihi kadar İslâm tarihi için de önemli bir olaydır. Çünkü Müslüman Türkler bu gelişmeden sonra İslâm dünyasına girmeye başlamışlardır.”(Kitapçı,2002:266-267).

2.3.2. SELÇUKLU DEVLETİ VE İSLÂMİYET

“İslâm dünyası Selçuklu Devletinin kurulmasından yani XI. asrın hemen başlarından itibaren çok büyük sıkıntı ve buhran içerisinde bulunuyordu. Daha Abbasi yönetiminde ortaya çıkan mezhep kavgaları ve çatışmalardan dolayı oldukça zor dönemler yaşayan İslâm medeniyeti, bir taraftan Şiielerin yıkıcı faaliyetleri diğer taraftan da İslâmiyet üzerine taarruza geçen Bizans İmparatorluğu ile uğraşmak zorunda kalıyordu. Tam bu dönemde göçebe kitlelerinin süratle İslâmlaşması gerçekleşmiştir. İslâm medeniyetinin karşılaştığı buhranları yatıştırarak medeniyete yeni bir hız verip onun XVI. asra kadar dünyanın üstün bir medeniyeti olarak yaşayabilmesinin ve bunun neticesi olarak da Büyük Selçuklu Devletinin kurulması eserdir. Bu suretle İslâm âlemine giren bu taze ve enerjik unsur sayesinde İslâm ideolojisi tekrar ilk zamanlardaki gibi ruh ve gücünü kazanarak dört asırlık bir ömürden sonra parçalanmaya yüz tutmuş bir medeniyet, daha asırlar boyunca yaşayarak bir hayatîyet kazanmıştır”(Turan,2002:295).

Artık bundan sonra İslâm medeniyeti yeni bir safhaya girmiş bulunuyordu. Selçukluların ve daha sonrasında Osmanlıların sevk ve idaresiyle zamanımıza kadar gelen

İslâm medeniyeti, Türk kültürünü de içine alarak yeni bir sentezle yoluna devam ediyordu. “1071’de Malazgirt ile birlikte gerçekleşen hadise ile Anadolu’nun Türkleşmesi gibi sonuçları itibariyle de çok daha büyük tarihi olayın gerçekleşmesi ile sonuçlandı. Büyük Selçuklu sultanları için Anadolu’da girilen fetihler, bir yandan İslâm’ın en önemli dış düşmanını yenmeyi ifade ederken, diğer yandan da Orta Asya’dan göçen Türk kitlelerini yerleştirecek bir yurt bulmak anlamına geliyordu. Bulunan bu yurt Türk ve İslâm tarihinin en büyük hamlesi olarak cihanşümul Osmanlı Devletini meydana getirdi.”(Turan,2002:296).

2.3.3. GAZNELİLER VE İSLÂMİYET

Türklerin arasında İslâmiyet’in yayılmasını sağlayan devletlerden biri de Gaznelilerdir. Hindistan’a 17 sefer düzenleyerek Hindistan ve çevresine İslâmiyet’in yayılmasına katkı sağlamışlardır. Hâkimiyeti altına aldığı bölgelerde Sünniliğin yayılması için faaliyetler göstermişlerdir. Bu faaliyetlerin başında bulunarak liderlik yapan Gazneli Mahmud, 927 tarihinde tahta çıkan Türk-İslâm tarihinin en büyük sultanlarından biri olarak adını yazdırmıştır. Sünni Müslümanlığı geniş alanlara yaydığı için kendisine “sultan” unvanı atfedilmiştir.

BÖLÜM III

3. ŞAMANİZM’İN TÜRK İSLÂM ANLAYIŞINDA VE KÜLTÜRÜNDE YER ALAN İZLERİ

Türklerin VIII. yüzyılda İslâmiyet’i kitleler halinde kabul etmelerine rağmen daha önceden bağlandıkları ve inandıkları Şamanizm inancını hemen terk etmeleri kolay olmamıştır. Konargöçer Türkler, İslâm ile karşılaştıklarında ilk önce yadırgamışlar, sonrasında ise Şamanizm’e ait inanç ve uygulamaları İslâm’ın içerisinde yoğurarak uygulamışlardır. Şamanizm ile birlikte anaerkil bir anlayışın örneklerini içerisinde barındıran bir inanç sistemi olan Şamanizm’i ataerkil anlayışın hâkim olduğu İslâm’ın benimsenmesi konusunda da zorluk yaşamışlardır.

Bilgilerden de anlayabileceğimiz gibi yeni gelen dinle birlikte yeni gelen geleneklere insanlar alışmakta zorlanmışlar ve eski inanç içerisinde yer alan eski gelenekleri yeni gelenekler içerisinde sürdürmeye devam etmişlerdir. Şamanizm’in Alevi-Bektaşî kültürüne de etkisi oldukça fazla olmuştur ve bu kültürün göçebe Türkler arasında hızlı bir şekilde yayılmasına vesile oldu. Biz de ikisi arasında nasıl bir bağlantı olduğunu inceleyeceğiz.

3.1. ALEVİ VE BEKTAŞİLİK ANLAYIŞINDAKİ ŞAMANİZM'İN İZLERİ

Alevilik ilk olarak siyasi tartışmalar ile şekillenmiş sonrasında ise İslâm'ın kabulü ile birlikte kültürel etkiler ile halklar arasında yorumlamaların olması ile ortaya çıkışı daha da belirgin hale gelmiştir. Peygamber'in vefatından sonra sorun haline gelen halifelik nedeni ile savaşlar ve çekişmeler yaşanmıştır. Hz. Ali'nin itirazı ile de tartışmaların ilk ateşi filizlenmiş oldu.

Halife Osman'ın ölümünden sonra Hz. Ali'nin halifeliği elde etmesi ile birlikte karşı taraf Hz. Osman'ın ölümüyle ilgili olarak Hz. Ali'yi suçlamışlardır ve bu yüzden Hz. Ayşe bir ordu kurarak Hz. Ali'nin karşısına geçmiştir. Bu savaşta tarihe Cemal Savaşı olarak geçmiştir. Bu savaşta her iki taraftan da pek çok insan ölmüştür. Fakat yenen taraf Hz. Ali'nin tarafı olmuştur.

“Bunun ardından Osman'ın kanını bahane eden Şam valisi Hz. Ali'nin karşısına çıktı ve savaş sonrası yenileceğini anladığından Kur'an sayfalarını mızrakların ucuna takarak halifelik meselesine Allah'ın karar vermesi gerektiğini söyleyerek halifelik meselesini hakeme bırakarak kurnazlık yaptı. Böylece İslâm tarihinde Kur'an'ı siyasi hedefleri uğruna kullanan ilk kişi olarak tarihe geçti. Tüm bunların ardından Muaviye halife olarak devletin başına getirildi. Dinin siyasi emeller için kullanılacağı, kavgaların olacağı bir yönetim biçimi böylelikle inşa edilmiş oldu.”(Medeni,2021).

Anadolu'daki Aleviliğin oluşma ve şekillenmesi daha sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir. “Türklerin İslâm'ı kabul etmesi ile birlikte Orta Asya Erenleri, Arap milliyetçiliğine bağlı din anlayışını kabul etmeyerek, Türk gelenek ve göreneklerini içerip yorumlayan, İslâm ahlakına önem veren bir din anlayışını geliştirmişlerdir. Bu anlayış Anadolu Müslümanlığı olarak adlandırılmıştır ve Emevi ailesinin geliştirdiği anlayıştan oldukça farklı olmuştur. İslâm dininin Orta Asya ve orda bulunan boylara kadar yayılması ile birlikte Orta Asya'da bulunan Türk boyları İslâm dinini kabul etmiştir. Bu göçebe halde yaşayan boylar İslâm'ı kabul etse dahi içerisinde Şamanizm'i yaşatmışlardır. Peygamber soyundaki on iki imam anlayışı Şamanizm'deki soydan gelen kutsallık ile benzerliğe sahiptir.”(Medeni,2021 :272-273).

Şamanlık ve Aleviliğin kutsallık anlayışında buluştuklarını söyleyebiliriz. “Özellikle Şiiliğin Anadolu yorumu olan Alevilik ve Bektaşilik anlayışını yeniden yorumlayan Hacı Bektaş Veli'nin tasavvuf kültürünün Türkler arasında çabuk kabul görme nedenleri arasında bu da yer almaktadır. Türk boyları Şamanlığa çok yakın gördükleri bu anlayışa kayıtsız

kalamayarak bu tasavvuf anlayışını özümseyerek eski şaman inançlarını bu akım içinde rahat yaşayabilme imkânı bulmuşlardır.”(Medeni,2021:274). İslâm’ın Orta Asya’ya gelmesi ile birlikte Orta Asya’da bulunan ve eski inanış olan Şamanizm ile karşılaşması ve kaynaşmasını bunların ardından Anadolululaşmasını araştırmacı Dr. Mehmet Eröz şu şekilde ifade etmektedir: “Alevilik ve Bektaşiliğin ana kaynağı Türk kültürü ve Türk dinidir.”(Eröz,1992:10). Mehmet Eröz’ün söylediği ifadeyi şu şekilde de dile getirebiliriz: Alevilik ve Bektaşiliğin İslâm ile Şamanizm’in sentezleyerek oluşan bu oluşumun ardından uzun bir seyahate çıkarak birçok coğrafya da yer alan bunun ardından Anadolu’ya gelen tasavvufi bir düşüncedir.

Toplumun kültürleri olarak ifade ettiğimiz şeyler bir topluma ait olan efsaneler, hikâyeler, elle yapılmış ürünler, folklorik unsurları, müzikleri, dinleri, kitapları, yemek kültürleri ne kısa zamanda kazanılabilecek ne de kısa zamanda ortadan kaybolacak şeylerdir. Bu nedendir ki yüzyıllardır sahip olunan bu unsurlar müzik, din vb. başka bir müzik ya da başka bir dinle karşılaşıldığında hemen bırakılmaz ya da değişmez. Bu unsurların kültüre dönüşmeleri, değişimleri ve farklılaşmaları yüzyıllar sürmektedir. Bu değişim ve farklılaşma da tamamen olmaz, eskinin izlerini de içerisinde barındırmaya devam eder. Bunlardan biri de Şamanizm’dir. İslâm’ın içerisinde Şamanist unsurların bulunduğunu görebilmekteyiz ve mutlaka Şamanizm de kendi içerisinde farklı inançlara ait izler taşımıştır.

3.1.1. Dede Rolü

Alevilik ve Bektaşiliğin merkezinde merasimlerin dedeler rehberliğinde gerçekleşiyor olması gösterebilir. Dede; Alevilik anlayışına sahip kişilerce rehberlik yapan kutsal bir kişi olarak görülmüştür. Bu yönden baktığımız zaman Alevilik-Bektaşilik anlayışındaki Dede’nin Şamanizm’deki şaman/kam işlevini yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Dede seçiminde soydan geçiş bulunmakta ya da daha önce dede görevini yapmış birinin soyundan olmasına dikkat edilmektedir. Şamanlık ’ta da böyle bir anlayış bulunmaktadır. Bu benzerlikler dolayısı ile bu anlayışın Şamanizm’den Aleviliğe bırakılmış bir miras olduğunu söylemek mümkündür. Şamanlık ve Alevilik-Bektaşilik anlayışında seçiliş şekilleri dışında; giydikleri kıyafetler, gördükleri saygı ve sevgide de benzerlikler bulunmaktadır. Yapılan ayın sonrası şamanlara evin sahipleri tarafından hediyeler verilmektedir. Bu hediyelerin verilmesini biz Alevilikte de görebilmekteyiz. Alevilik anlayışında görev yapan dedelere de hediyeler verilmektedir. Dedeler de tıpkı Şamanlar gibi sözlü halk ürünlerinin nesilden nesle aktarılmasında rol oynarlar. Şamanların hastaları tedavi

edebildiği gibi dedelerin de tedavi edebildiği ve dedelerin de olağanüstü güçlere sahip oldukları düşünülmektedir.

Bazı toplumlarda şamanların ayinlerinde davullarının yanında asaları da yer alır. “Dedelerde bulunan asalar şaman asalarına benzemektedir. Alevi cemlerinde asaların adına: serdeste, tarik, erkân, zülfikar ve alaca değnek denilen asa cemde bulunur.” (Şener,2000:97).Bazı bölgelerde ayinlerde asaların kullanılması zorunludur. Şamanizm’deki anlayışların temelinde, iyilik ve kötülüğe sebep olanlar ruhlardır ve bu anlayışın Alevilik de de olduğunu görebilmekteyiz. Yusuf Ziya Yörükân’a göre: “Aleviler iyiliğin, kötülüğün, kıtlığın ve bereketin erenleri gücendirmenin fenalığı; onlara hak, hediye ve kurban takdim etmenin ise gerekli olduğuna inanırlar. Günahları dedelerin affedebileceğine kanidirlir.”(Yörükân,2006:27).

Benzer olan diğer bir yön ise şamanlardaki şamanın etinin parçalanıp yenmesi ile yapılan şamanın arındırılması geleneğidir. Bu arındırmanın ana amacı şamanın nefsinin terbiye edilmesi, günahlarından arındırılmasıdır. Alevilik-Bektaşilik anlayışında da bu nefsin terbiyesini görmekteyiz. Bu süreç adayın kendisini ölmeden önce ölmesi, arınması ve kendisini ruhlara sunması anlamındadır. Ölmeden önce ölmenin tüm tasavvuf akımlarında bulunmaktadır. Tüm bunlara baktığımızda Türklerin Şamanizm’e ait olan eski inançlarından vazgeçmeyerek yeni inanılan inanç içerisinde yer alan gelenekleri ile yoğrulması ile birlikte Alevilik-Bektaşiliğin içerisinde kendi milli inançlarını yaşatmaya devam ettiklerini söyleyebiliriz. Orta Asya’da yeni bir Türk İslâm anlayışı oluşmuştur. Türkler cinsiyet ayrımı gözetmeden herkesi yaradılıştaki bir görmüş ve Arap kültüründen gelen Haremlik-Selamlığa da uymamışlardır. Şamanizm’de kadın erkek bir araya toplanarak ayin esnasında esrime sürecine katılmışlardır. Alevi-Bektaşilerde de dini törenler kadın erkek ayırmaksızın bir araya gelip, toplanıp şaman esrime sürecinin farklı bir şeklini yapmaktadırlar (Medeni,2021).Müslümanlarda ölüm ve ölümün ardından yapılan aş merasimi ile Şamanlıkta da 3,7 ve 40. günlerde yapılan merasimlerin uyduğunu görebilmekteyiz. Bu merasimler günümüzde de halen devam etmektedir.

“Alevi-Bektaşî anlayışında da ölü aşî geleneğinin yer aldığını bilmekteyiz. Alevi-Bektaşilikte yer alan ölü gömme ve cenaze sonrası aş merasimleri Eski Türk dini ve kültürlerinden izler taşımaktadır. Özellikler Mersin Silifke’de ki tahtacılar aî geleneklerin Şaman defin merasimleri ile uyduğunu görebilmekteyiz. Sosyolog Prof. Dr. Mehmet Eröz, Alevi ve Bektaşilikte cem töreninde yer alan içki ile Şamanizm’de yer alan içki konusu hakkındaki şunları söylemektedir: “Alevilik ve Bektaşilikte içilen içki, alınan dem manasına

gelmektedir. Alevilik ve Bektaşılık anlayışında içilen içkiye “rakı”, “şarap” denilmeyip, şaşmaz bir kaide olarak “dolu” denilmektedir.”(Eröz,1990:293). Anlaşıldığı üzere bu anlayışa sahip kişilerde içki bir çeşit kurban olarak düşünülmektedir. Bu kurban çeşidi de kansız kurbandır. Biz kansız kurban örneğini Şamanizm’de de görebilmekteyiz.

3.1.2. Ölü Gömme Geleneği

Evliya, Eren diye tanımladığımız kişilerin mezarının daha gösterişli yapılmasının nedenlerinin altında şaman inançlarına ait gelenekler yatmaktadır. İnsanların kısmet istemek için, çocuğu olmayanların çocuk sahibi olabilmesi için türbelerden istekte bulunması şamanlardaki ruhlara ithafen yapılan kuklalardan ve sonrasında bu kuklalardan isteklerde bulunmaktan bir farkı yok gibi görünmektedir. Bu kuklalarda töz ve ongon olarak isimlendirildiğini önceki bölümlerde ifade etmiştik. Şamanlardaki töz, ongon kuklaları Türklerin İslâm ’ı kabul etmesi ile birlikte evliya olarak anılan kişilere bürünmüş ve onlar kutsal görülmüştür ve halen daha kutsal görülmektedir.

Bu inanışa bir örnek olarak Eyüp Sultan’da yapılan bir uygulamayı gösterebiliriz. İnsanlar iş bulmak için Eyüp Sultan’a gider ve şapkalarını Eyüp Sultan Türbesine asarlar, kız ve erkekler için kısmetleri açılması amacıyla musluklar açılır ve “kısmetin su gibi aksın” denilir. “Bunun nedeni “Kısmet Tanrısına” yönelik bir yakarıştır.” (Medeni,2021:282). Yusuf Ziya Yörükân’a göre: “Bütün ilkel inanışlar mistiktir. Bu sebeple dinler sofuluk ve tarikat perdeleri altında devam etmiştir. Bu ayinler ve akideler sofuluğun icabından görülmüş olmasına rağmen, hakikatteki eski geleneklerin devamıdır.” (Yörükân,2006:32).

3.1.3. Alevilik Ve Merasim

Alevilik İslâm’ın ilk dönemlerinde yorumlanarak oluşan inanç sistemi haline gelen tasavvufi bir anlayıştır. Alevilik ilk başlarda siyasal nedenlerle ortaya çıkmışsa da, daha sonrasında şaman inancına ait gelenekler ile bu anlayış yoğurularak devam ettirilmiştir.

Alevilerde kurban merasimi yılda bir defa, bir tepe veya dağda gerçekleştirilir. Et dışında kalan parçalar ateşe atılmaz, bir yere gömülür. Şamanlarda Aleviler gibi kurbanlarını dağda veya tepede keserlerdi ve kendilerine özel merasimler yaparlardı.

3.2. ŞAMANİST İNANCIN YANSIMALARI

Türkler İslâm ’ı kabul etseler de İslâm ’dan önce var olan ve inanıp bağlanmış oldukları Şamanizm’i tümden silip atamamışlardır. Kuşkusuz bu kadar bağlı oldukları bir

inancın izleri bugünde hala hayatımızda, yaşantımızda uyguladığımız inanç ve kültür uygulamaları içerisinde yer almaktadır

3.2.1. Üfürükçülük

Şamanizm inancında yer alan şamanların görevlerinden biri de hastalıkları tedavi etmektir. Tedavi etme yöntemlerinden birisi de üfleme, üfürükçülüktür. “Bu uygulamaya göre hasta olan kişi tedavi olmak için şamanın karşısına geçer. Şaman birtakım sihirli oyunlardan sonra kurutulmuş bir peyniri elleri ile ezer ve avuçlarına alarak hastanın ağzına doğru üfler. Bu peynirin günümüzde antibiyotik özelliği taşıdığı bilinmektedir. Dolayısıyla hastalarda kısmen de olsa iyileşme belirtilerinin olması ve bundan dolayı da şamanın tebrik edilmesi olasıdır.”(Öğretici,2019:23).

Eski Türklerde şamanlar bir şeyleri üfleterek hastaları tedavi etmekteydiler. Günümüzde de üfleme yöntemi ile tedavi şekilleri yer almaktadır. Bu tedavilerin günümüze ve İslâm’a uyarlanış biçimine baktığımızda şamanların yerini hocalar veya tecrübeli olarak varsaydığımız dua eden kişiler almıştır. “Üfleme yapılmadan önce Kur’an’dan dualar ve ayetler okunur. Bu sayede bu gelenek kamufle olmuş biçimde İslâm ile birlikte ilerlemiştir. Her ne kadar bu gelenek İslâm içerisinde kamufle olmuş olsa da Şamanizm unsurlarını barındıran bu vb. uygulamaların izahında karşımıza “rukye” kavramı çıkmaktadır.” (Öğretici,2019:24). “Rukye, hastalık ve kötülüklerden korunmak veya kurtulmak amacıyla dua okuyup üfleme anlamında bir terim.”(Çelebi,2010:220) olarak bilinmektedir. Bu tanıma baktığımızda bu geleneğin İslâm’a ait olabileceğini düşünebiliriz, fakat hadisi şerifler ve üfleme geleneğinin tarihi bize aslında öyle olmadığını göstermektedir.

Rukyenin ilk ortaya çıktığı zaman ve kimler tarafından ilk kez uygulamaya koyulduğu bilinmemektedir. Bunlara karşın cahiliye döneminde tedavi edici olarak uygulandığı bilinmektedir. “Hz. Peygamber’in hadislerinde yer alan rukye ile cahiliye zamanında ki rukye de ki benzerlik sadece isimdedir. Cahiliye döneminde hastalıkları iyileştirmek açısından tıbbi yönden uygulanırken, Hz. Peygamberimizin zamanında, onun izin verdiği şekilde sadece dua ve ibadet olarak yapıldı. Mutlak şifa rukye ve benzerinde değil, sadece Allah’tan beklenir.”(Atmaca,2006:1-40).

“Rukye daha çok ipliklerde atılan düğümlerle edilen dualar ile uygulanmaktaydı. Ayrıca direkt olarak hastanın kendisine, ağrının olduğu yere okumak, üfleme, büyüden kurtulmak için boncuk ve nazarlıklar kullanmak şeklinde de yapılmaktaydı. Ülkemizde din sömürücülerinin yaptığı rukye diye bilinen uygulamaların dini olmaktan ziyade, folklorik

uygulamalar olduğu belirtilmektedir.”(Çelik,1995:264). Biz bu bilgilerden anlıyoruz ki ülkemizde bugün yaygın olarak görülen ve yapılan üfleme tekniği Hadis-i Şeriflerde yer alan rukye ile ilgili değildir.

3.2.2. Paçavra Asmak, Kurban Kesimi

Kurban kelimesinin etimolojisine baktığımız zaman İbranice 'de “Kurban” kelimesine dayandığını ve Arapçada K-R-B” kelimesine karşılık geldiğini görebilmekteyiz. Günümüze kurbanın kelime anlamına baktığımız zamanda da “adak, hediye” gibi anlamlara karşılık geldiğini görmekteyiz. Kısaca kurban etmek, Allah'a yakın olmak, O'nun rızasını alabilmek amacıyla yapılan bir ibadeti ifade etmektedir. Bu amaç için kesilen hayvana da kurban ismi verilmektedir.

Divani Lügati-it Türk'te kurban kelimesinin karşılığı olarak “yağış” kelimesi yer almaktadır. Yağış, “İslâm 'dan evvel Türkler 'in adak için yahut Tanrılara yakınlık elde etmek için putlara kestikleri kurban”(Atalay,2006:80)olarak tanımlanmıştır. Yine bu eserde geçen diğer bir kelime de ıduk\ıdhuk kelimesidir. “İdhuk: Kutlu ve mübarek olan neşen. Bırakılan her hayvana bu ad verilir. Bu hayvana yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırılmaz; sahibinin yaptığı bir adak için saklanır.”(Şeşen,2000:132) şeklinde bir tanımlama yapılmıştır. Kurban için seçilen hayvanın hayatının, bağlanması ve serbest bırakılması usulü vardır. Türkler buna “ıduk” derlerdi. “Kırgızlar bugün süt veya kınızı etrafa serpererek saçığı şeklinde kurban adetlerini devam ettirmektedirler. Yine Kırgızların hastalıklardan kurtulmak ve kaybolan eşyaları bulabilmek için kurban kesme adetlerini devam ettirdikleri bilinmektedir.”(Erdem,2002:169).

Kurban kelimesine yönelik araştırmalar yapan araştırmacılar kurban kesme, sunma ritüelinin çok ve tek Tanrılı pek çok dinlerde bulunduğunu ve farklı uygulamalar ile yapıldığını belirtmektedirler.

Eski Türklerde yer alan kurban anlayışına baktığımızda, kurban ritüeli adında yapılan merasimlerin olduğunu bilmekteyiz. Bu ritüelin yapılma amaçları: Var olduğuna inanılan yüce varlıklara yaklaşmak, onları memnun etmek ve saygı göstermektir. Yapılan kurbanlar genel olarak kanlı ve kansız olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilir. Ayrıca eski Türkler doğada bulunan her varlık ve her unsurun bir ruha sahip olduğuna düşünerek onları yüce görmüş ve onları takdis etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki yüce gördükleri varlıklara yönelik kurban adanmışlardır.

Türk halkının bulunduğu, yerleştiği ve yurt edindiği her yerde ağaç kültürüne dair izler görebiliriz. Ağacın kült olarak kabul edilmesinde fiziksel varlığından dolayı değil, manevi olarak ondan alınan güç ile kutsallaşarak kült haline getirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Önemli olarak değinebileceğimiz bir başka nokta da her ağacın kült olarak seçilemeyeceğidir. Kült olarak seçilen ağaçlar daha çok yüksek yerlerde ve buldukları bölgede yalnız olan ağaçlardır. Ağaç kültürü ilkel zamanlarda göçebe yaşam süren insanların yurt kurdukları ırmak ve dere kenarlarında bulunan ağaçların onların akıllarında kalmasından dolayı önemli bir kült haline gelmiştir. Ağacın kutsal sayılmasındaki başka nedenler de: Ağacın köklerinin yerin altına kadar inmesi, dallarının gökyüzüne doğru uzaması, mevsimine göre dökülüp tekrar açıp yeşillenmesi gibi özellikleridir.

“Türk Şamanistlerde de görüldüğü üzere ağacın maddi varlığına tapma gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Doğada bulunan varlıklarda güç bulunduğu inandıkları için sadece onlara kutsallık atfetmişlerdir. Divanı Lügat-it Türk de de iduk kelimesi: kutlu, mübarek olan her nesne ve bırakılan her hayvan için kullanılır.”(Kaşgarlı Mahmud,1992:64). “Türklerin inandıkları en kutsal olduğunu düşündükleri ağaç kayın ağacıdır. Şamanlar ayin sırasında alazlama yaparken vs. kayın ağacını kullanırlardı ve davullarında da kayın ağacı motifi yer alırdı. Nezir kurbanları ve yağmur duaları bu ağaçların yanında yapılırdı.”(İnan,2000:64).

Günümüzde Anadolu’ya bakınca da pek çok yerlerde ağaç kültürünün öneminin hala varlığını sürdürmekte olduğunu görebiliyoruz. “Doğu Anadolu bölgesine baktığımızda Siirt, Tunceli, Adıyaman ve Elazığ gibi yerlerde tek, yalnız halde bulunan meşe ve ardıç ağaçlarını kutsadıkları bilinmektedir. Bu yörede yaşayan insanlar yılın belirli zamanlarında bu ağaçları ziyaret ederek bir takım pratikler yapmaktadırlar. Ayrıca ağaçlara adaklar adayıp, dallarına dilek dileyerek çaput bağlamaktadırlar.” (Rışvanoğlu,1975:162-163).

“Adana civarında Dört Yol ve Çay arasında bulunan bir ağaca o yörede yer alan halkın “Cennet Ana” dedikleri ve hasta çocukları tedavi amacıyla getirip çaput bağlayıp öptükleri belirtilmektedir.”(İnan,1976:186).

“Malatya yöresine batığımız zaman takdis edilen ağaçların belirli isimler ile tanımlandığını görebilmekteyiz Örneğin; Ziyaret ağacı, Ulu ağaç, Dilek ağacı, Çaputlar Çalı, Hacım sultan vb. Bu takdis edilen ağaçların yanına gidilir, dilek tutularak çaput bağlanır ve bazen de yiyecek ikram edilir.”(Oymak,2001:63-69). Ağaç kültürü hala birçok yörede canlı

olarak yaşatılmaktadır. Malatya yöresinde de gördüğümüz gibi bu ağaçlar yüksek tepe veya dağlarda yalnız olarak bulunmaktadır. Takdis edilme nedenlerinden biri de budur.

İslam inancında, halk inanışları içerisinde yer alan bu tür dini uygulamaların biçim değiştirerek varlıklarını sürdürdüklerini görebiliyoruz. Doğada yer alan her unsur insanları etkilemekte ve dikkatlerini çekmekte, ona saygı duymalarına neden olmaktadır. “Ağaç dikmek sevaptır” sözü de ağaç kültürünün izinin bir kanıtı olarak gösterilebilir.

Eski Türklerde kurbanlar kanlı ve kansız olarak iki şekilde sunulur. Abdülkadir İnan'a göre, kansız kurbanlar şu şekildedir: “Saçı (libation), yalma (ağaçlara ve şaman davuluna bağlanan paçavralar), tösleri (ongon), yedirme (ağzlarını yağlama), ateşe yağ atma ve şarap serpmeye gibi. Kansız kurbanların en önemli olanları ruhlara bağışlanarak saliverilen hayvanlardır. Bu hayvanlar genelde sahibinin yaptığı bir adak için saklanırlar.” (İnan,1968:618).

Türkler bunun haricinde özel tören, ayin, ölüm vb. günler de de kurban kesmiş ve sunmuşlardır. Şamanist inanca sahip Türk boylarından biri olan Kırgızlarda da kurban kesme ritüeli önemli bir yer almıştır. Kırgızlar yer-su ruhlarına, ocak-ateş ruhlarına ve Umay'ın ruhuna da kurban sunmuşlardır. “Kurban kesme geleneği Kıpçaklarda da mevcuttu. Onlarda da bu gelenek kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Fakat onlarda sığır, deve, koyun, keçi gibi hayvanların yanı sıra geyik ve köpek de kurban olarak sunulmaktadır. Ayrıca başka Türk kavimlerinde görülmediği halde Kıpçaklarda insan kurbanlarının varlığına dair bazı rivayetler yer almaktadır.”(Gökbel,1998:183).

İslâm dinine göre kurban edilebilecek hayvanlar: koyun, keçi, sığır ve manda gibi hayvanlardır. Vahşi hayvanları kurban etmek doğru değildir. Hayvanlarda koyun ve keçinin bir yıllık olmuş olanları kurban edilir. Sığır ve mandanın ise iki, devenin ise beş yıllık olanı kurban edilebilir. Tüm Türk toplulukları tarafından yerine getirilen bu gelenek, önceleri ruhlar için yapılırken günümüzde kefaretle ve şükran kurbanlarına dönüştüğünü görebiliyoruz. Günümüzde de olduğu gibi Eski Türklerde de kesilen etler komşulara dağıtılmaktaydı. “Kurban merasiminin en önemli hususu: Eski Türkler Gök Tanrı'ya sundukları kurbanları kutsal görmüşler ve kurbanın kemiklerinin kırılmasını uygun görmemişlerdir. Bu durumun günümüzde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde uygulandığı bilinmektedir.”(Göngör,2007:3-4).

3.2.3. Yog Töreni, Mezar Taşı, Mezar Ziyaretleri, Mevlit Geleneği

Yog Töreni yani diğer bir ifade ile matem törenini Kaşgarlı Mahmud: “Yog; ölüyü gömdükten sonra dönenlere üç veya yedi gün boyunca verilen taamdır, yemektir.”(Kaşgarlı Mahmud,1985:143) şeklinde ifade etmiştir. Yog Töreni ölümler kültürü ile bağlantılı önemli törenlerden ve ritüellerden biridir. Bu törende yemeğin sadece orda bulunan yaşayan insanlara değil ölen kişiye de ikram edildiğine inanılır.

“Kırgız ve Kazak Türklerinde çok uzun zamanlar boyunca bu gelenek devam ettirilmiştir. Ölümler mezarına kırmızı dökülür, et parçaları atılır; kesilen hayvanın yağları alınıp ölen kişiye değmesi için ateşe atılır. Kur’an okuyarak ağıt yakan kadınların sesleri birbirine karışırdı. Yüzlerce çadırda hocalar Kur’an’ı Kerim okur geride kalan diğer ayrıntıları da Şamanizm’in geleneklerine göre yaparlardı.”(İnan,2000:464-466).

Yog törenlerinde ikram edilen yemek geleneğinin çok eski tarihlere dayandığını biliyoruz. Türkler İslâm ’ı kabul ettikten sonra da bu geleneği İslâm ’a göre yorumlayarak devam ettirmişlerdir. Bugün hala Anadolu’nun pek çok bölgesinde bu gelenek ölümün yedinci, kırkinci ve ölümün yıldönümü vs. günlerinde yapılmaya devam ettirilmektedir. Fakat İslâm ’a baktığımızda İslâm’da bu tür geleneklerin olmadığını görüyoruz. Türkler Şamanizm’e ait bu geleneği İslâm ile meç ederek günümüze kadar sürdürmeye devam etmişlerdir.

“Mevlid kelimesi Arapça kökenli “Viladet” sözcüğünden türetilmiştir ve çoğulu “Mevalid”dir. Kelime anlamı olarak insanın doğduğu yeri, dünyaya gelişi ve doğduğu zamanı taşımaktadır.”(Akdağ,2008:85). Mevlit kelimesi ayrıca “Hz. Muhammed’in dünyaya gelişini, doğumunu anlatan eser(Develioğlu,1993) olarak da bir şiir türünün adını almıştır.

Mevlit törenleri zaman içerisinde günümüze gelene kadar çeşitli değişiklikler geçirmiştir. Bu değişimleri geçirecek ilahi ve kasideler ile daha da zenginleşmiştir. Mevlit törenlerinin geçirdiği değişimler içerisinde belki de en önemlisi icra edildiği ortam ve işlevde oluşan değişimdir. Sadece Hz. Peygamberin doğumu ve onun üstün erdemlerini anmaya yönelik yapılan törenler artık Anadolu’nun çeşitli yerlerine yayılmış ve değişik amaçlarla farklı ortamlarda icra edilir hale gelmiştir. Günümüzde çoğunlukla mevlit törenlerinde okunan manzumelerin kim tarafından yazıldığını, yazılış amacını bilmeyen Anadolu’da bulunan halk, icra edilen mevlit törenlerine gitmeyi dini bir görev olarak görmekte ve bu törenleri de dini bir tören olarak algılamaktadır(Toygar,1982). Bu sebeple de öncelikle

hayatın geçiş törenlerinde “mevlit okutmak” vazgeçilmez dinî bir görev olarak kabul edilmektedir. “Mevlidin anlam olarak “doğum” u taşması fakat ölüm törenlerinde icra ediliyor olması her ne kadar zıt görünse de mevlit törenlerinin dini bir ritüel olarak algılanıyor olması bu duruma açıklık getirmektedir.”(Bayat, Cicioğlu, 2008:149).

İslâm öncesine ait uygulamalar İslâm dinine uyarlanmış bir biçimde halen devam ettirilmektedir. şamanist kökene sahip bu uygulamalar, halk tarafından gerçek kökeni ve kaynağı bilinmeden İslâm ’a uyacak şekilde örtülmüş ve gizlenmiştir.

Türklerin geçmiş tarihlerden itibaren atalarına son derece sayęı duyduklarını bilmekteyiz. Bu sayęıdan dolayı da çeşitli uygulamalar ve gelenekler geliştirmişlerdir. Atalar Kültü, ts, ongon gibi. Mezar taşları da bu uygulamalardan biridir. Mezarlara mezar taşı koyma geleneği Türklere aittir. Mezar taşı geleneğinin Atalar kültüne dayandığını söyleyebiliriz.

“şaman inancına göre ölen büyüklerin ruhunun Kam’a yol göstereceğine inanılır. Bu inanış, İslâmiyet ile bütünleşmiş Türk toplumunda da görülmekte ve Türkler ulu gördükleri kimsenin ruhlarından medet ummaktadır. Ulu kimselerin mezarları, türbeleri ziyaretçi akımına uğramaktadır. İnsanların uyguladıkları bu inanç, şamanizm’in tesirinin hala Anadolu’da devam ettiğinin güzel bir örneğidir.”(Cam,2015:43-44).

Anladığımız üzere insanlar yüce gördükleri insanların mezarlarını daha belirgin hale getirmek için özel yapılar ile mezarları inşa ederek, bu yapıları süslemişlerdir. Günümüze baktığımızda da gördüğümüz türbeler, yatır benzeri yerler bu inancın devamı niteliğinde ortaya çıkmıştır. Eski Türkler mezar üzerine inşa ettikleri yapının duvarlarına ölen kişinin katıldığı savaşa dair sahneleri çizerek süslemişlerdir. Bu adet eski Türk ve Orta Asya Mezopotamya kültürlerinden kalmadır. Arap İslâm lkelerinde mezar taşına rastlanmaz. Mezarlara taş dikilmesi ve onun adeta bir görsel sanat haline gelmesi İslâm coğrafyasında sadece Anadolu’da vardır. Arap İslâm lkelerinde yoktur.”(şener,2000:105).

Ayrıca mezarların ayakucunda yapılmış küçük su oyukları da şamanizm’den kalan bir uygulamadır. “şamanist inanca sahip kişiler ölenlerin ruhlarının susadıklarında kalkıp bu su oyuklarından su içeceklerine dair inanca sahip oldukları için bu oyukları yapmışlardır.”(Sarı,2016:39). İslâm’in kabulü ile birlikte de bu gelenek kuşların gelip su içeceği düşüncesi ile devam ettirilmiştir.

Geleneksel Türk dininden Anadolu’ya getirilen uygulamalardan biri de topluca yapılan mezar ziyaretleridir. “Türkler ölülerini defnettikleri yerlere “sin, kabir, meşhed vb.”

isimler vermişlerdir. Fakat en yaygın olarak kullanılan kelime mezar ve mezarlıktır. Halk tarafından gerçekleştirilen mezar ziyaretleri genel olarak arefe ya da bayram günlerinde yapılmaktadır. Bu durum ölümler kültürü ile ilişkili olabileceği gibi atalar kültürü ile de bağlantılıdır.”(Güngör,2007:4).

3.2.4. Kurşun Dökme, Nazar Boncuğu, Muska

Eski Türklerde ateşe belli özellikler yüklenmekte ve saygı duyulmaktaydı. Bu saygıdan ötürü de ateşe karşı kötü davranışlarda bulunmak, ona metal bir şey atmak, üstünden atlamak, çöp atmak gibi bazı davranışlar yasak hale getirilmişti. Ateşe bu kadar önem verilmesinin yanında ona yüklenen işlevlerden kaynaklı belirli uygulamalar geliştirmişlerdir. Bu uygulamalardan biriside kurşun dökmedir. Kurşun dökmede ateş kullanılmasının altında yatan neden ateş kültürü ve ateşe yüklenen temizleyici ve koruyucu işlevleridir. Kurşun dökme geleneğinin Türk dünyasının en erken dönemlerinden itibaren ateş kültürü ile bağlantılı olması, bu inanca bağlantılı olarak bugünlere gelmesi, zaman, mekân, kültür ve din değişimine bir şekilde uyum sağlayarak varlığını günümüz dünyasına kadar sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Ayrıca Abdülkadir İnan’a göre: “Şamanistlerde buna ‘kut kuyma’ denir ki ‘kut dökme’ demektir. Kötü ruhlardan birinin çaldığı kutu, yani ‘talih, saadet unsurunu’ geri döndürmek için yapılan bir sihri ayindir.”(İnan,1952:29).

“Kurşun dökme, Türk dünyası ve dünyanın pek çok yerinde uygulanan kişiler üzerindeki nazar, korkuyu ve başka kötü güçleri ortadan kaldırmak için gerçekleştirilen geleneksel bir yöntemdir. Bu gelenekte kurşun dökme herkes yapamaz. İşlemi yapacak kişi çoğunlukla ocak ailelerinden birine mensuptur. Kurşun dökme işleminde, nazar değdiği inanan çocuk bir yere oturtulur. Üzerine bir örtü örtülür. Başının üstüne bir elek koyulur. Bu eleğin içerisine bir parça ekmek, Kur’an, ters bir şekilde ayna ve içi su dolu bir kap koyulur. Bu sırada kurşun, ateşte eritilir. Eriyen kurşun, “Benim elim değil, Fatma anamızın eli” sözleri ve besmele ile birlikte içinde su bulunan tasa dökülür. Bu işlem üç defa yapılır. Bunun ardından kurşunun su içinde aldığı şekle bakılır. Eğer aldığı şekil girintili ve çıkıntılı ise, çocuğun tehlikeyi atlattığına inanılır, şekil düz ve kaypak ise çocuğun durumunun ciddi olduğu kanısına varılır.”(Acıpayamlı, 1963:6). “Kurşun dökme geleneği için kullanılan malzemelerin üzerine konulduğu tepsi sembolik olarak şamanlardaki davulu çağrıştırmaktadır. Bununla birlikte, tepsinin üzerinde yer alan ekmeğin bir kuş veya köpeğe verilmesi, Şamanizm’deki totem/ongun unsuru ile benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Şamanların kendilerine ait ongunlarına sunulan kansız kurbanlar, Ocaklıların uyguladığı

kurşun dökme uygulamasında yine hayvanlara bir parça ekmek sunma şekline dönüşmüştür.”(Kızıldağ, Kızıldağ,2018:293).

İslâmiyet’in kabulünün sonrasında şamanlar ayinlerinde İslâmi duaları okumuşlar daha sonrasında ise İslâmi görünümüne bürünerek hayatlarını devam ettirmişlerdir. Hekimlik, büyücülük, demircilik vs. bütün işlevlerinden sıyrılan şamanın yerine halk hekimliğinin işlerini yürüten ocaklılar almıştır. Anadolu’da her çeşit hastalığın ocağı yer almaktadır. Ocaklının büyük çoğunluğu kadındır ve hastalık tedavisi konusunda kadın ocaklıların daha etkin oldukları söylenmektedir.

Ocaklının kendisine gelen kişiyi okurken verdiği tepkiler ve tetkikler doğrultusunda kişiye nazar değip değmediğini tespit etmeye çalışması, şamanların belirli tekniklerle kişinin hasta olup olmadığını anlamaya yönelik yaptığı tetkiklere benzer. Mesela “Şamanların hastalıkları teşhis etmedeki en eski yöntemlerinden biri ellerini kişinin vücudunun üstünde gezdirerek ısı ve enerjinin olup olmasını belirlemesidir.”(Bayat,2015:248). Ocaklının kurşun dökerken birini okuması, okurken esnemeye başlaması bu tetkikler ile bağlantılıdır. “Ocaklının dua esnasında esnemesi ve gözünden yaş gelmesi, şamanların esrimesine benzemektedir. Ocaklı, okuma sırasında gözlerinden yaş gelirken bir bakıma kendinden geçer ve tüm enerjisini yitirir. Şamanlarda da durum aynı şekildedir.”(Kızıldağ, Kızıldağ,2018:292).

Günümüzde Anadolu’da yapılan kurşun dökme geleneğine Diyarbakır ve Muğla’dan örnek verecek olursak:

“Diyarbakır’da kurşun döküldüğü sırada “Elemlere fiş kem gözlere şiş,” “Nazarı çürüsün,” “Nazarı değenlerin gözü çıksın” şeklinde sözler söylendiği görülür. Kurşunun suya dökülmesi esnasında patlama sesleri çıkarması, nazarın çok şiddetli olduğu yönünde yorumlanır.”(Çıblak, 2004:118).

“Muğla’da dökülen kurşunun ardından çıkan şekle göre nazar olup olmadığına karar verilir ve eğer nazar varsa kurşun kişinin üzerine asılır. Böylelikle nazardan kaynaklı hastalıkların şifa bulup geçeceğine inanılır. Safranbolu’da kurşun dökülmesinden sonra oluşan şekle göre birtakım dualar okunur.”(Eşmeli,2006:72).

Hastalıkların tedavisi kurşun dökerek de gerçekleştirilmektedir. Anadolu’da buna dair örnekler görülmektedir. Bu örneklere bakacak olursak: “Niğde yöresinde demir veya bakırdan yapılmış bir kap içerisine su doldurulur ve bu kabın içine iğne, para, soğan, sarımsak kabuğu, ekmek ve üzerlik atılır. Başka bir kabın içinde kurşun eritilir ve kurşun

dökülen kişiye sıçramaması için kişinin başına bir örtü serilir. Eriyen kurşun kabın içine üç kere döküldükten sonra hastadan bu suyu içmesi istenir.”(Çolak,2015:70).”Mersin Yörüklerinde bu uygulama düşük yapan kadımlara; Suruç’ta ve Elazığ Zazalarında ilk defa sokağa çıkan çocuklara; Gaziantep’te ise çok ağlayan bebeklere yapılır.” (Atmaca,2006:26). “Malatya ve Tunceli’de bahtı açmak için; Rize’de süt kesilmesi ve büyü için; Diyarbakır’da kırk basmasına yönelik yapılan kurşun dökme genellikle kadınlar tarafından uygulansa da bazı yörelerde hocalar tarafından da gerçekleştirilir.”(Parlayan,2012:32).

Nazar boncuğu ya da göz boncuğu olarak tanımlanan bu simge nazar için kullanılmaktadır. Bu sembol Şamanizm’de de kullanılmaktaydı ve günümüze kadar da ulaşmıştır. Bu sembolü kullanarak kendilerini kem gözlere karşı koruyacaklarına inanırlar. Bu sembol ev, eşya, hayvan, çocuklar vs. üzerinde de kullanılabilir. Bu sembol ev, eşya, hayvan, çocuklar vs. üzerinde de kullanılabilir.

Tarihteki Türk topluluklarında nazar boncuğuna “muncuk, moncuk, monçak, nonçok, muyıncak” gibi isimler verilmiş ve bu isimlerin bazıları günümüze kadar varlıklarını koruyarak kullanılmaya devam edilmektedir. Genel olarak boncuk denilmektedir. Bunlar kişinin veya atın boynuna takılan değerli taş; arslan tırnağı, muska gibi şeylerdir(divanı lügatit türk a. İnan).

Türkiye’de nazarmın tesirini azaltmak ve nazarı ortadan kaldırmak için yapılan uygulamalarda su sıklıkla kullanılmaktadır. Dundes, “Nazarmın temel etkisinin kurutma olduğunu ve su-hayat ve kuraklık-ölüm arasındaki mecazen ilişkiye bağlı olarak nazara karşı yapılan uygulamalarda tükürük gibi olmak üzere su kullanıldığını vurgulamaktadır.” (Dundes,1980:102-103). “Bu uygulamaların bazılarında “tü-tü-tü” veya “tu-tu-tu” şeklinde tekrarlı tükürme eşlik etmektedir.” (Kalafat,1992:271-286). Tükürmenin nazarmın etkisini azaltmasıyla ilgili uygulamalarda kullanımı Şamanizm’de kullanımı ile ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü tükürmek şaman törenlerinde de eşlik eden bir unsurdur.

Anadolu’da nazar değmesi için en çok kullanılan semboller göz ve el şeklinde olan sembollerdir. “El şeklinde olan nazarlıklar Anadolu’da “Hz. Fatıma’nın eli” olarak isimlendirilmektedir. Bu sembol madenden yapılmakta ve beş parmak açık halde bulunmakta, nazardan korunmak için kullanılmaktadır.”(Boratav,1997:121).

“Muska, Latince amuletum kelimesinden gelmektedir. Amelutlar işlevleri bakımından iki gruba ayrılmaktadırlar; ilk grup, insanları ve varlıkları dış etkenlerden korumak, uzaklaştırmak, ikincisi ise; iyilik ve güzellik getirdiğine inanıldığı için kullanılmaktadır. İnsanları kötülüklerden koruyacağına inanılan nesnelere “muska”

denir.”(Britanica, X:330).Genellikle bir hastalıktan korunmak veya tedavi amacı ile yazılan ve kullanılan nesnelere dir.

“On birinci yüzyılda Müslüman hekimler ile şamanlar arasındaki rekabet sonucunda Şamanlar şeytanları kaçırmak için kullanılan duaların yer aldığı muskaları kullanmaya başlamışlardır. Dönemin şartlarına ve yeni benimsenen dine uymak için eski şaman dualarına peygamberlerin, meleklerin, evliya ve şeyhlerin adlarını da eklemişlerdir.” (İnan,1952:73). İslâm bilginleri tedavi amaçlı muska taşınmasına izin vermiş fakat bazı şartlar öne sürmüşlerdir. Bu şartlara göre muskada ayetler, dualar, hadisler açık bir şekilde yazılmalı; büyü, tılsım kökenli isim, simge, harf ve rakamlar kullanılmamalıdır. Hastalığın şifasının kaynağının Tanrı olduğunun bilincinde olup şifanın başka yerden geleceğini belirten söz ve işaretler yer almamalıdır. Bu şartlara aykırı yazılan ve kullanılan muskalar Tanrı’ya şirk koşma gibi anlama geleceğinden kullanımı ve yapılması kesinlikle yasaklanmıştır(İnan,1952:73)

“Muskalar genellikle alanında uzman kişiler ve hocalar tarafından şeritler halinde hazırlanan bir kâğıda Kur’an-ı Kerim’den sureler, dua ya da Allah’ın 99 ismi yazılarak hazırlanır.” (Örnek,1966:47).“Başlangıçtan sonuna doğru yedi kat kıvrılarak üçgen haline getirilen muska sonunda muşamba, deri, teneke, gümüşten veya altından yapılmış kılıfa sarılır. Bazen de bir beze dikilerek bir giysiye veya bir kordon ile boyuna asılır bunun yanı sıra kola takılabilir, bir elbisenin içerisinde de dikilebilir.”(Erbek,2002:124). Nazar için yapılan muskanın yedi kat sarılması, muskayı dış etkenlere karşı korunmak, nazarm etkisini veya gücünü azaltmak için yapılması gereken bir uygulamadır. “İslâmiyet öncesi ve İslâmiyet’te üç, beş, yedi gibi sayılar önemli ve uğurlu kabul edilmiştir. Muskanın gücünü artırmak için de yedi kat sarıldığı görülebilmektedir.”(İnan, 1976:228).

Muskalara yüklenen anlam ile daha öncesinde yapılan ongonlara karşı yüklenen anlam benzetmektedir. Bundan dolayı da muskaları ongonların bir türü olarak söylemek mümkündür. Neticede ongonların, Türk toplumunun sonraki dönemlerinde kullanılan muska veya aynı anlam ve işlevde kullanılan nesnelere şeklinde kendini gösterdiğini söylemek mümkündür.

3.2.5. Ateş ve Ocak İnanıcı, Alaslama/Alazlama, Tütsü Yakma

“Alazlama ya da alaslama şeklinde telaffuz edilen kelime ’ateşle temizlenme’anlamını ifade eder.” (İnan,1986:68). “Alazlama kutsal olduğuna inanılan ağaçlara ait dal ve yapraklarla kişilerdeki hastalıkların sağaltımı ve mekânların kötü

ruhlardan arındırılması için gerçekleştirilen yöntemlerdendir.”(Potapov,2012:228). “Alaslama ya da tütsüleme hem koruma hem de sağaltım yöntemleri içerisinde yer almaktadır. Bu yöntemlerde kutsal olarak görülen ağaçlardan, ateş veya ata kültü unsurlarından faydalanılmaktadır.”(Kurt, 2002:281).

“Geleneksel şaman inancından geriye kalan inanışlardan birisi de ateş ve ocak inanışıdır. Türk topluluklarında ateş daha çok temizleme işleminde kullanılmıştır. Ateş kutsal olarak görüldüğü için ateşin yakıldığı ocak da kutsal sayılmış ve su dökülerek söndürülmesi de bugün hala hoş görülmemektedir.”(Güngör,2007:5).

“Amasya’da ölüm olayından sonra ateş yakma geleneği bulunmaktadır. Amasya’nın Göynücek ilçesinde cenazenin yıkıldığı yerin temizlenmesi ateşle yakılarak gerçekleştirilmektedir. Günümüzde ölü evinde mum yakma ya da geceleri ışıkları üç, dört gün açık bırakılır. Yine aynı bölgede mezar başında mum veya ateş yakma geleneği de yer almaktadır. Bazı mezarların baş kısmında mum yakılması için özel bölümler yapılmıştır. Bunlara ek olarak ölenin ardından evinin önünde yakılan ve sabaha kadar yanan ateş, ölen kişinin ardından kalanları temizleyeceği.” (Taştan,2019:78-83) inancından ortaya çıkmıştır.

Ateş hastalıkların tedavisinde de kullanılan bir unsur olmuştur. “Amasya’da huzursuzluk ile ortaya çıkan hastalığın tedavisinde su ve ateş kullanılmaktadır. Tedavi de uygulanan işlemler: Kızdırılan maşa, kürek ve bıçak suda söndürülür.”(Toraman,2022:17). Demirden yapılmış nesnelere seçilmesinin nedeni kötü ruhları korkutarak kaçırabileceklerine dair inançtır. Bu işlemde ateşin temizleyici, arındırıcı özelliğinden yararlanılır.

Arınma ile ilgili başka bir örnek de tütsüleme dir. Bu yöntem ile ortamın arındırılacağına inanılır. “Amasya’nın Göynücek ilçesi Oğuzeli köyünde derme hastalığından kurtulmak için yapılan uygulamalardan biri de ateş kullanmaktır. Amasya’da ateşle tedavi edilen diğer deri hastalığı da kurdeşendir. İki kişi ile yapılan bu işlemde bir tas içerisine su konur ve bu suyun içerisine üç kömür atılır. Ritüelde yara ve kömür arasında kurulan ilişki: Kömür söndükçe yaranında sönüp iyileşeceğine inanılır.”(Alptürker, Ergun, 2017:101-164).

“İğdir’da Nevruz Bayramı salıyı çarşambaya bağlayan bir gecede yapılır. Akşam “tongor/tonkol” adını verdikleri ateşi yakarlar. Ateş yakılırken odunlar kullanılır. “Ağrılığım, uğurluğum tökülsün bu odun üstüne” diyerek ateşin üzerinden atılır. Yağlı çaputlardan yapılan ateş topları havaya fırlatılarak oynanır. Nevruzdan bir gün öncesine “baca-baca” denir. O akşam nevrüz ateşi yakılır ve üstünden atılır.”(Onk,1972:119). Ateş

üzerinden atlayarak kötü ruh ve hastalıklardan kurtulup, arınma inancı Hıdırellez törenlerinde de görülür. “İstanbul’da yer alan Değirmen/Germiyan köyünde Hıdırellez sabahı evlerin etrafına kül dökülür. Bu gelenek; Yılan gibi zararlı hayvanların sokmaması için yapılır.”(Çay,1985:182).

“Kahramanmaraş’ın Elbistan ilçesinin Maraba köyünde, aile reisi çok sevilen bir torunun saçından kestiği bir parça ile ineklerin kuyruğundan aldığı bir parçayı tütsü kabına koyarak yakar. Bu sırada da yılın bereketli geçmesi, insanların ve hayvanların sağlığı için dua okunarak etraf tütsülenir. Sonrasında küller “al Hıdırellez’inizi de ver yazımız” denilerek küller dışarı atılır.”(Çay,1985:184).

“Halk diline ait ateş ve ocakla ilgili beddua ve dualar da bulunmaktadır. Çoluk çocuğu olmayan kişilere “ocaksız” denir. Ocağına baykuş tünesin, ocağın kör olsun, ocağın batsın, oduna ocağına su dökülsün, ocağın tütsün, ocağına incir ağacı dikilsin, ocağın tütmez olsun gibi sözler ocakla ilgilidir”(Kırcı,1998:407). “Bu sözler haricinde evden bolluk, bereketin eksik olmaması, kötülük gelmemesi, soyunun devamı için iyi niyetlerle yapılan dualar da bulunmaktadır. En çok kullanılan dualar: Allah ocağına bağışlasın; ocağın tütsün; ocağın küllensin; ocağından ateş, bacandan duman eksik olmasın.”(Kumartaşlıoğlu,2012).

İslâm öncesinde alazlama tekniği tedavi etme yöntemi olarak da uygulanmış ve “alazlama ocağı” adı verilen bu işlemi yapan kişi ve ailelerin de varlığı bilinmektedir. Alazlama adını verdiğimiz uygulamanın Şamanizm’den kalan bir gelenek olması kuvvetle muhtemeldir. Ateş medeniyete giden yolda bir araçtır. Yararlı fonksiyonlarının yanı sıra ürkütücü özellikleri ile birlikte bir kült haline getirilmiştir. Altay ve Yenisey kamları ayin ve merasimlerde “alaz” diye bağırırlardı.”(İnan,1968:259). Başkurtlar da kırmızı bir bezi yakarak hastanın çevresinde alaz alaz şeklinde bağırırlardı ve biliyoruz ki Al Tanrısı şeklinde adlandırdığımız Tanrı kırmızıdan korkmaktadır. Günümüzde de modern tıbbın yerine bazen tercih edilen alternatif tıbbın içerisinde ateş kullanılmaktadır. Alazlama geleneği de geleneksel ritüelin yoğun bir şekilde yaşatılmaya devam ettirildiği toplumlarda hala varlığını sürdürmektedir.

“İnsanların bu yöntemlerle arındırılıp tedavi edildiğine inanıldığı gibi hayvanların da aynı şekilde tedavi edilebileceğine inanılmıştır. Örnek verecek olursak; Buryatlar, hayvanların bulunduğu ağılların dokuz tarafına ateş yakıp, hayvanları bu ateş üzerinden atlamaya zorlayarak temizlenme ritüellerini yaparlardı.” (Ögel,1995:522). Hayvanların ateş üzerinden atlatılarak temizlenme ritüeli günümüzde Amasya’da yapılan bir gelenektir.

Anadolu'ya bir kült olarak gelen ateşin sonrasında varlığını “tütsü geleneği” olarak sürdürmüştür. Bir maddenin yakıldıktan sonra o maddeden çıkan duman ve ortaya çıkardığı koku ile yapılan işleme tütsü yakma/buhur denilir. Anadolu'da tütsünün kullanım alanları olarak: temizlenmek, nazardan ve kötü ruhlardan korunmak olarak söyleyebiliriz ve tüm bu kullanım alanlarının kökeni Orta Asya'dır. “Şamanistlere göre ateş her şeyi temizler, kötü ruhları kovar. VI. yüzyılda Batı Gök Türk Hakanına gelen Bizans elçilerini ateşler arasından geçirmişlerdir. Bu inancın izleri Müslüman Türklerde de vardır. Buna alaslama denir. Ateşte temizlenme anlamını ifade eder.”(İnan,1986:68).

Semavi ve semavi olmayan pek çok dinde ateşin yarattığı dumanın göğe yükselerek her şeyi Tanrı'ya ulaştırdığına inanılır. Şamanizm'e baktığımız zaman da şamanlar ayinlerinde ateş ve ttsy kullanmışlardır. “Orta Asya inancında bir kişi hastalandığı zaman şaman tarafından bir ritüel gerçekteşirilir. Ateşin temizleme ve arındırma özelliğinden faydalanarak ateş veya tütsü hastanın çevresinde dolaştırılır ve hastalıktan kurtulacağına inanılır.”(Bütüner,2022:977). Tütsüleme işleminin toplumlar tarafından manevi bir temizleme olarak algılandığını görebilmek mümkündür.

Anadolu'da hastalıkların tedavisi için tütsü farklı biçimlerde kullanılmaktadır. “Denizli'de sıtma hastalığını tedavi etmek için hayvan kemiğinden tütsü yapılırken Erzurum'da çocuksuz kadınların ocuk sahibi olabilmesi için ceviz yaprağından tütsü yapılır.”(Kolcu,2004). Tütsü Anadolu ve Orta Asya'da hem hastalıkların tedavisinde hem de hastalıklardan korunmak için kullanılmıştır.

Anadolu'da bazı insanlar başlarına kötü bir şey gelmemesi için de tütsü kullanmaktadırlar. “Kahramanmaraş'ta kış mevsimi girmeden göz döneminde de o yörede ilk defa evlilik yapanın süpürgesi alınıp yakılır ise kışın hafif geçeceğine inanılır. Ayrıca süpürge yakmakla hafif rzgrların çıkacağına inanılır.” (Kalafat,2009:93). Anadolu'da tütsüleme için genel olarak ardı ağacı ve zerlik otu kullanılmaktadır. İslâmiyet öncesinde bu ot ve ağaçlar oldukça kutsal görünmekteydi ve dini ritüellerde kullanılmışlardır. Bu ot ve ağaçların tütsülenmesi ile kötü ruhların o ortamı terk edeceğine inanılır.

Anadolu'da insanların türbelerin etrafında tütsü ya da mum kullanması da İslâmiyet'in kabulünden önce yer alan ateş kültünün devamı niteliğindedir. Ateşin yanarken gittikçe artması, her şeyi yakarak yok etmesi insanların onu kutsal bir varlık görmesine neden olan bazı faktörlerdir. İnsanlar bu faktörlerden ötürü ateşe saygı duyarak ona karşı yapılacak her kötü davranışı yasaklamışlardır.

3.2.6. Alkarısı

Anadolu Türklerinin inanişına göre Alkarısı çoğunlukla ıssız yer ve ahırlarda yaşıyan bir varlıktır. Farklı Türk topluluklarıncı bu unsur “Al, Alkarısı, Alkızı, Albas, Albız, Alms, Almas, Hal anası, Hal karısı vb.” isimlerle tanımlanmaktadır. Var olduğuna inanılan bu varlığa karşı önlem alınmazsa lohısa kadınlara, bebeklere musallat olup, onlarda albasmasına neden olacağına inanılır. “Bu varlık genel olarak çirkin görünümlü , “söylenen her şeyin tersini yapan”, “ayakları tersine dönük, değişik şekillere girebilen”, “dişisi bir ruh” olarak tasvir edilir.”(Beydili, 2004:34-35).

Alkarısı ve albasması: Türk Halk inanişlarında Şamanist dönemlerden kalan ve günümüze kadar gelen bir inaniştir. Orhan Acıpayamlı’ya göre “Al bütün Türk topluluklarının ortak malıdır. Akdeniz’den Çin Denizi’ne, Kuzey Denizi’nden, Hint Okyanusu’na kadar uzanan bölge içinde nerede Türk varsa orada Al ile alakalı bir ize rastlanmak imkânsızdır. Yeryüzünde çok az folklor ürünü, Al kadar geniş ve güçlü yayılma kabiliyeti gösterebilmiştir.”(Acıpayamlı,1961:171-172).

Anne ve çocuk için oldukça tehlikeli olarak görülen bu ruh, Türklerin en eski dönemlerinden itibaren varlığına inanılan, anne ve çocuğun uzaklaştıırılıp, korunmaya çalışıldığı kötü bir ruh olarak inanılmaktadır “Alkarısı için yapılan törenler anne ve çocuğunu ondan uzaklaştıırmak içindir. Çünkü Alkarısı’nın amacı lohısanın ciğerini almak ve pişirip çocuklarına yedirtmek üzere kaynar suya atmaktır.”(Türker, 2008:28).

Araştırmacılar tarafından baksıların törenlerde söyledikleri afsunun tercümesi şu şekildedir:

“Ey şeytanlar, bu ciğeri alın, buna kanaat edin, bu kadını öldürmeyin, zarar dokundurmayın: Koyun ciğeri size yetmez mi? Bu koyun ciğerini ciğer saymıyor musunuz? Öyle ise elime kılıcımı alırım, hesapsız ruhlarımla, size saldırırım.”(İnan, 1986:169).

“Yaygın bir şekilde, Alkarısı olarak bilinen bu ruhun, üç çeşidinin olduğu düşünölmektedir. Bunlar:

1. Kara albastı: Ciddi, ağır başlı bir ruhtur.
2. Kırmızı albastı: İnsanlığın anası olduğuna inanılan bir ruhtur ve Çince metinlerde “kırmızı kadın” olarak isimlendirilir.
3. Sarı albastı: Sarışın bir kadın suretinde görülür genellikle, bazen keçi veya tilki suretinde de görölebilir. Kara albastıya göre daha az yararlıdır. Hoca veya baksı/şamanların okuması ile giderler.”(Şimşek,2017:100).

“Albasmasının nasıl sağaltıldığı; sağaltımı kimlerin yaptığı; sağaltmada kullanılan malzemelerin özellikleri şu şekildedir: Albasmasına uğramamak veya albasmasına uğramışsa kurtulup tedavi olmak için çoğunlukla “Al ocağna” gidilir. Bu ocaktan alınan “çaput, kül ve tuz” lohusa kadının banyo yapacağı suya dökülür; tuz ekmeğine, çaput da yastığının altına koyulur.”(Doymuş,1999:125).Yapılan uygulamalar arasında lohusa kadının yanında silah sıkmak ve odasına at getirilmesi yer almaktadır. Alkarsının varlığına inanılan her yerde hiç şüphesiz ondan korunmak ve kurtulmak için çeşitli yollara başvurulmuştur. Bu yolların birkaçaına bakacak olursak:

“Kars’ta: Lohusa kadınlar özellikle geceleri yalnız bırakılmaz, geceleri ışık sürekli açık bırakılır, hasta yalnız kalırsa eğer sakız çiğnemesi söylenerek uyuması engellenir.”(Köse,1963:3605-3606).

Elazığ’da: Lohusa kadının başucuna su, süpürge ve Kur’a-1 Kerim koyulur. Yakasına iğne benzeri demirden yapılmış bir nesne takılır ve lohusanın yanında birisi bekletilir. Bu kişinin özellikle erkek olmasına dikkat edilir. “Elazığ’ın farklı bölgelerinde de lohusa kadının başına soğan, demir çubuk ve Kur’an-1 Kerim konulur.”(Görkem,1987:221).

“Anadolu’nun pek çok bölgesinde; Lohusa kadının başına beyaz yaşmak ve kırmızı bir tül bağlanır.”(şimşek,1990:536). Bazen de kırmızı altın ve kırmızı şeker verildiği görölür. Her şeyin kırmızı rengine olmasının nedeni bu ruhun kırmızıyı sevmemesi ve ondan korktuğuna dair inançtan kaynaklanmaktadır.

“Demirin de koruyucu fonksiyonu vardır. Lohusa kadının odasına konan demirde herhangi bir demirden yapılmış eşya da onu kötü ruhlardan korur. Kırmızı renk de gücün ve koruyuculuğun sembolüdür. Düğünlerde de gelinin başına kırmızı örtü örtölmesi, belindeki kırmızı kuşağı gelini kötölüklerden ve nazardan korumak içindir.”(şimşek,2017:106).

“Ruhen iyi olmadığı için lohusa yalnızken fenalık geçirebilir, halüsinasyonlar görebilir ve korkabilir. Tüm bunlar için efsaneler ortaya koyularak kadınları ve çocukları güvence altına alınmaya çalışılmıştır.”(şimşek,2017:112).

““Kırk” kelimesi İslâmiyet öncesi su, tepe ve yer ismi olmuştur. Kültürümüzde önemli yeri olduğu bilinen bu kelimenin folklorumuzda da önemli yer almaktadır. Doğumdan sonra anne ve çocuğu iki defa kırklanır. Kırk çıkarma, anne ve çocuğun kırk basması ile ilgili uygulamaları günümüzde halen Anadolu’da pek çok yerde yapılmaktadır. Al basması, Al basmasından korunmak ve Al basmasından kurtarmak halk inancında

İslâmiyet öncesi din kaynaklıdır.” (Kalafat,1994:15-17) Bu uygulamaya günümüzden örnek verecek olursak:

“Gaziantep’te çocuğun doğumundan yirmi ve kırk gün sonra çocuklar tuzlanır. Bu yöntemle çocuğun kokması önlenmiş olur. Kırkı çıkmamış çocuğun korunması gereken unsurlardan biri de kırk basmasıdır. Kırk basması olan çocuk yemez, içmez ve neticede ölür. Kırk basmasından korunmak için çocuk başka çocuklarla, kedi, köpek ve kürk giyen kimseler ile karşılaştırılmaz. Çocuk evden dışarı çıkarılırken kundağına ekmek konur. Çocuk doğunca kırk gün boyunca ona isim verilmez. Sonrasında ise geçmişteki atalarından birinin ismi verilir.”(Kalafat,1994:16).

“Kırk basan çocuğun tedavisi için; bir taş alınır ve bu taş ocağın üstüne yerleştirilir. Ve pişiriliyormuş gibi yapılır. Bu uygulama üç gün aynı şekilde yapılır. Çocuk yüksek bir yerden atılır veya üç mezara götürülür ve bu mezarlardan birine bastırılır.”(Atalar,1985:8-11).

Alkarısına karşı alınan önlemlerde İslâm inancı ile Eski Türk inancının meç olduğunu görebilmekteyiz. Lohusanın odasında Kur’an-ı Kerim bulundurulması, bazı duaların okunması İslâm inancı ile bağlantılıdır. Fakat ruha karşı demir, demirden yapılmış malzemelerin, ayrıca ateş ve kırmızı rengin de bu ruha karşı kullanılması Eski Türk inancı ile ilgilidir.

3.2.7. Don Değişirme

İslâm’dan önce kabul edilen, yaşatılan dinler içerisinde yer alan bazı inanışlar, İslâm’ın kabul edilmesi ile birlikte ortadan kalkmış, bazıları da varlığını sürdürmüştür. İslâm’a uygun olmayan uygulamalar kenara atılmış uygun olabilecekler de İslâm ile birlikte örf, gelenek adı altında sürdürülmeye devam ettirilmiştir. Bu uygulamalardan biri de “don değiştirmedir.”

“Don kelimesi genel olarak “elbise, kılık/kıyafet” şeklinde değerlendirilmekte ve don değiştirme ifadesi de “kılık/kıyafet değiştirme” anlamına karşılık gelmektedir.” (Eröz,1992:25). Fakat Türk geleneğinde “donuna girmek, dona bürünmek” gibi de kullanılabilen don değiştirme ifadesi genel anlamda dış görünüşün fiziksel açıdan değişime uğraması şeklinde ifade edilmektedir(Küçük Yıldız,2017). Terim anlamında ise bu kelime, “canlı veya cansız varlıkların kendilerine has özelliklerini (bazen geçişi olarak) kaybederek cansız veya canlı bir varlığa dönüşmesi şeklinde tanımlanmaktadır.” (Boratav,1994:62). “Don değiştirme tabiri; ruhun yeryüzü yolculuğunda değişik vücutlarda gezmesi şeklinde de

ifade edilebilmektedir.”(Melikof,2010:272). “Ruhun beden değiştirmesi durumunu Aleviler “sır” olarak kabul ederler ve “Ali sırrı, sırr-ı Muhammed ve Ata sırrı” şeklinde zikretmektedirler.” (Ocak,2002:191-192). “şamanların da trans halinde yaptıkları ritüeller “sırra erme” olarak değerlendirilebilmektedir.” (Eliade,1999:123). “Alevilikte yer alan ‘Cem Ayni’ndeki semah ile şamanın vecd/trans halinde göğün katmanlarından çıkarak Tanrı’ya ulaşmasının aynı amaca hizmet ettiği belirtilmektedir.”(Turan,2010:158).

“Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar uzamakta olan Türk geleneğinde yer alan don değiştirme: hem Orta Asya’da hem de Anadolu’da yapılan için işlevine göre farklılık sergilemektedir. Örnek verecek olursak: Bir şaman ölüm veya hastalık ile ilgili konularda kuş başta olmak üzere çeşitli hayvan donlarına bürünebilmektedir. Anadolu’da da velilerin; ölüm, savaş ve diğer konularda çoğunlukla kuş donlarına girdiği görülebilmektedir.” (Ocak,2002:219-220).“Bu durum donuna girilen hayvanın veya nesnenin koruyuculuk görevini yerine getirmesi ile ilgilidir. Çünkü donuna girilen hayvan ve nesnenin kendisini yer yer şamanın veya velinin yerini alarak onları tüm diş faktörlere karşı korumaktadır.” (Bayat,2006:163).

Türk geleneğinde yer alan don değiştirme dört farklı unsurda kendini göstermektedir. Bunlar: ölüm\ruh, sınama, üstünlük-keramet ve yaratılış-türemedir. Bu gelenek Orta Asya’dan Anadolu’ya gelinceye kadar varlığını korumuş, korumaya devam etmektedir. Bu dört unsurdan ilki olan ölüm-ruh unsurunda don değiştirmeye bakacak olursak, sembolik olarak ölüme meydan okuma ve ölümden sonrasında yeni bir hayata inanış çevresinde kendini belli etmektedir. Türk kültüründe genel olarak ölümün karşılığı olarak “hakka yürümek, hakka ulaşmak” ifadeleri kullanılmış ve kullanılmaktadır. Alevi-Bektaşi kültüründe de ölüm için “hakka yürümek, hakka ulaşmak” kalıbı dinlendirmek, don değiştirmek, gerçeklere karışmak, yürümek, sır olmak, emaneti teslim etmek” gibi kavramlar da kullanılabilmektedir(Ozan,2011:74-77).

“Türklerde ölüm, “ruhun bedenden ayrılması veya yükselerek gitmesi” şeklinde düşünülür. Bu anlamda ölüm “uçmak” olarak nitelendirilmiş ve “göz yumdu, göçtü/uçtu gitti, sahibine verdik, dünyadan göçtü” gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Bu nedenle ölüm için uçan bir hayvan, özellikle güvercin sembol edilmiştir. Çünkü kuş şeklinde don değiştirme ruhun hem ölümsüz olarak değerlendirilmesi, hem de gökte kuş şeklinde yaşaması inancı ile alakalıdır.”(Roux,1994:132).

“Üstünlük ve keramet vasıtasıyla don değiştirme hem Orta Asya hem de Anadolu’da “şamana ya da veliye meydan okuyup alt etme” olarak kendisini belli etmektedir.”(Küçük, Küçük,2011:176). “Bu doğrultuda şamanların veya ermiş kişilerin kuş donuna bürünmesi; Tanrı’ya yakın olan ve kutsal olduğuna inanılan, üstün tutulan kimselerin kerameti meziyet olarak algılanmakta ve bu üstün görülen kişilerin Tanrı ile bağlarını vurgulamak için “güvercin” kabul edilmektedir. Barışın sembolü olan güvercin, don değiştirme motifinin en önemli örneğidir. Bir velinin karakteristik özelliklerini göstermesine örnek olan güvercin, geleneksel Türk dini inançlarında “Gül” ile ilişkilendirilip kutluluk, ululuk ve velilik gibi unsurları da simgelediğine inanılmıştır.”(Kuşça,2015:239-240).

“Güvercin Anadolu’da Hacı Bektaşî Veli ile bağdaştırılmıştır. Ancak Alevi-Bektaşî geleneğinde, Hz. Ali ile aralarında bir bağlantı kurulması bakımından farklı bir önemi bulunmaktadır. Bununla birlikte bazı Alevilerce: güvercin şeklindeki don değiştirme anlayışında, Hz. Muhammed’ in Sevr Mağarası’nda saklandığında O’nu koruyan güvercinin bir etkisi olabileceği düşünülmektedir.”(Güngör, Aksoy,2012:260).

“Don değiştirme motifinde yaratılış miti de görülmektedir. Ve bu mitte başlangıçta yer ve göğün olmadığı, sadece denizin olduğu Yaratıcı olan Ülgen’in kuş donuna bürünerek suların üstünde uçmaya başladığı, ancak konacak bir yer bulamadığından bahsederek Ülgen’in kuş donuna bürünmüş şekilde gezdiği vurgulanmaktadır.”(Uslu,2016:139).

3.2.8. Yağmur Duası

Farklı kültürleri içinde barındıran toplum, aynı zamanda içerisinde farklı inanç unsurları da barındırır. Toplumun içerisinde yer alan inanç kavramı, toplumun gelenek, göreneklerini de etkilemektedir. Anadolu’da da görebildiğimiz uygulamaların nedeni farklı inanış ve inançlardır. Bu uygulamalara örnek olarak verebileceğimiz yağmur duası, İslâmiyet’in etkisi ile birlikte farklı bir anlam kazanmıştır.

“Yağmur duası kuraklık yaşandığı zamanlarda, kuraklığı gidermek için tabiatüstü güçlere direkt olarak ya da bu güçlere yakın olduğuna inanılan güçler vasıtasıyla ilişki kurarak, onlardan yağmur yağması ve yağdırmaları için beklentilerde bulunup, uygulamaları dini-büyüsel ritüeldir.”(Erginer,1997:221).

Eski toplumlar hava ve gök olayları ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları için kuraklık olduğu ve yağmur yağmadığı zamanlarda, bunun nedenini Yüce Varlık olarak gördükleri Tanrı’nın onlara karşı öfkesi ve kızgınlığı olarak yorumluyorlar, bu yüzden de çeşitli ayin ve ritüellere başvuruyorlardı. Şamanlar yağmur yağdırabilmek için bu ritüellerde

kutsal gördükleri, özel gücü olduğuna inandıkları “yada” taşı olarak nitelendirilen taşlardan yararlanıyorlardı. Yağmur taşı olarak da bilinen bu taş Türk diyalektlerinde çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Bunlar şu şekildedir: Yat, Yada, Sata, Cay, Yağmur taşı vb. söylemlerdir(Acıpayamlı,1976:41).

“Yada taşı ile ilgili rivayetlere göre bu taş, Türklerin atalarına Türk Tanrısı tarafından verilmiştir. Rivayete göre Türkler bu taş ile yağmur yağdırır, havanın durumunu değiştirerek kar, dolu yağmasını ve fırtına çıkmasını sağlayabilmişlerdir. Eğer savaş anında bu taşı kullanarak kar, dolu, yağmur yağdırıp, fırtına estirirlerse düşmanlarını zor durumda bırakarak böylelikle galip gelirlermiş.”(İnan,2000:160-161). Bu taşın üç çeşit olduğu söylenmektedir. Bunlar:

- 1- Kırmızı benekli beyaz toz renginde,
- 2- Beyaz temiz ve koyu kırmızı renginde,
- 3- Çeşitli renklerde bulunmaktadır.

Bu taşın su içerisine konulduğunda ya da havada sallandırıldığında yağmur yağdırabildiğine inanılmıştır.(Acıpayamlı,1963).

Su ruhlarının varlığına inanılarak bu ruhlara karşı saçı şeklinde kurbanlar sunmuşlardır. Yağmurla ilgili yapılan bu ritüellerin kökeni İslâmiyet’ten önceye dayansa da “dua” kelimesi ile İslâmiyet’in etkisiyle de “Yağmur Duası” şeklinde nitelendirilmiştir. Ülkemizde ’de gerçekleştirilmekte olan yağmur duası, yetişkinler ve çocuklar tarafından iki ayrı şekilde gerçekleştirilmektedir. Çocukların, yağmur duası için yaptığı uygulamalar etkileyici görseller şeklindedir; yetişkinlerin yağmur duasında da yağmur için suya saçılar sunulmaktadır.

“Yağmur duasının hazırlık aşamasında yağmur duasına çıkmadan bir hafta önce bir Cuma günü yağmur duasına çıkılacağı ilan edilir. Halktan iki kişi görevlendirilir ve bu kişilerin halktan birkaç yiyecek malzemesi ve kurban etmek için canlı hayvan toplanması istenilir. Yağmur duasının etkisinin artırılması için halkın büyük çoğunluğu duaya çıkmadan en az bir gün önce oruç tutar. Camide mevlit okutulur, at kafasına dua yazılır. Kum, çakıl taşlarına dualar okunur, suya kavrulmuş tuz atılır, yeni evlenmiş çiftler ıslatılır. Bütün bu uygulamaların yağmura ihtiyaç olduğunu belirtmek için veya var olan kuraklığı tersine çevirmek için yapılır.” (Polat,2007:280).

Yağmur töreninde hem çocuk hem de yetişkinlerin farklı uygulamalarda bulduklarından bahsetmiştik. “Yetişkinlerin yaptığı uygulamaya baktığımızda önemli

olan kısmın saçı olduğunu görebilmekteyiz. Eski Türkler yaşamlarının her döneminde Tanrı'ya kurban sunmuşlardır. Bu sunulan kurbanlar, kanlı ve kansız kurban şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kansız kurbana "saçı" denilmektedir. Kıymız, içki ve diğer yiyecek ve içeceklerin kutsal olarak görülen yerlere serpilmesine "saçı" ismi verilmektedir." (Eröz,1980:212). Saçı sunma ile gelecekte beklenen mutluluğun gerçekleşeceğine, olacağına inanılmaktadır. Bu inançtan dolayı da kurban ve saçı sunarak beklentilerinin karşılanacağına inanmışlardır. Bu beklentilerden biri olan da sudur. İnsanlar ona ulaşmak için çeşitli uygulamalar yapmışlardır. Toprağa bağlı yaşayan toplumlar suya ihtiyaç duydukları için bu ihtiyaçlarının karşılanması adına dini-sihirli yöntemlere başvurmuşlardır.

Samanların çeşitli şekillerde suya ulaşmak için gerçekleştirdikleri uygulamaları günümüzde de farklı şekillerde yansıtmıştır. Yağmur duası sırasında birçok farklı ritüeller bulunmaktadır. Bu ritüellerden birisi de at kafasına dua yazarak, okuyarak suya atmaktır. Suya atılan bu at kafaları suya sunulan saçı özelliğindedir. Türkiye'de "Safranbolu'nun Bulak Köyünde kuru bir at kafasına yağmur duası yazılarak "türbe" altında yer alan ağaca asılırdı. Bu kafatasının suya atıldığı zamanlarda olurdu."(Barlas,2004:73). Bu uygulama ile okunan at kafatasının suya atılması ile yağmurun yağacağına inanılır.

"Eşeğin yağmurun yağışı ile ilişkilendirilmesi eski mitolojik tarihlere dayanmaktadır. Yağmur, bolluk ve bereketin sembolüdür. "Anadolu'da da yağmur yağması için eşekbaşının yıkandığı görülmektedir. İnanışa göre eşekbaşını yıkayınca yağmur yağmaktadır."(Başar,1972:208). Eşeğin yıkanması ile yapılan uygulama yine akla suya sunulan saçı getirmektedir. "Yağmurun yağması için yapılan diğer uygulamalardan biri de çok eşli kimsenin ayakkabılarının su ile ıslatılması ya da yeni evli çiftlerin su ile ıslatılmasıdır. Yeni evli çiftlerin çocuk sahibi olabilme özelliğinden dolayı ıslatıldığı bilinmektedir. Doğacak olan çocuk bereket, yağmurda gökten gelen bir rahmettir. Suya, bolluk ve bereketin sembolü olarak görülen yeni evli çift hediye olarak sunulursa, buna karşılık yağmurun yağacağına inanılmaktadır."(Demirci,2015:51). "Türkiye'de de Niğde'nin Azatlı Kasabası'nda yeni evli çiftlerin ıslatıldığı görülür."(Polat,2007:280).

"Yapılan başka bir uygulama ise toplanılan taşların okunduktan sonra suya bırakılmadan önce dil ile ıslatılarak sonrasında suya atılmasıdır." (Demirci,2015:51). "Samsun'un Demirci Köyünde hem köylüler hem de yakın civardaki köylerden gelenlerin katılımı ile kırk bir bin taş toplanır. Bu taşlar okunan ayetlerden sonra dil ile ıslatılır."(Şişman,2003:87). Taşların dil ile ıslatılması ile taşlarda sağlanan ıslaklık yağmurun taşlarda oluşturduğu ıslaklığı anımsatmaktadır. Okunan ve ıslatılan bu taşların

suya atılması, suya sunulan saç görevini üstlenmektedir. Bu yapılan uygulamadaki inanış diğer uygulamalardaki gibi yağmur yağmasına yöneliktir.

“Çocuklar tarafından yapılan törenlerde çocukların su ile ıslatılması bir saç görevi görmektedir. Yağmur yağdırmak için yapılan törenlere katılan çocuklar, yanlarında ağaç kepçesi ya da ağaçlardan yaptıkları bezlerle örtülü kuklalarla, kabalak otunu ya da çalı çırpıyı, bir selenin içerisine koydukları kurbağayı ya da üstü yapraklarla örtülmüş çıplak bir çocuğu taşırlar.”(Demirci,2015:51). “Söyledikleri maniler sonrasında çocukların, özellikle yapma bebek, çalı çırpı ve kurbağa ya da çıplak çocuğun üzerine su dökülür.”(Acıpayamlı,1976:4).

3.2.9. Afsun Ve Fal Bakma

Eski Türk inancının Türk-İslâm kültür ve anlayışı üzerinde bıraktığı en önemli konulardan birisi de “efsundur.” Efsuncular şamanlar değildi. Ocaklı olarak nitelendirilen kişiler efsun öğrenmişse onlar okuyabilirlerdi. Efsuncular yılan veya böcek ısran kişileri tedavi edebilirlerdi. Bu yapılan işlemin tedavi sürecinde sadece okuma değil aynı zamanda özel otlar da kullanılırdı.(Güngörmez,2013:81). Bugün hala konak kültüründe¹ efsunlar önemli yer tutmaktadır. “Onlara göre efsunlar; ölen ataların, peygamberlerin ve de önemli insanların ruhlarının koruyucularıdır. Efsunlar insanları kötü düşüncelerden alıkoyarak, iyi düşüncelere yöneltirler.” (Gömeç,2003:96).

3.2.10 Suyun Kutsallığı, Gök Cisimlerinin Kutsallığı, Eşiğin Kutsallığı

Türklerin eski dinlerinde su da kutsal kabul edilerek bir kült haline getirilen unsurlardan birisidir. Ateş kültüründe ateşe karşı koyulan yasak ve kurallar suya karşı da koyulmuştur. Suya karşı yapılan kötü davranışlar da yasaklanmış ve günah sayılmıştır. Yaşamın kaynağı ve bereketin bir sembolü olarak görülmüştür

Suyun bereket getirdiği ve kötülöklere karşı koruduğu inancı halen Anadolu'nun çeşitli yörelerinde devam etmektedir. Bu adetlere örnek verecek olursak, “Tunceli ve Bingöl çevresinde eve gelecek olan yeni gelin bir ırmak veya derenin üstünde duran köprüden mutlaka geçirilir. Bu işlem ile eve gelen kızın kötülöklere korunacağına ve girdiği eve bereket getireceğine inanılır.”(Ayan,2002:624). “Diyarbakır, Şanlıurfa çevresinde de kuruyan ya da kurumak üzere olan su kuyularına kesilen kurbanın kanı akıtılır. Böylece onların kurumaması engellenmeye çalışılır.” (Araz,1995:56).

¹ Konaklar, geleneksel Osmanlı aile yapısının ortaya çıkardığı mesken tiplerindedir.

Anadolu'da su ile yapılan uygulama ve su ile ilgili inançlar sadece bu kadar değildir. “Malatya’da doğum yapan kadının doğumdan sonra kadının sonu denilen kısmının² suya atılması ile çocuğun kısmetinin açılacağına ve kısmetini uzak yerlerde arayacağına, aynı zamanda kalbinin su gibi tertemiz olacağına inanılır. Şanlıurfa’da sabahın erken saatlerinde kapı önüne dökülen suyun evin rızkını artıracığına inanılır. Kars ve çevresinde görülen rüyanın akan bir suya anlatılması, suyun sıkıntıları alıp götüreceğine inanılır.” (Roux,1989:114).

“Geleneksel Türk inancında gökte bulunan Ay, Güneş ve Yıldızlar son derece önemlidir ve kutsallık taşımaktadır. Eski Türk inancına göre yıldızlar Tanrı’nın inşa etmiş olduğu çadırın pencereleridir.”(Eliade,1999: 292-293). Yıldızlardan başka Güneş ve Ay’da eski inanışlarda önemli yer tutar.

İnanışa göre Güneş ve Ay sürekli mücadele halindedir. Güneş ve Ay tutulmalarının gerçekleşme sebebi de budur. “Güneş ve Ay tutulması gerçekleştiğinde, şamanlar Ay ve Güneş’i kötü ruhlardan kurtarmak için davul çalar, bağırarak gürültü çıkarırlar. Onlara göre bu sesler kötü ruhları korkutarak uzaklaştırır. Günümüzde de Ay ve Güneş tutulması gerçekleştiğinde Anadolu’nun bazı yörelerinde çıkarılan çeşitli gürültülerin kaynağının bu inanç olduğu düşünülebilir.”(Pamir,2003:164).

“Türklerde eşik kutsal olarak görülmüş ve eşğin üzerinde durulmasının sakıncalı olduğuna inanılmıştır. Çünkü Türklere göre eşik bir kapıdır ve bu kapı yeni bir dünyaya açılmaktadır. Bu inançtan kaynaklı eşik kutsal olarak nitelendirilmiştir. Anadolu, Balkan gibi bölgelerde din büyüklerinin yattığı yatırların ziyaret edilmesi esnasında kapıda ve eşikte niyaz edilir. Anadolu’da evlenip hayatını devam ettireceği yeni evine giden gelin, yeni evine giderken eşği tazim ederek evine girer(Bellisan,2002:2). “Kapıdan içeriye girerken eşğe basılmaması Eski Türk inanışlarından Anadolu’ya geçen bir uygulamadır. Çünkü eski Türk inancına göre her evin bir sahibi, ruhu(ıyesi) vardır ve bu ruh eşğin altında durarak evi tüm musibetlerden korumaktadır. Eğer biri eşğin üzerinde durursa bu ruh, bu hareketten ötürü incinir ve evi korumayı bırakıp aynı zamanda zarar da verebilir.”(Polat,2013:1061-1062)

” Amasya’da da eşik kutsal olarak kabul edilmektedir. Borçlu gelir, kızların bahtları kesilir, uğursuzluk getirir inancı ile eşğe asla basılmaz ve oturulmaz. Yeni gelin, karşı komşusuna bile gelin olarak gitse “Eşğin ardı gurbet” denilir. Özellikle Perşembe günleri eşğe oturmak yasaktır.”(Polat,2017:513).

² Plasenta.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Coğrafi koşullar ve yaşam şartları gereği göçebe yaşam tarzı sürdüren Türkler; atı evcilleştirdikten sonra geniş alanlara yayılmışlar, hayatlarını bu alanlarda sürdürmüşler ve fetih hareketleri neticesinde de pek çok yeri fethederek büyük bir alana yayılmışlardır. Dolayısıyla bu alanlarda yer alan kültürler ve dinlerden etkilenmişlerdir. Ayrıca kendi sahip oldukları kültür ve dini o bölgelere taşıyarak, karışık bir kültürün oluşmasında etkili olmuşlardır.

Tarih içerisinde farklı dinleri benimseyerek ruhsal yönden tatmin olmaya çalışırken, din dışı yapılan uygulamalarla da huzuru, mutluluğu bulmaya çalışmışlardır. Geçmişten günümüze yukarıda da bahsettiğimiz faktörlerden kaynaklı olarak Budizm, Hristiyanlık, Maniheizm ve Musevilik gibi pek çok dini benimsemişlerdir. Fakat bu dinleri benimsedikten bir süre sonra onların kültür ve yaşayış tarzlarına uygun olmadıklarını görmüşlerdir. Bu yüzden de bu dinleri kalabalık kitleler halinde kabul etmemişler, edenler ise sonrasında terk etmişlerdir.

Türkler İslâm dinini tanımadan önce Asya Hunları ve Göktürkler 'den itibaren Tek Tanrı'ya inanmışlardır. Türkler tarihin en başından itibaren Gök Tanrı'ya inanmış olsalar da durumu karmaşık hale getiren "Şamanizm" meselesi bulunmaktadır. Şamanizm diğer semavi dinler gibi bir din değildir. Tek başına bir din olmadığı gibi bir tarıkata ya da mezhebe bağlı değildir, tarikat veya mezhebin kendisi de değildir. Şamanizm'i genel olarak, merkezinde ruhu konu alan, temelinde büyücülük, tıbbı ve sanatı kendi bünyesinde barındıran, ocaklık yapısının o dönemdeki hali, gelecekle ilgili kehanette bulunan, mistik özellikleri ve uygulamaları içerisinde barındıran bir yapı olarak tanımlayabiliriz.

Şamanizm inancı içerisinde ruhlar ve insanlar arasında aracılık görevini gerçekleştiren şaman adı verilen, toplumlar tarafından din adamı, din lideri olarak nitelendirilen bireyler yer almaktadır. Bu kişiler hastaları iyileştirmek, hastanın kaybolduğuna inanılan ruhunu bulup geri getirmek, doğum, evlenme, ölüm gibi olaylarda görev almak, kurbanları göğe çıkararak Tanrı'ya sunmak, fal bakarak gelecekte haber vermek, belirli ayin ve ritüelleri gerçekleştirmek gibi çeşitli görevleri yer bulunmaktadır.

Şamanizm ile ilgili izler Türklerin benimsedikleri tüm dinlerin içerisinde yer almıştır. İslâm'ın Türklerin yaşam tarzına ve kültürlerine yakınlığı ve benzerliği İslamiyet'i daha kolay kabul etmelerine neden olmuştur. Bunlara rağmen Türkler İslamiyet'i X. asrın ortalarından itibaren büyük kitleler halinde kabul edebilmişlerdir. Bunun en önemli sebebi

Arapların Emeviler döneminde Türklere karşı uyguladığı baskıcı ve tahammülsüz davranışlardır. Tüm bunlar İslâmiyet'in Türkler arasında yayılmasını yavaşlatmış ve engellemiştir. Ayrıca bu yanlış uygulamalar onlara karşı çıkan Mevali adı verilen bir grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Emevi döneminin ardından gelen Abbasiler ile yanlış siyaset politikası değiştirilerek daha yumuşak bir yönetim ortaya çıkmıştır. Olumlu gelişmeler neticesinde İslâmiyet hızla Türkler arasında yayılmaya başlamış ve Türkler çeşitli mevki ve rütbelerde çalışma imkânları bulmuşlardır. Fakat tüm bu olumlu durumlara rağmen Türkler bireysel anlamda tam olarak Müslümanlaşmamışlardır. Türklerin kalabalık kitleler halinde İslâmiyet'i benimsemeleri Samaniler döneminde gerçekleşmiştir. Samaniler döneminde İslâm'ın Orta Asya'da yayılmasında Abbasilerin ve Samanilerin gerçekleştirmiş oldukları politika oldukça etkili olmuştur. Bu uygulamalar haricinde velî ve Mürşitlerin İslâm'ın yayılması konusunda önemli faaliyetleri olmuştur. Bu Sufiler İslâm 'ı yaymak için Orta Asya'ya gidiyor ve İslâm'ı yaymaya çalışmışlardır. Sufiler İslâmiyet'in yayılması konusunda çok büyük emek sarf etmişlerdir.

İslâm öncesi dönemdeki toplumsal yaşayış ve halk kültürünün birçok uygulaması varlığını İslâm inancı içerisinde de sürdürebilmiş, Türk İslâm anlayışı, diğer Müslüman halk ve kültürlerden farklı bir anlam kazanmıştır. İnançta tam bir İslâm düşünce ve itikadı, yaşayışta ise eski inanış ve değerler yaşanmaya devam etmiştir.

Şamanizm inanışı bulunan toplumlara göre su dâhil her şeyin bir ruhu vardır ve bu ruhu olduğuna inandıkları unsurlara son derece önem vermişlerdir ve bu yüzden ki Anadolu'da hâlâ akşam ve gece vakitlerinde su kaplarının ağzı açık bırakılmamaktadır. Akşam vakti gelince bu kaplardan su alınacaksa besmele çekilerek alınır. Şamanist inanca sahip Türkler, ölünün ardından ruhuna sunulması amacı ile ölü kişinin evinin etrafına rakı dökerlerdi. Günümüzde ise Anadolu'da bu işlemi Aleviler gül suyu ile yapmaya devam etmektedirler. Her şamanın bir Hayvan Ata/Ana'dan meydana geldiğine inanılırdı ve şamanlar belirli hayvanların şekline girebilmekteydi. Bu hayvanlara özellikle kuşlar örnek gösterilirdi. Bu olay "donuna girmek" şeklinde ifade edilmekteydi. Anadolu'ya bu durumun Hacı Bektaşî Veli'nin güvecin donuna girmesi şeklinde aktarıldığı görülebilmektedir. Kurşun dökme, muska, nazar boncuğu vb. pek çok uygulama eski birer şaman âdetidir.

Şamanizm'in kitaba bağlı olmayıp doğa şartları ile birlikte deneyimler sonucu ortaya çıkmış olan bir inanıştır. Tüm bunlara baktığımızda Şamanizm'in bir dinden ziyade inanış

olduğunu söyleyebiliriz. Şaman olacak kişi seçilirken dikkat edilecek bazı hususlar vardır. Şaman adayı seçilmeye en etkili yol soy itibarı ile gerçekleşmektedir. Bunun dışında soy bağı olmadan da şaman adayı seçilenler de vardır. Şaman adayı, Şamanlık rütbesini kazanabilmek için Şamanlığa ait teknikleri bilmeli, Şamanlık içerisinde yer alan sırları öğrenmeli ve ayinleri gerçekleştirebilecek kabiliyette olduğunu kanıtlamalıdır.

Şamanizm'in Türkler arasında varlığının hangi tarihlerde bulunduğu bilinmemektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda toplum içerisinde sosyal hayatın bir parçası olan ve yer aldığı toplumda belli vazifeleri olan kişilerin varlığı tespit edilmiştir. Bu kişiler de Şaman olarak nitelendirilmiş, şamana karşı kam kelimesi kullanılmıştır.

Dua etme kurban sunma, adak adama Şamanizm'i oluşturan unsurlar içerisinde yer almaktadır. Bedenden ayrılan ruha "tin" adı verilmiş, ata ruhlarına da son derece saygı duyulmuştur. Bu saygıdan kaynaklı birçok adet geliştirmişlerdir. Atalara saygıdan kaynaklı yapılan ritüellerin yanında doğaya karşı yüklenen kutsallığa bağlı olarak oluşturulan adetler de bu şekilde başlamıştır.

Eski Türk inancı üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar, Şamanizm'i farklı şekillerde yorumlamışlardır. Şamanizm'i bir din olarak görmeyenler, bunun tam tersi din olarak görenler ve Eski Türk inancından oldukça farklı olduğunu söyleyen araştırmacılar gibi. Araştırmacıların farklı düşüncelere sahip olmalarının nedeni Şamanizm'in çok karmaşık bir sistemden oluşması veya çok geniş coğrafyalara yayılmış olması olabilir.

Şamanizm'e genel olarak baktığımız zaman Türk Şamanizm'inin dünyaya yayılmış olan diğer Şamanist inançlardan belirli bir çizgi ile ayrıldığını görebilmekteyiz. Birçok yabancı araştırmalar tarafından Tanrı olarak ifade edilen iduklar, Türk Şamanizm'inde Tanrı Ülgen tarafından kutsallık kazandırılmış olgulardır. Türk Şamanizm'i için esas olan tek Tanrı'dır. Türk Şamanizm'inde yer alan unsurlara baktığımızda Şamanizm'in basit bir inanç değil, belirli unsur ve faktörler etrafında şekillenmiş bir inanış olduğunu görebilmekteyiz.

Türk Şamanizm'i günümüzde halen varlığını sürdüren inanışlar içerisinde sahip olduğu iduklar sayesinde nüfuz etmiştir. Bu inanışlarda idukların sıkıntı olmamasının temel nedeni toplumun sosyal hayatı içerisinde de görülen değerler olmaları, inançlar içerisindeki akışını kolaylaştırmıştır.

Şamanizm'e ait gelenekler halk arasında genellikle İslami maske altında sürdürülmeye devam ettirilmektedir. Bu geleneklerin bu şekilde devam ettirilmesine neden olan en önemli şey, yaşanılarak öğrenilmeleridir. Yapılan uygulamaların kaynağının

Şamanizm ya da İslamiyet'e ait olup olmaması halkı ilgilendirmemektedir. Halk için "Biz büyüklerimizden böyle gördük" açıklaması yeterli olmaktadır.

Türk Şamanlığının yayılıp sürdürülmesinde etkili olan şaman, Türk İslam coğrafyasından giderken Şamanizm inancı içerisindeki rol ve görevlerini halk içerisinde yer alan kişilere bırakmıştır. Böylelikle bu rol ve görevlerini alan kişiler bu unsurları nesilden nesile aktarmıştır ve aktarmaya devam etmektedir.

Bu çalışmamızda Şamanizm'i inceleyerek, Türk Şamanlığı'nın günümüz Türk İslam anlayışındaki var olan etkilerini ortaya koyduk. Bunu yaparken Şamanizm içerisinde yer alan unsur ve ritüellerini, özelliklerini inceleyerek günümüz inanışlarında görülmeye devam ettirilmesinin sebeplerini ortaya koymaya çalıştık.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1961). *Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Erzurum, S. 75-84.*
- Acıpayamlı, O. (1963). Türkiye’de Yağmur Duası. *Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, XXI, 1-2, 1-39.*
- Acıpayamlı, O. (1963). Anadolu’da Nazarla İlgili Bazı Âdet Ve İnanmalar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 20(1-2), 1-40.*
- Acıpayamlı, O. (1976). *Türk Folklor Ürünü Yağmur Duasıyla İlgili Yapı ve Fonksiyon Sorunları*. I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV- Gelenek-Görenek ve İnançlar, Ankara: Dsi Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü Matbaası, 1-7.
- Akdağ, S. (2008). Süleyman Çelebinin Mevlidi Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 14(36), 81-98.*
- Alekseyev, N. A. (2013). *Türk Dilli Sibiry Halklarının Şamanizm’i*. Çev. Metin Ergun, Konya: Kömen Yayınları.
- Alp, Y. R. (2017). *Eski Türklerde din anlayışı ve Şamanizm* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp/> (erişim tarihi: 04.06.2023).
- Alptürker, İ., Ergun, P. (2017). Kültürel Bel eğin İzinde Merzifon Kümbet Hatun Türbesi’nde Hıdırellez Kutlamaları. *Uluslararası Amasya Sempozyumu, (2), 1033-1043.*
- Anzerlioğlu, Y. (2009). Tarihi Verilerle Karamanlı Ortodoks Türkler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, (51), 171-187.*
- Apak, A. (2012). *Anahatlarıyla İslâm öncesi Arap tarihi ve kültürü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Araz, R. (1995). *Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Arıt, N. (2016). *Şamanın Kozmik Dünyası İnisiyasyon Seremoni ve Ritüellerle Maya Şaman Öğretisi*. (3. Baskı) İstanbul: Ray Yayıncılık.
- Arslan, A. A. (2011). *Kızıldereli ve Türk Şamanizmi*. Ankara: Berkan Yayınevi.
- Arslan, M., Kük, D. G. E. (2021). Alkıştan Gülbanga Türk Kültüründe Dua Verme Geleneği. *Journal of Alevism-Bektashism Studies, (24), 114-140.*
- Aslan, N. (2004). Şekil Değiştirme Motifinin Anlatılarımızdaki Bazı Yansımaları Üzerine. *Millî Folklor, 16 (64): 37-43.*
- Aslan, N. (2004). Şekil Değiştirme Motifinin Anlatılarımızdaki Bazı Yansımaları Üzerine. *Millî Folklor 16 (64): 37-43.*
- Atalar, A. (1985). *Gaziantep Folkloru*. Gaziantep: Ticaret ve Sanayi Odası.
- Atalay, B. (2006). *Divanü Lûgat-it-Türk (Çeviri), I-III*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atmaca, İ. (2006). *Suruç ve Çevresi Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

- Ayan, E. (2002). *Türk Mitolojisinde Su Kültü ve Yada Taşı*. Türkler Ansiklopedisi, III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ,622-629.
- Barlas, U. (2004). *Safranbolu Kültür Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: Senfoni Matbaası.
- Barthold, V. V. (1975). *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Ankara:79.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul: Türk Tarih Kurumu yayınları.
- Barthold, V. V. (2004). *Asya'nın Keşfi Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Barthold, V. V. (2006). *Halife ve Sultan: İslâm 'da İktidarın Serüveni*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Başar, Z. (1972). *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Ankara.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayat, F. (2013). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayat, F., Cicioğlu, M. N. (2008). Türklerde Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneği. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 147-155.
- Bellisan, E. (2002). *Eski İnançların Güncel Yansımaları* <http://www.3sutun.com/isikliyol/eskiinanclarveyansimalari.html>. (erişim tarihi:11.07.2023).
- Beydili, Celal (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Yayınevi.
- Biçürin, N. Y. (1950). *Sobraniya Svedeniy o Narodah obitabşih v Sredney Azii v Drevniye Vremena* T. 1, Moskova, Leningrad, Alzademiya Nouk
- Boratav, P. N. (1994). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yay.
- Bozkuş, M. (1998). Türklerin İslâmiyet'i Kabulü Ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 409-418.
- Buluç, S. (1942). Şamanizm. *Türk Amacı*, 1(1).
- Buluç, S. (1948). Şamanizm'in Menşei ve İnkişafı Hakkında. *Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2, 3-4.
- Bütüner, Ş. (2022). Ateş Kültü Bağlamında Anadolu'da Tütsü Geleneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 975-983.
- Civelek, Y. (2002). *Eski Arapça Kaynaklarda Türkler*. *Türkler*, 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 921-935.
- Çay, A. M. (1985). *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Çıblak, N. (2004). Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnançları Ve Bunlara Bağlı Uygulamalar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (15), 103-125.
- Çolak, F. (2015). *Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği*. Konya: Kömen Yayınları.
- Demirci, E. Ş. (2015). Türkiye'deki Yağmur Törenlerinde Suyu Saçı Sunmayla İlgili Uygulamalar. *Journal of International Social Research*, 8(40), 48-52.

- Develioğlu, F. (1993). “*Namazgâh*” *Mad. Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Sebat Yayım Dağıtım.
- Doymuş, E. (1999). *Her Yönüyle Kangal*, Sivas: Dilek Ofset Matbaacılık.
- Dundes, A. (1980). *İnterpreting Folklore*. İndiana University Press.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Eliade, M. (2014). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı.
- Erbek, M. (2002). *Çatalhöyükten Günümüze Anadolu Motifleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdem, M. (2002). *Kırgızlarda Dinî ve Sosyal Hayat*. Türkler Ansiklopedisi, C.III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,167-176.
- Erginer, G. (1997). *Kurban - Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eroğlu, T., Kılıç, H. (2005). Türk inançları ve inanışlar. In *Journal of Social Policy Conferences* (No. 49).
- Eröz, M. (1980). Türk Boylarında “Kansız Kurban” Geleneği. *Türk Kültürü*, 211-216.
- Eröz, M. (1990). *Türkiye’de Alevilik-Bektaşılık*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 439.
- Eröz, M. (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik-Bektaşılık*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Eşmeli, İ. (2006). *Muğla- Yatağan Ve Çevresi Halk İnanışları Ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Ėnan, A. (1933). Al Ruhı Hakkında; Türk Mitolojisinde Ėrer Bir Ruh. *Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 1.
- Goetz, P. W. (1990). *Ana Britannica Ansiklopedisi*. 15. Baskı, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica Inc.
- Gökalt, Z. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi. (1)*, Hazırlayan: İsmail Aka - KazımYaşar Koprıman.
- Gökbel, A. (1998). *Anadolu Varsaklarında İnanç Ve Adetler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Gömeç, S. (1998). Şamanizm Ve Eski Türk Dini. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(4), 38-52.
- Gömeç, S. (2003). Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22(33), 79-104.
- Görkem, İ. (1987). *Elazığ Efsaneleri Üzerine Araştırmalar (Metin ve İncelemeler)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Ali Berat Alptekin), Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Güngör Ö., Aksoy, E. (2012). Sosyolojik Açıdan Alevi/Bektaşilerde Tenasüh İnancı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi* 62: 249-270.

- Güngör, E. (2002). Bozkır Türk Kültüründe Kutlu Yiş Ve Ku-Tu. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 131(258), 33-52.
- Güngör, H. (2007). *Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar*. Yaşayan eski Türk inançları bilgi şöleni: Bildiriler, 1.
- Güngörmez, E. (2013). *Eski Türk dini ve Türk İslâm kültürü üzerindeki izleri*. Yüksek lisans Tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/206611>. (erişim tarihi:11.04.2023).
- Harner, M. (2014). *Mağara ve kozmos*. (Çev.: Yasemin Şen), İstanbul: Ray
- Harva, U. (1938). *Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker*. Porvoo Helsinki: Söderström
- Harva, U. (2014). *Altay panteonu*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Harva, U. (2015). *Altay Panteonu: Mitler, Ritüeller, İnançlar Ve Tanrılar*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- İnan, A. (1952). Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(4), 19-30.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Devlet Kitapları- Milli Eğitim Basım Evi.
- İnan, A. (2000). *Tarihte Ve Bugün Şamanizm: Materyaller Ve Araştırmalar (24)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. (İlk baskı 1954)
- İnan, A.(1968). *Makaleler Ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İncir, A. (2011). *Mersin Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölümle İlgili İnanışların Mukayeseli Araştırması*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Kalafat, Y. (1992). Gök Tanrı İnancından Günümüze Kadar Efsunlama “Tu-Tu-Tu”la ma Uygulamaları, *Türk Dünyası Tarih Dergisi Sayı 69*, 50-57.
- Kalafat, Y. (1994). Türk Halk İnançlarında Hususiyle Doğu Anadolu'da Ve Orta Toroslar 'da. Kırk” Motifi”. *Millî Folklor*, 22, 15-21.
- Kalafat, Y. (2009). Yaşayan Eski Türk İnançları İtibariyle “Türk Mitolojisi” ve Prof. Dr. Bahaeddin Ögel. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, Sayı 8, 212220.
- Kanoğlu, A. (b.t). Mevlid Geleneği Ve Önemi. academia. Edu. https://www.academia.edu/37954159/Mevlid_Gelene%C4%9Fi_ve_%C3%96nemi.
- Kaplan, İ. (2010). *Van Gölü Çevresinde Şamanizm İzleri*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Kaşgarlı, M. (1985). *Divanü Lûgati't Türk Tercümesi.(1)*, Ankara: TDK Yayınları.
- Kaşgarlı, M. (1985). *Divanü Lûgati't Türk Tercümesi.(2)*, Ankara: TDK Yayınları.
- Kaşgarlı, M. (1999). *Divanü Lugati-t Türk Tercümesi(Besim Atalay).(III)*, Ankara: TDK yayınları.
- Kaşgarlı, M. (2007). *Divanü Lûgat-it-Türk*. R. Dankoff'un J. Kelly'nin katkılarıyla yaptığı çeviri ve notları temel alarak. Türkçe çeviri ve düzenleme ST Yurteser ve S. Erdi. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Khalmuratov, B. R. (2017). The İmpact Of İslâm On Shamanistic Traditions: Historicalness And Modernism. *International Journal of Development Research*, 7, (10), 16432-16434.
- Kırcı, E. (1998). *Türk Kültüründe Ateşle İlgili İnanışlar*. Metin Özarslan, Özkul Çobanoğlu (Ed.), Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 398-407.
- Kızıldağ, A. G. H., Kızıldağ, F. (2018). Şaman'dan Ocaklı 'ya Nazar Tedavi Geleneği Öz. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 73, 287-294.
- Kitapçı, Z. (2002). Türklerin Müslüman Oluşu. *Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları*, 4, 264.
- Koyuncu, M. (2002). *Türkler ve İslâm dünyası. (Ed.), Türkler içinde.4*, Ankara: Yeni Türkiye Yay.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Üçüncü Basım. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köse, M. (1963). Al-al karısı hakkında. *Türk Folklor Araştırmaları, Aralık*, 3605-3606.
- Kumartaşlıoğlu S. (2012). *Türk Kültüründe Ocak ve Ateş Kült.* Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir.
- Kurt, H. (2002). *Maveraünnehir'e İslâm'ın Girişi*, Türkler Ansiklopedisi, C.IV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 279-289.
- Kuşça, S. (2015). Alevi-Bektaşî İnancının Mitik Temellerini Oluşturan Figür ve İnanışların Değiş ve Nefesler Vasıtasıyla Tespiti. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 10, 229-252.
- Küçük, A., Küçük M. A. (2011). *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik*. Ankara: Berikan Yay.
- Küçük, M. A. (2020). Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Geleneğinde "Don Değiştirme". *Bilig*, (94), 97-122.
- Küçük Yıldız, A. (2017). Satranç ve Don Değiştirme (Kabulgan). <http://arslanevi.blogspot.com.tr/2014/12/satranc-ve-don-degistirme-kabulgan.html> (erişim Tarihi: 24.06.2023).
- Medeni, İ. (2021). *Şamanizm: Türklerin Kadim İnançları*, İstanbul: Kumran Yayınevi.
- Mélikoff, I. (2010). *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitap.
- Mélikoff, I. (2010). *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitap.
- Müller, W. (2000). *Kızılderililerin Dinleri*. (çev. Alev Kırım). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1983). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ohlmarks, Å. (1939). *Studien Zum Problem Des Schamanismus*, German, C.W.K. Gleerup, Lund.
- Onk, N. (1972). Nevruz Bayramı. *Türk Kültürü Dergisi*, 10 (119), 212.
- Oymak, İ. (2001). Eski Türk inanışlarından ağaç kültürünün Malatya'daki izleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 55-74.

- Ozan, M. (2011). Geçiş Ritüelleri ve Halk Masalları. *Millî Folklor*, 23 (91): 75-84.
- Ögel, B. (1991). *İslâmiyet Öncesi Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi.2*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öğretici, B. (2019). Türkiye'deki İslâm i Kültürde Şaman (izm) İzleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 121(238), 21-28.
- Örnek, S. V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Pamir, A. (2003). Türklerin Geleneksel Dini Şamanizm'in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukukuna Etkisi. *Ankara University Journal of Faculty of Law*, 52(4), 161-174.
- Parlayan, M. (2012), *Tunceli ve Çevresinde Halk İnanışları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Polat, B. (2007). Türk Kültüründe Yağmur Duası. *Dini Araştırmalar*, 9(27) , 275-283.
- Polat, K. (2013). Milli Bütünlüğümüzün Kaynakları, Türkistan'dan Anadolu'ya Gelenek ve İnanışlarımız. *Yeni Türkiye Dergisi*, 53, 9, 1056-1068.
- Polat, K. (2017). Amasya'da Geleneksel Türk Dini İnanışlarının İzleri. *Uluslararası Amasya Sempozyumu Tarih-Dil-Kültür-Edebiyat*. Amasya, 503-522.
- Potapov L.P. (2012). *Altay Şamanizmi*. (Çeviren: Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- Radloff, W. (2008). *Türklük ve Şamanlık*, Türkçesi: A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Rışvanoğlu, M. (1975). *Doğu Aşiretleri Ve Emperyalizm*. İstanbul.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. Aykut Kazancıgil. Ankara: İşaret Yayınevi.
- Rubruk, V. (1911). *Travel to Eastern countries*. St. Petersburg.
- Sarioğlu, A. (2023). Türklerin İslâmiyet'e Geçiş Süreci ve Etkili Olan Faktörler. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, ,87-110.
- Stutley, M. (2003). *Shamanism*. London: Taylor & Francis e-Library.
- Şener, C. (2000). *Şamanizm - Türkler 'in İslâmiyet'ten Önceki Dini*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Şimşek, E. (1990). *Çukurova'da Anlatılan 'Alkarısı'Efsanelerinin Türk Efsaneleri İçerisindeki Yeri*. I. Uluslar Arası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü, 536-545.
- Şimşek, E. (2017). Türk Kültüründe "Alkarısı" İnanıcı Ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 5(12), 99-115.
- Şişman, B. (2003). Samsun'da İcra Edilen Bir Yağmur Duası Ritüeli ve Türk Kültür Bağlamında Düşündürdükleri. *Millî Folklor*, (58), 86-92.
- Taştan, B. (2019). *Amasya İli Göynücek İlçesi Türk Halk İnanış ve Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toraman, A. (2022). Türk Mitolojisinde Ateş Kültü Ve Amasya'daki İzleri. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Özel sayı), 11-26.
- Torun, A. (2005). Yunus Emre ve Halk Kültürü. *Millî Folklor* 17 (68): 18-31.

- Toygaz, K. (1982). *Türkiye'de Mevlid Çevresinde Meydana Gelen Folklorik Unsurlar*. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi, (IV), 517-534.
- Tuna, E. (2000). *Şamanlık Ve Oyunculuk*. İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Turan, A. N. (2003). Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Hakkında Notlar. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (9), 1-16.
- Turan, F. A. (2010). Şaman Ritüellerinden Alevi Semahlarına Esrarlı Yolculuk. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56: 153-162.
- Turan, O. (2002). *Türkler ve İslâmiyet*. Türkler Ansiklopedisi, (IV), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 290-304.
- Türker, R. (2008). *Anadolu ve Türk inanışlarına ait öğelerin, son dönem Türk korku sinemasında hikâye olarak kullanılması? Alkarısı inancı?* (Master's thesis, Güzel Sanatlar Enstitüsü), İstanbul.
- Uslu, B. (2016). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Kamer Yay.
- Yıldız, H. D. (1976). *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 203.
- Yörükân, Y. Z. (2006). *Müslümanlıktan evvel Türk dinleri: Şamanizm; Şamanizm'in diğer dinler ve Alevilik üzerindeki etkileri*. (313). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Zarcone, T., Hobart, A. (2017). *Shamanism and İslâm: Sufism, healing rituals and spirits in the Muslim world*. Bloomsbury Publishing.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Büşra Kara

Eğitim Durumu

Lisans : Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü

Yüksek Lisans: KAEÜ, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı